

A KEGYELET O SZLOPA.

HALOTTI IMÁK,
EMLÉK- ÉS TEMETÉSI BESZÉDEK.

KIADTA :

BOD KÁROLY

LELKÉSZ S TANÁR

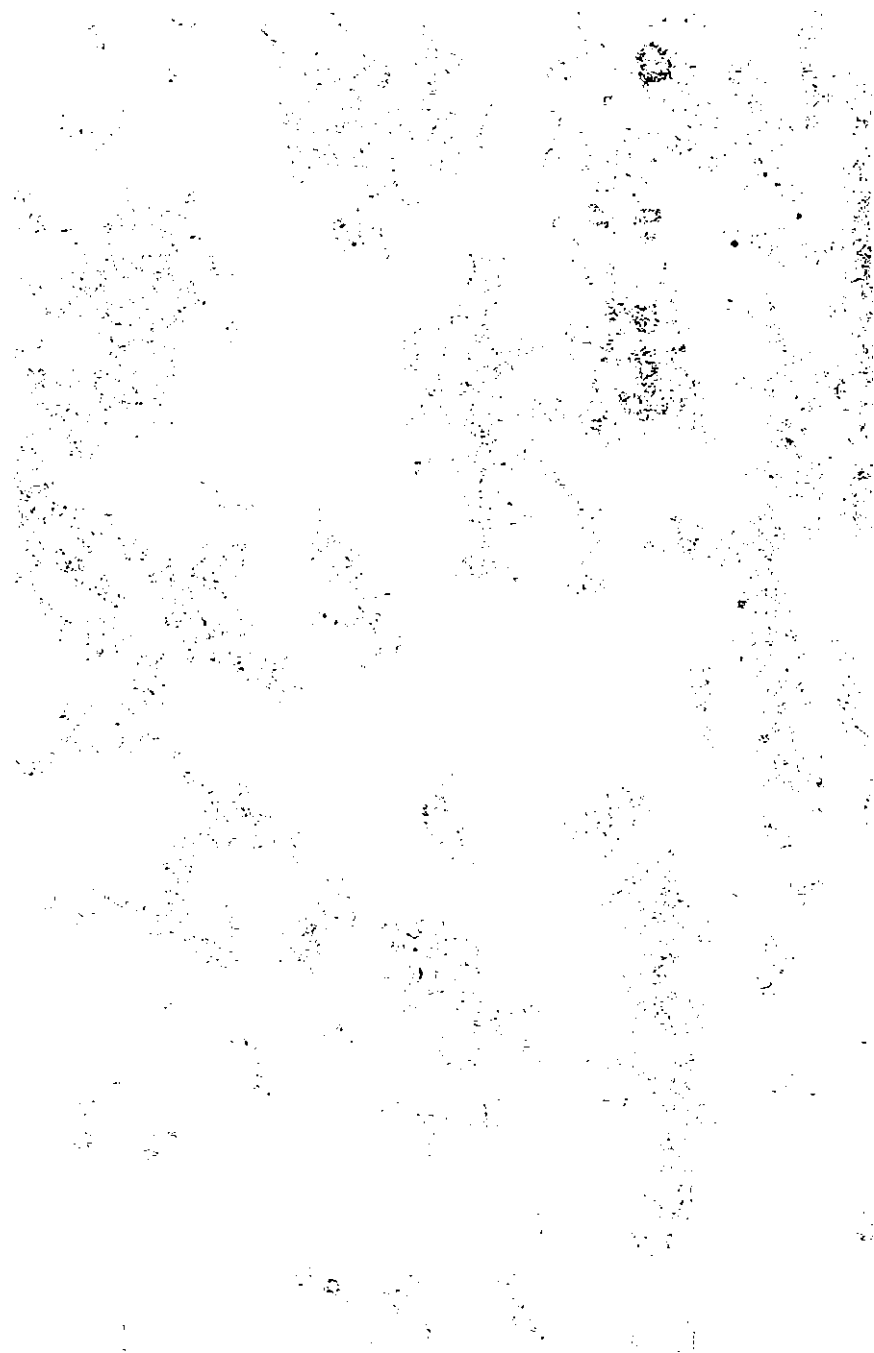
A SZ.-UDVARHELYI EVANG. REFORM. KOLLEGIUMBAN.

BOLTI ÁRA 2 KORONA 20 FILLÉR.

SZÉKELY-UDVARHELYT

BETEGH PÁL KÖNYV- ÉS HIRLAPKIADÓ VÁLLALATA

1898.

A

KEGYELET O SZLOPA.

HALOTTI IMÁK,
EMLÉK- ÉS TEMETÉSI BESZÉDEK.

KIADTA:

BOD KÁROLY

LELKÉSZ ÉS TANÁR
A SZÉKELY-UDVARIHÉLYI EVANG. REFORM. KOLLEGIUMBAN.

[Handwritten signature]
[Handwritten text]

BOLTI ÁRA 2 KORONA 20 FILLÉR.

SZÉKELY-UDVARIHÉLYT
BETEGH PÁL KÖNYV- ÉS KIRLAPKIADÓ VÁLLALATA
1898.

04 : 43

Méltóságos

Hallerkeői gróf Haller János

udvarhelyvármegyei főispán urának és feleségének

született Bárány Anna

a méltóságának

az őszinte tisztelői és hála jeléül ajánlja

a szerző.

Előszó.

Midőn ezelőtt néhány héttel ezen igénytelen művemre az előfizetési felhívást kibocsátottam s a kiadást meghirdettem: nem képzelhettem, hogy oly hamar üt az elválás órája s hogy áldott jó édes atyánk ily korán itt hagy minket és itt hagyja ezt a szép világot s az ébredő természetet is, melynek ölén, Isten kegyelméből, „csöndes boldogságban, megháborítlanul“ oly számos éven át élhetett. A nemes lélek f. évi április 5-én elszállott egy szebb, dicsőbb világba, hol nincs többé fájdalom, nincsen szenvedés; hol — hitünk szerint — örök tavasz virul s honnan áldva tekint le ránk.

Szebb hazába költözése egygyel több ok, hogy a kegyeletnek ezen szerény oszlopát, csekély erőm mértéke szerint, fölemeljem.

Menj hát kis könyvecském! s hirdessed, hogy a kegyeletes érzés még nem enyészett el egészen és nem csak szó az ajkon, — hirdessed, hogy van feltámadás és van örök élet szeretteink szíveiben, a jók hálás emlékezetében és a mennyben, mert *a haláluk nincs többé dialalma, a koporsónak nincsen fulánkja*.

Legyen áldott, örökre áldott az igazak emlékezete!

Székely-Udvarhely, 1898. május hó végén.

Bod Károly.

A) Halotti imák.

I. Kálvin 300-ados ünnepén.

Szóltál — oh nagy Isten! *•Legyen•* — és a menny s föld szavadra lett!

És hogy a menny szép legyen és hogy a föld fölviruljon. szóltál: *•legyen világosság•* és lett világosság s meleg!

Nincs szépsége a színes égboltnak, ha a csillagok lehullanak.

Nincs áldás a földszinén, ha napod elsötétül!

Világosságtól és melegtől szépül az ég, ujul a föld, ébred és előre halad lelketlen és lelkes teremtmény egyiránt.

És miként nap s csillag nélkül pusztá lenne az ég és föld: így az erkölcsi világ, így a szellem országa is hitvány és nyomorult alakot ölt ott, hol az ész áldó világa nem ragyog.

Nagy és hatalmas Isten! ki minden világosságnak örök forrása, atyja vagy, kegyelmed nagy ajándékát éreztetted velünk, midőn boldogságunk érdekében nemcsak a kültermészetet világítottad meg körülöttünk, hanem az észnek sugaraival, a hitnek faklyájával is megajándékoztál, hogy ezek fényénél megismernénk tégedet, meg a hozzád vezető utat s keresnők örök üdvünket.

Sőt irgalmadnak jeléül nem hagytál, — nem feledtél el akkor is oh jó atyánk! midőn a gyarló emberek az észnek

tiszta világát az indulatok által elhomályosodni engedték, — nem hagyta és nem feledte el akkor is, midőn gyermekid a hitnek megzavart fényű világánál félrevezető utra térnek — igaz ismeretedtől eltávoznak vala.

Profétáidat és örök egyszülött fiadat elküldötted és általuk a vallásos világosodást, a boldogító és üdvözítő hitet taníttattad s gyermekeidet igaz ismeretedre visszavezérelted.

Elismerjük — oh atyánk ! ezekben kegyelmed nagy voltát s hálaadással fogadjuk az ajándékozott drága kincset.

És midőn ezekért előtted hálaadással térdet hajtunk : akkor egyszersmint tisztelettel és kegyeletes érzéssel emlékezünk meg azokról is, kik mint választottaid, az igaz világosodás terjesztésében, a vallásos hit támogatásában — a te szent országodnak építésében fáradoztak s az evangéliumi tiszta világosságot terjesztették.

Egy ily hivedet tiszteljük meg ez órában is, midőn az evangéliumi tiszta tudomány hirdetőjének, vallásunk egyik tanítójának háromszázados emlékezetét ujtjuk meg lelkünkben.

Ismerted te őt — országod hív s bátor bajnokát — ismerted hivedet, ismered, tudod most is. — mert nálad van égi dicsőségben — ismerted működését, mert te nyújtottál neki mennyből segedelemet és erőt, hogy keresse a te országodat és annak igazságát védelmezze.

Oh ! legyen hála a segedelemért és erőért, melylyel gyámoltad őt, — oh ! legyen örök üdvé igaz és hű fáradozásaiért ; köztünk pedig maradjon áldott emlékezete az idők végéig !

A nagy és nemes czél, melyre törekedett, előttünk tudva van, ismerjük az eszközöket is, melyeket az üdvözítő Jézusi vallás megtisztítása érdekében fölhasznált ! Oh ! ne engedd, kérünk, hogy valaha elfeledjük ezen előttünk járót, kinek emlékezetét megújítani egybegyűltünk ; sőt inkább segíts, hogy követhessük hitét, járjunk nyomdokain s mint ő volt — lehessünk vallásunknak mi is rendületlen hivei, országának méltó tagjai e földön — s majd mennyben az örök üdvösség részesei.

Oltalmazd atyánk! vallásunkat s hitünket minden benső viszálykodás és külső megtámadás ellen — és a megpróbáltatás idején rendelj férfiakat, kik a pokolkapuival is megvívjanak!

Istenünk! légy erős várunk és oltalmunk mindenba, hogy meg ne döntsenek a mi ellenségeink soha! Amen.

II. Deák Ferencz, hazánk nagyhalottja felett.

(1876. márczius 25-én.)

Erőnek, szeretetnek és vigasztalásnak Istene
légy velünk ez órában! Amen.

Világnak ura, népeknek Istene! mennyei szent felség! Te vagy sorsunknak vezére, te igazgatod atyai szeretettel életünk napjait; azért most is, a hazafiui bánat mély fájdalma között borulunk le trónodhoz s hozzád emeljük föl lelkünket, imádni tégedet megfoghatatlan végzéseidben.

Oh! jó atyánk! teremő Istenünk! te minket magasabb tökéletesedésre hívtál s hogy ezt elérhessük családokat, egyházakat és nemzeteket alkottál; te, hogy az ember sötétben ne tévelyegjen, koronkint rendelsz a nemzeteknek egy-egy világító szövétneket; állítasz férfiakat, kiknek életfáklyája előttünk lobogjon és megvilágítsa és megmutassa az igazság felé vezető utat, hogy az élet sivatag pusztáján el ne tévelygünk.

De te egyszersmint a mikor neked tetszik, egy lehelleddel kioltod a drága életet, mint kis mécsvilágot! És mi, kik érezzük a fájdalom óriási súlyát, a félelem és a kétségbeesés kinjai között szorongó kebellet kiáltjuk: *•atyánk! ne hagyj, mert elveszünk!•*

Édes anyánk, ez a mi szegény árva hazánk ismét gyászba

öltözött s kiszenvedett nemzetünk aláperdülő bús könyüi áztatják szüntelen fekete ruházatát!

Mindenható Isten! megfoghatatlan valóság! csodálatos módon intézed te az egyesek és a nemzetek sorsát!

Az öröm csordultig telt kelyhének szomszédságában hány-szor találjuk a keserőség poharát?! s a szebb jövő biborfényét hány-szor árnyékolod te be a bánat éjfélének fekete vonásaival sötéten és némán!

Most is leesett a mi fejünknek koronája; kihamvadt a lán-goló kebel, nem dobog többé a hazaért érező sziv; elnémultak az igazság kimondására mindig kész ajakak! És mi megdöb-benve s fájó kebellet állunk meg előtted oh! mindenható Jehova!

Érezzük, mélyen érezzük azt, hogy nagy hazánk fiának halála sokáig meglátszó hézagot hagy maga után, de még sem csüggedünk el és nem esünk kétségbe oh! édes atyánk! mert mi téged az igazság és a szeretet Istenének ismerünk, ki gyer-mekeidnek mindig csak javára munkálsz.

Mi, legjobbjaink elhunytában is minket jóságosan elfe-dező kezeid uj mutatását látjuk s hisszük, hogy a nagynak szelleme s elvei erkölcsi önbecs-érzetétől áthatott nemzetünk szívében szüntelen él, lelkében ott lebeg és így nincs ármány és nincs erőszak, mely őt megsemmisíthetné! *„Az őserdő fái közül a legmagasabbat is lesújthatja az ég villáma, de azért az erdő él és áll s büszkén emeli égre a zivatar után koronás fejét!”*

Uram! ilyen hittel, gyermeki bizalommal és alázatosság-gal borulunk le most is szent színed előtt s magasra törekvő lelkünk a hit szárnyain trónod zsámolyáig emelkedik!

Oh! szánd meg Isten sokat szenvedett hazánkat, szánd meg árva nemzetünket! Deríts rá szebb jövőt, boldogabb kort, a sza-badság és a testvériség aranykorát! hogy hazánk minden nem-zetisége megértvén egymást, egy szívvvel és egy lélekkel imád-jon tégedet, ki a népeknek Istene s minden embernek szerető édes atyja vagy!

Éleszd a hazaszeretetet szent tüzét a kormányzók kebelében, hogy annak fényénél haladva, nemzetünk hányatott hajóját szerencsésen és biztosan vezérelhessék a béke révpartjához.

Ébreszd föl oh! atyánk az ifju nemzedék kebelében a hon-szeretet szikráját s cselekedjed, hogy hazánk elhunyt nagy prófétája, mint példánykép lebegjen előttök és az ő nyomdokait kövessék mindenha!

Segíts mindnyájunkat, hogy legalább porszemeket hordhassunk hazánk alkotmányos szabadságának dicső templomához!

Cselekedjed oh! egek ura, hogy mindnyájan úgy éljünk és úgy munkálkodjunk, mint hazánk bölcse s az ő dicső emlékét az által örizzük meg, hogy szívünk közepébe emeljük számára örökké élő s fennálló oszlopot!

Taníts meg minket a nagy halott sirjánál arra, hogy honfui kötelességünk teljesítését benned vetett hittel, szerénységgel és olyan buzgósággal kezdjük meg, mint ő: folytassuk rendíthetetlen bátorsággal, mint ő; s végezzük diadallal, mint ő!

Atyánk, Istenünk! hallgass meg minket Krisztus urunk szent nevében kérünk! Amen.

III. Legid. gr. Teleki Domokos nagy hazafi s főgondnok felett.

(1870. szeptember 16-án.)

Istennel jární, lakozni, szent étellel illatozni,
igaz hitben nem ~~hal~~hozni, Jézus Krisztus tanítás
imádkozni. (IV. D.) Amen.

Világnak alkotója, népeknek Istene, mindenható szent felség! . . . a te szavadra ébred életre legnemesebb teremted: az ember, kinek munkálkodása teréül az élet tengerét jelölted ki, hogy azon az erény és igazság gyakorlása által közeledjék te hozzád, az örök üdv forrásához!

Mély tisztelettel s gyermeki alázatossággal eltelve borulunk le, imádni tégedet ezen bölcs intézkedésért, mert ebben irántunk való atyai végetlen szeretetedet látjuk viaszatükröződni!

Oh! de aztán mindjárt a keservek özönében fuldoklik örök életért epedő lelkünk, midőn látjuk, hogy még e világ világosságai, a föld savai, az erényekben legelsők és leggazdagabbak és a nagyok és erősek legerősbjei is életpályájoknak végpontján a halállal kell, hogy tusára szálljanak s ennek hatalmától sem kedveseik alá hulló könnyüi, sem égre emelt fohászaik, sem az utolsó vívódás meg nem szabadithatják!

Uram! mikor a halál fagyos ujjai lezárják azokat a szemeket, melyeknek pillantása olyan édes és áldásos volt: akkor egyszersmint kihül a kebel, az a kis patak, mely a véghatárig együtt csörög velünk, nem hogy elapadna, hanem beleömlik — hitünk szerint — az örökkévalóság végetlen tengerébe. Nem mozdulnak többé a beszédes ajkak; a jó tettekben munkás kezek dermedten és mozdulatlanul pihennek s ezután csak a szellem él, mi nem földi rész!

Oh! atyánk erős és hatalmas vagy te, mi pedig csak porszemek, melyeket egy lehelleted elsodor.

Mi urunk, Istenünk! a vést jóslo madár megint elsitvített hazánk, nemzetünk s kiváltképpen erdélyi reformált anyaszentegyházunk felett s jajveszéklő hangon tudtunkra adta, hogy ismét kidült egy oszlop, mely erős és ingathatatlan vala!

Mindenható erős Isten! mikor szűnik meg már fejünk felett a vészterhes fellegek csoportosulása? mikor mutatod meg már a béke révpartját s a szebb jövő azurkék eget?!

Oh! mikor látjuk meg már nemzetünk és egyházunk oly sok elszállott galambjait, a szenvedések és keservek özönvize után a béke s jóllét olajágával visszatérni!?! Soha! talán soha sem!

Fáj és még sokáig fog fájni a seb, mely egyházunk és

nemzetünk testén ujból támadott, — de azért nagy Isten! te légy bizonyágunk, hogy sorsunk és a te bölcs intézkedéseid ellen nem nyílnak zugolódásra ajakink, mert mi a csapások között is isteni bölcseségedre ismerünk s hisszük, mert tudjuk, hogy ha bár a nagyok és dicsők is meghalnak; de emlékök és szellemök él és örökké élni fog itt közöttünk; él a siron tul is, visszatérve hozzád élő Isten, a ki mindeneknek kutfeje vagy, a ki adtad volí azt!

Mi hisszük, hogy a jól folytatott élet a sirnál sem szakad meg s hogy az, ki életében másokat boldogított, önmaga is boldog volt mindég és az marad örökké!

Öröklétü Isten! cselekedjed, hogy ez a hit, ez az erős meggyőződés vezéreljen minket egész életünk folytatában s kísérjen el — mint az idvezültet — sirunk széléig!

Tanits meg minket idvezült nagy halottunk koporsójánál, hogy mi is, mint ő, ne muló jókat, hiu élvezeteket, hanem az élet igazi kincseit keressük szüntelen, hogy így méltók legyünk a jók becsülésére s majdan ha az örök álmat alussza mulandó testünk, legyen a mi álmunk is szép és zavartalan és *»sirunk halmán és álmaink felett, hosszú időn át ragyogjon rózsás egével az emlékezet!«*

Amen.

Utaidban végére mehetetlen, tanácsaidban megérthetetlen valóság! Mi atyánk a Jézus Krisztus által!

Elnémulnak ajakink, midőn te szólasz s végzéseid előtt töredelmes szívvel megalázzuk magunkat!

Szavadra ember születik, ki küzd és munkál e földön, a mig te akarod s viszont szavadra porba hull az erős, mint a gyöngye!

Jó kedvedben adsz hazánknak, nemzetünknek és egyházunknak egy-egy vezérférfit, ki — mint csillag — fényesked-jék előttünk!

Legyen azért dicsőség és hálaadás szent nevednek!

Nem perlődünk, hogy miért szolítod el közülünk az erőseket, hanem inkább könyörgünk te hozzád, cselekedjed, hogy

annak nemes erénye, szelleme, kinek emlékére ma ünnepet szentelünk, szálljon ránk drága örökség gyanánt, hogy legyen boldog a mi édes hazánk és egyházunk örökkön örökké.

Amen.

IV. Benedek A. tanuló ifju felett.

(1874. január 22-én.)

A mi segedelmünk jöjjön az urtól, a ki terem-
tett, megtart és igazgat mindeneket! Amen.

Életnek és halálnak szabados ura, könyörülő Isten, mennyei édes atyánk! Te leheled belénk az életet, a midőn szemeinket először nyitjuk fel, hogy atyai jóvoltodból megláthassuk szép világodat; a te lelked van velünk akkor is és a te jobb kezed vezérel minket az élet utain!

Téged mi jónak, könyörülőnek és irgalmasnak nevezünk ki nem gyermekeidnek lesujtásában és megsemmisülésében leled gyönyörödet, hanem inkább még a gyöngét is támogató s a ki tőled elfordul — te azon is atyai szent arcodat! fényesíted meg. — Mi azt hisszük, hogy mindenünket, a mink csak van, — az életet, az erőt, az egészséget, a szerencsét és boldogságot — mind-mind a te jobb kezed osztogatja nekünk. Mi úgy tudjuk, hogy te igazságos is vagy s így csak a gonoszok félhetnek te tőled, csak rájuk nehezedik büntető hatalmadnak egész súlya, a jónak életében pedig gyönyörködöl te is és hagyod élni őket mindaddig, a míg így kiáltanak föl: *»Atyám! a nehéz harcztot megharcoltam, pályámat megfutottam, most már elvehetem az életnek koronáját.«*

És ha mind ez így van, akkor nem csoda, ha e perczben keblünk mélyéből egy leverő, kedvetlen és kétségbeejtő sohajtás merül föl s szívünket a fájdalmas-érzés elszorítja, a szaggató keserv tépdési.

Midőn itt állunk egy ifju barátunk, egy szerény, becsületes és kedves tanítványunk gyászravatalánál: akkor méltó

a mi fájdalunk s nem szégyen, ha könnyecseppекbe lábadnak szemeink.

Örökkévaló Isten! halálnak ura! tudjuk, mert látjuk hogy nincs oly teremtes e földön, a mely akaratod és parancsod ellen szót emelhetne; azt is tudjuk, hogy a te ujjaid rontnak s teremtuек mindent körülöttünk.

És oh! nagy Isten! ha látjuk, hogy ősszel hull-hull a virág és a levél a fákról, búsan tekintjük azt, mert minden levél hullása a mulandóságra emlékeztet; de mégis nyugodtak vagyunk, mert célját érte s már pihenhet!

Ha itt-ott egy-egy mély sir tátong az őszfűrtű, immár megtört s inakóval is csak vándorolni tudó aggastyán előtt, — búsan — de nyugodtan tekintünk reá s ő maga is azt mondja: »értem, jól tudom, hogy reám immár csak ez vár!«

Ha az élet küzdelme végkép megtört, ha »minden örömünk emészto sirba szállt«: akkor nem rettegünk többé azoktól a hideg ujjaktól, a melyek örökre lezárlják a szemeket, hanem a halált csöndes, pihentető álomnak tekintjük, a hosszas harcz után.

De midőn látnunk kell azt, hogy gyakran az alig fakadozó bimbó, az ártatlan csecsemő szakad le az édes anyai kebelről, hogy még az édes remények ábránd világában élő s téged hatalmas Isten! — tisztelő, életét, szívét neked szentelni akaró ifju is kidül egy lendítésére kezednek... ekkor oh! atyánk! mélyen vérzik szívünk s nem tudjuk, hogy kihez forduljunk enyhülésért!

Igazságos Isten! ez az, mit nem értünk s meg nem foghatunk!

De nem-nem! bocsáss meg nekünk irgalmas atyánk! nem zúgolódunk mi végzéseid ellen s nem nyitjuk többé panaszra ajakinkat! mi tudjuk, hogy végére mehetetlenek a te utaid s törvényeid titkát sűrű fátyol fedi!

Hogy ez ifju atyánkfiát, ki mindenek szeretetét kérde-melte, pedig az életnek még csak küszöbén állott s alig látott

20 tavaszt virulni, ki csak pár nappal ezelőtt is jövődjén csüngött gondolatban s égre emelte reszkető kezeit ily szavakkal: »Istenem! bárcsak jobban lennék«; hogy ötet ily korán és gyorsan ragadtad ki a szülői és baráti karok közül: ebben is bölcs céljaid lehetnek s mi megnyugszunk atyai végzéseden!

Ő már boldog! lelke megkönnyebbülten s mosolyogva repült oda, hol örök tavasz virul. Hiában tapsolsz rettenetes halál, zsarnokságod alatt ő, mint szolga, nem áll!

Nem is érette, hanem inkább mi magunkért emeljük fel szivünket te hozzád égi atyánk! kérvén, hogy nyujtsd nekünk a vigasztalódás enyhítő balzsamát!

Küld el angyalodat a megszorodott szivü szülőkhez és rokonokhoz! adj nekik erőt a fájdalmak elhordozására s ne engedd, hogy a sziv vérzése miatt valaha bölcs végzésed ellen zúgolódjanak.

Könyörülő Isten! enyhítsd a jó barátok fájdalmát is kik érezve a veszteséget, csüggedt arczczal állnak itt előtted s kiktől ifju atyánkfia örök bucsut veszen és általam most az utolsó *„Isten hozzádot“* mondja! Majd a szebb hazában ismét meglátjátok egymást, addig pedig Isten áldása legyen rajtatok! Az elhunyt élete méltán lehet példánykép előttetek, hogy ti is úgy éljétek az ifjuság napjait s úgy használjátok az időt, mint ő.

Nektek mindnyájan s magamnak is — kik e gyászravatalt körülálljuk — s kik e veszteséget együtt érezzük... vigasztalásra van szükségünk.

Szent Isten! vajjon hol lelhetjük föl azt!?!

Oh! én gyöngének érzem magamat arra, hogy midőn saját szivemet is vérzeni érzem, akkor a tiéteknek bár egy sebét heggesztetni képes volnék!

Hanem te, oh! örökké való Isten! te vagy az egyedül, ki sujtasz és fölemelsz, ki teremtesz és megsemmisítesz, ki életet és halált osztogatsz, ki bánat és gyász szemfedelét borítod szivünkre s ki enyhét is nyujtasz, vigaszt is adsz!

Hozzád — csak te hozzád fordulunk hát ismét és kérünk adj haláltól rettegő elménknek nyugalmat, — csüggedező lelkünket emeld fel trónodhoz, hogy jöjjenek bár csapások, szenvedések, vagy jöjjön, ha kell a halál is — ne rettegjünk tőle, mert a sirban alszik a fájdalom, szendereg a bus *s gyászos sirunk hantja csak testünk fedi el, lelkünk szebb örömét a mennyben leli fel.*

Sirunk mi e gyászkoporsó fölött, bus könnyüket sirunk. Hagyd alá peregni azokat oh! édes atyánk! mert többé nem a zugolódás vagy a békételenség, hanem a tiszta szeretet könnyüi ezek, melyekkel az elhunyt emlékének áldozni kívánunk! Sohajtunk! de többé nem panaszos sohajtások ezek, hanem a menny boldogságába törekvő léleknek segítő szárnyai s tanui azon benső megilletődésnek, melyet idvezült halála okozott.

Szent Istenünk! ne kárhoztasd bus érzéseink e kitöréseit, tiszta szivből fakadtak azok s a szivet pedig te alkottad oly érzékennyé, hogy szeretteinek sorsában részt vegyen!

Mindenható felség! még egyszer leborulunk előtted és imádunk szivünk nemes érzésért s érezve azt, hogy erőtlenség és gyöngék vagyunk — téged hívunk segítségül most és minden időben!

Áldj meg minket életünkben! áldj meg halálunkban és cselekedjed, hogy úgy éljünk, mintha örökké élnénk s mintha mindennap meg kellene halnunk! Siettesd azon boldog perczet, a melyben nyugodtan mondhassuk e szavakat: *»életemben és halálomban nyereségem nekem a Krisztus és erős váram az Isten!«* békébe ~~élek~~ élek és nyugodtan halok meg, mert úgy éltem, mint igaz keresztyény!

Uram! e kiszenvedett poroknak is adj nyugalmat a halottak csendes országában, lelkét hagyd a menny térein fönn szárnyakon lebegni, hogy örüljön ott az üdv honában örökkön örökké!

Amen.

V. Gyertyánosi D. 15 éves öngyilkos tanuló ifju felett.

(1878. május 9-én).

Erőnek, szeretetnek és vigasztalásnak Istene
légy velünk ez órában! Amen.

Bölcs Isten! kit hived atyának neveznek s ki végetlen hatalommal uralkodol a parányi föld felett és mennyei fénytől körül övezve trónolsz élők- és halottakon! Szorongó szívvvel fájó érzéssel és tört kebelvel állunk meg e gyászos koporsó mellett, melyben egy szép reményű ifju kioltott életfáklyájának porló hamvai pihennek!

Itt állunk oh! könyörülő édes atyánk s kérünk, adj erőt, hogy felnyithassuk reszkető ajakinkat s az alá hulló könyvekben kiönthessük a mély fájdalmat, mely keblünket borítja!

Itt állunk, hogy a természet viruló szakában, az életre ébredés örömei közepett az emberi élet mulandóságának szenteljünk gyászszünnepet és könyörögjünk vigasztalásért!

Atyánk tekints szeretettel reánk s halld meg esdő szavunkat kegyelmesen!

Tőled származik, jó Isten, az élet! tőled ennek örömei! a te végzésedből jó a halál s minden bánat és minden szenvedés, mely sérti szívünket!

Téged mi jónak és irgalmasnak nevezünk, ki még a gyöngét is támogatod és a ki elesett, azt felemeled! Te jó vagy s szeretettel ápolod azokat, kiknek életökben gyönyörűségedet leled s engeded őket élni addig, mig magok mondják e szavakat: *»Úram! immár bocsásd el a te szolgádat békével!«*

De ha mindez így van, kinek keblén ne nyilalnék át a kétségbeejtő fájdalom e perczben, midőn itt állunk e ravatalnál, melyen egy forrón szeretett testvér, egy gondosan és odaadó áldozatkészséggel nevelt fiu és kedves tanulótárs ki-

oltott életének porrészei pihennek némán, hidegen, mozdulatlanul! Hiszen ha ősszel látjuk, hogy a zugó szél barangolva fölszedegeti s magával ragadja a fáknak elsárgult s szétzúllott leveleit, busan tekintünk a lehullott levélre, mert az mulandóságunkra emlékeztet, de mégis megnyugszunk, mert a természet rendjét látjuk ez által is megtartva.

Midőn az évek terhe alatt meggörnyedt öreg reszketve közelit tátongó sirja felé . . . busan, de mégis nyugodtan tekintünk reá . . . Céljához ért . . . megpihenhet!

Ha az élet küzdelme végkép kifárasztott! ha minden örömünk emésztő sirba szállt . . . akkor nem rettegünk többé azoktól a hideg ujjaktól, hanem a halált csöndes, megnyugtató álomnak, vagy mentő angyalnak tekintjük.

De midőn látnunk kell, hogy a vihar mint hervasztja el a fejlődő bimbót, mint csavarja ki gyökerestül a még életképes és sok szép jövővel biztató csemetét, midőn látjuk, hogy az önfeledés egy átkos pillanatában mint oltja ki az alig serdülő ifju önkezelével életének lobogó fáklyáját s mint ömleszti drága véré, mely az égre kiáltó seb mélyéből omlik alá! . . . ekkor, oh! atyánk! ekkor föllázad kebelünk; mélyen vérzik szívünk s tétovázó tekintetünk nem tudja, hogy hol találjon megnyugvást!

Istenem! mily gyöngé az ember a megpróbáltatások idején! Hiába való minden keresztyéni tudás, semmit ér a vallásos hit s a boldogító reménység sem képes eszközölni, hogy megilletődés nélkül nézzük a sors csapásait!

Hiszünk egy Istenben, reménylünk föltámadást, viszontlátást és mégis nem tehetjük, hogy kedveseink ravatalára bánatos könyüket ne hullassunk! s nem tehetjük, hogy midőn a sir néma hajléka elzárja a gyermeket a szülőktől, a rokont rokonától, a barátot barátjától . . . ne sohajtsunk föl az égre s ne kérdezzük: *»Én Istenem! én Istenem! miért szakítád el tőlem, kit birni lelkennek oly kedves vágya volt?»*

De nem zúgolódni, hanem inkább vigasztalást keresni

fordultunk mi te hozzád ez órában oh! jó atyánk! Dicséret és dicsőség legyen neked nagy Isten, ki a szenvedésekben sem hagyod elveszni hivedet!

Legyen dicsőség nevednek, ki résztvevő szívet adtál az emberi kebelbe, mely osztani tudja másnak örömét szintugy, mint bánatát s e megosztás által könnyítet a szenvedés terhét!

Legyen dicsőség, magasztalás és gyermeki hálaadás neked azért is, hogy könnyeket adtál nekünk, melyek által szívünk fájdalmának bár csöppnyi részét kiönthessük!

A szabadság után vágyó ifju, ki még pár nappal ez-előtt vidáman és jó egészségben végezte munkáját, megsza-badította lelkét porhüvelyétől s fölszállván, most a tulvilág küszöbén áll, honnan bucsuszavát intézi hozzátok jó szülői helyettesek, bánatos rokonok, szeretett tanulótársak és tanítók!

És én hiszem, én tudom, hogy éppen ez a váratlanul mondott bucsuszó szaggatja legkeservesebben a ti szíveiteket jó rokonok, kik e gyászos koporsóra borulva így kiáltotok fel: „*Gyermekünk, testvérünk, bárcsak mi haltunk volna meg érerted!*“

De ne csüggedjetek, bizzatok a jó Istenben, a ki nem hagy el titeket s leljetek vigasztalást a viszontlátás hitében!

Ő már kiszenvedett s lelke esengve kér tőletek bocsánatot azért, hogy halálával így megkeserített!

Bocsássatok meg neki és imádkozzatok, hogy a kegyelem Istene nyújtson enyhítő balzsamot!

Sirunk mi e szomorú szemfedél körül s bus könnyeket hullatunk reá! Hagyd alaperegni azokat oh! édes atyánk, mert többé nem a békételenség, hanem a tiszta szeretet könnyüi azok, melyeket az elválás keserű érzete fakasztott föl!

Sohajtuk, de nem panaszképpen, hanem sohajtasunk bizonyága a benső megilletődésnek és a fájdalomnak, melyet e végzetes halál okozott!

Ne kárhoztasd jó atyánk bus érzéseink fájó kitöréseit, hiszen te a szeretet atyja vagy s mi tudjuk, hogy még sujtoló

vessződdel is örömet tudsz elővarázsolni a benned bizóknak szívében!

Benned bizunk mi is kegyelem Istene s te hozzád fordulunk, könyörögvén, hogy erősíts minket szenvedéseinkben, nyujts vigasztalást az inség és nyomor napjaiban s ne hagyj kétségbe esni, midőn éltünk egét bánat fellege sötétíti!

Tekints alá szent egedből e gyász koporsót körül álló rokonok megszaggatott koszorújára is, melyet a szét-bomlás-tól talán csak a benned vetett rendithetetlen bizalom és remény tart még össze.

A fiok és testvérök után vágyódó sziveknek könyeit töröld le szeliden! Csepegtess gyógyító balzsamot a forrón szeretett gyermek és testvér halála által megszaggatott szivekre s cselekedjed, hogy kebelökben akaratodon való megnyugvás, béke és csendesség legyen s lelkek boruját derű váltsa fel.

Ez egész halotti gyülekezetre nézve, Ur Isten! ez órát szenteld meg és tedd tanulságossá! Adj vigasztalást azoknak, kik résztvevő kebelrel állanak itt!

Áldd meg mindnyájunknak életét; áldd meg halálunkat is és cselekedjed, hogy ha meghalunk is, éljünk örökké! Amen.

Isten veled jó gyermek, ki szeretteid szívét csak egyszer sebzéd meg — haláloddal!

Legyen neked bocsánat és üdvösség!

Isten veled szeretett tanulótárs, kedves tanítvány! menj ki a temetőbe és aludj csöndesen!

Menjetek pihenni kiszenvedett porok!

Béke lengjen fölöttetek s álmotok legyen zavartalan!

Te pedig oh! könyörülő Isten! vigasztalj minket mindörökké. Amen.

VI. *Pataky P. tanár felett.*

(1875. ápril 9-én.)

Szent Isten! ismét csapás, ismét fájdalom és könnyul-
latás! Bánatos szívü rokonok s csüggedt és levert arczu
barátok állják körül a gyászos koporsót, melyben kedves halott
pihen!

Arczra borulunk előtted oh! könnyörülő édes atyánk s
kérünk, adj erőt, hogy fölfakadhasson elszorult keblünk-
ből az enyhítő sohaj, s az aláperdülő könnyekben kiönthessük a
mély fájdalmat, mely lelkünket elborította!

Bölcs Isten! te könnyörülő és irgalmas vagy s mi egyedül
neked köszönhetjük az életet, az erőt, a meglegedést, a boldog-
ságot, szóval mindenünket! Te szeretettel ápolod mind azokat,
kiknek életökben gyönyörködöl s engeded őket élni az emberi
lét legvégső határáig!

És már ha ez így van, kinek keblén ne nyilalnék keresz-
tül a kétségbeejtő fájdalom e pillanatban, a midőn itt állunk
a ravatalnál, melyen a szerető testvér, a nemes keblü hazafi,
a valódi férfit, az igazságos ember, a páratlan tisztakeblü és
önzéstelen hű barát, az övéiért élni és halni kész családfő, a
munkás és szorgalmas tanító és szeretve tisztelt pályatárs
immár kiszenvedett porai pihennek! ? . . .

Valóban nem ok nélkül való a mi fájdalmunk és nem
szégyen, ha könnyekben usznak szemeink, melyekből alig
tudjuk felfogni az életünk befellegzett ablakán átható fény-
sugarakat!

Uram! mindig téged hívtunk segítségül munkánk-
kezdetén és mi az oka mégis, hogy éppen te emelted föl suj-
toló vessződet s olyan csapást mértél reánk, melynek elhor-
dozására gyöngék a mi vállaink? !

A vihar, melyet fejünk fölé gyűjtöttél, az élet erős töl-
gyét csavarta ki tövestől és mi midőn ezt látjuk, égre emeljük

karjainkat s remegő hangon kiáltjuk: *»Uram, ne hagyj, mert elveszünk!«*

Oh! égi atyánk! midőn látnunk kell azt, hogy a fájdalom óriási sulya alatt mily rohamosan omlik össze az edzett férfi erő... s hogy még a vaserű sziklához hasonló izmos kezek közül is — ha megdermednek — mint ragadja ki gyakran a halál az élet botját... midőn látjuk, hogy napról-napra veszünk s mindig a legjobbak és a legerősebbek dülnek ki: — ekkor oh atyánk! nagy Istenünk! vérzik szívünk; fölsajdul keblünk s tévovázó tekintetünk nem talál nyugvó pontot!

Felséges Isten! a mécs, melynek fényénél az ifjuság évtizedeken át haladt be a tudományok kanaánjába és melegét sokáig és sok jóra fogékony szellem élvezete... immár önmagát fölemésztve, végső lobot vetett, az élet fáklája végképpen kialudt!

De bocsáss meg égi atyánk! hiszen mi nem azért fordultunk tehozzád, hogy panaszkodjunk, hanem hogy megálázzuk magunkat s némán a porba omoljunk előtted!

Csak azért állottunk meg itt egy pillanatra, hogy meghalljuk utolsó bucsu szavát a túl világ — az örök élet határánál megállott s még egyszer visszatekintő üdvözült pályatársnak! És éppen ez a váratlanul jött utolsó *»Isten hozzád«* szaggatja szívünket s fáj legjobban nekünk!

Nem is ő érette, hanem önmagunkért könyörgünk oh! jó atyánk s kérünk, küld el a te vigasztaló angyalodat mindazokhoz, kiket az üdvözült halála által megkeserítettél. Adj erőt a fájdalom elhordozására s ne engedd, hogy a gyász megtörje keblünket!

Örökké való Isten! te vagy az, ki a halotti szemfedőt reánk borítod, — de föl is emelheted; azért tehát hozzád, egyedül, csak tehozzád fordulunk ismét s kérünk, adj halált rettegő lelkünknek megnyugvást! Emelj fel trónodhoz, hogy ne rettegjünk a haláltól, mert a sirban alszik a fájdalom, szen-

pereg a bu s a gyászos sirgödör csak a hamvadó részeket takarja, lelkünk pedig fölszáll az örök boldogság honába!

Istenem! milyen csodálatos módon vezérled te a mi sorunkat! Ki pár nappal ezelőtt még együtt érezett velünk, ma már kihült kebelével fekszik itt s hideg tekintete nem ismer ránk, nem mosolyog többé s a beszédes ajkakon megfagyott a szó!

Az üdvözültnek szelleme elszállt és itt hagyott minket, hogy nélküle bolyongjunk tovább e küzdelmes élet utain, míg nekünk is üt egykor az utolsó óra!

Még egyszer hozzád fordulunk és leborulunk előtted Istenünk! Igen, mert hisszük, hogy van feltámadás és örök élet s hisszük, hogy a kiket elvesztettünk, ismét föltaláljuk ama jobb és szebb hazában!

Hiszük, hogy vágyaink nem enyeszhetnek s reményeink nem semmisülhetnek meg örökre, mert Krisztus Urunk megtanított arra, hogy *»a ki benned hiszen, ha meghal is, él az.«*

Csak ezt a hitet ne vedd el tőlünk, sőt erősítsd meg lelkünkben itt e koporsónál is, melyet fájó szívvél kísérünk ki és bocsájtunk az anyaföld bebelébe!

Cselekedjed oh! atyánk, hogy az üdvözült pályatárs halhatatlan lelke lebegjen körülünk szüntelen; cselekedjed, hogy őrizzük meg az ő drága emlékét s koporsójánál a te szent színed előtt tegyünk igaz fogadást, hogy szívünk minden dobbanását, utolsó csepp véré, lelkünket és egész életünket az emberiség javára fogjuk szentelni.

Ur Isten! mennyei édes atyánk! nyujts mindnvájunknak vigasztalást s cselekedjed, hogy úgy munkálkodjunk, mint Krisztus jó vitézei s úgy halhassunk meg, mint igaz keresztyének!

Amen.

VII. *Benkő Klára serdülő leány felett.*

Imádva végetlen hatalmat s csodálva megérthetetlen bölcsességedet — állunk meg előtted irgalom Istene! hogy keblünk keresztyéni érzéseit a könnyörgés szárnyain hozzád bocsássuk!

Szívünket az előttünk hamvadó kedves, ártatlan koporsójánál az ő kora és váratlan halála által okozott keserű fájdalom tépdeli és — ajakink tört hangon rebegik az ima szövegét!

Atyánk! bocsásd meg nekünk fájdalmunk keserű kitérését s ha olyant találsz abban, mi emberi méltóságunkkal megegyez és keresztyéni hitünkkel egybefér: vedd kedvesen azt, ha pedig olyant találsz, mi gyarlóságunkat, hitbeli ingatlanságunkat tanusítaná s ha tán a fájdalmak árjának habjain hanyatva, a csüggedésnek örvényéhez jutnánk, ne távolíts el azért minket magadtól s szent arczod fényét ne fordítsd el tőlünk, mert mi erőtlének vagyunk s a megpróbáltatás idején minden keresztyénségünk mellett is vétkezhetünk te ellened, eltántorodhatunk te tőled.

Felzajlik keblünkben az érzés s szívünk zajos hullámzásai között kérdezzük te tőled oh! megérthetetlen: miért, hogy a föld bűnben megrögzött gyermekei, a napok és évek hosszú sora után öszfűrtöket hordnak bünferditette homlokuk felett s miért, hogy az ártatlan gyermekek, kik bünt nem ismertek, nem cselekedtek, a szülők öröme, reménye, mindene — az élet hajnalán oly sokszor leszakittatnak a szülői kebléről?

Igy szólunk mi hozzád s ezt kérjük te tőled oh! hatalmas Isten! bánatos imánkban, lelkünk nehéz fájdalma között. — És ha nem tudnók szent atyánk! hogy utaid végére mehetetlenek, intézkedéseid megérthetetlenek, — ha nem hinnők, hogy te minden változások által gyermekid boldogságát esz-

közlöd: talán zugólodásra fakadnánk ellened, vagy megvetnők az életet, szándékosan bünösökké lennénk!

De bocsáss meg Ur Isten! mennyei édes atyánk! zajgó keblünk hullámozásaiért, — nem a békételenség szavai ezek, hanem csak fájó szívünk keserű kiömlése. — És ezen keserű kifakadások között is áldunk tégedet s nevedet magasztalja szánk mindennemű intézkedésidért — melyek ha bár sokszor megérthetetlenek, — de tudjuk, hogy bölcsességed szerint javunkra czélozók.

Ha a bűnnek szolgálai évek hosszú során át élnek és nem nélkülöznek és ha őket a gyönyörben nézni látjuk, ez minket megzavar s fölháborít jó Istenünk!

De ha önmagunkba szállva, keresztyéni komolysággal szemléljük ezeket, feltaláljuk üdvöztönk üdvös tanának világánál azon megnyugtató hitet, hogy te a bűnöst nem azért tartod meg, mintha kedvelnéd életét és tetteit, hanem azért, mert irgalmasságodnál fogva időt engedsz neki a megtérésre, vagy azért, hogy legyen elrettentő példa azok előtt, a kik hajlandók a bűn útjára térni.

Ha pedig az élet reggelén, vétket még nem ismerő s ártatlan szívű gyermekeket szakitatsz le a halál által a szülői kebelről, a testvérek és rokonok kedves köréből: — mint történt ez itt alvó angyal kora halálával — ebben is szent fiad tudományának világánál lelkünk nyugalma megtaláljuk azon boldogító hitben, hogy *ilyeneké a mennyeknek országa*, — azon hitben, hogy ezen kedvetlenítő esemény által nem a szülők, testvérek és rokonok könnyüiben való gyönyörüséget keresed, hanem sokkal inkább azt akarod, hogy hived megpróbáltassanak s szívök drága kincsének elvétele által a tulvilág örömei után való törekvéshez szokjanak.

Áldott legyen atyánk szent neved! hogy lelkünk sajátjává titted e hitet: hogy *azoknak, a kik téged igazán szeretnek mindennek egyaránt javokra szolgálnak!*

E hit a mi vezéresillagunk az élet rögös utain; e hit a mi vi-

gasztalásunk a bánat óráiban; e hit balzsamcsepp a szív vérző sebében; e hit égi fényénél, szelid melegénél felszáradnak szemünk könnyei!

Engedd oh! irgalmas atyánk! hogy e hit világosságot derítsen azon tördelt keblü szülőknek borus napjaira, kik élők kedves örömétől, szívök boldogságától, reményétől, legfőbb gyönyörüségétől és drága kincsétől véletlenül megfosztának a szendergő kedves gyermek halála által; engedd, sőt cselekedd, hogy e hit a bánatos család vérző szív-sebében gyógyító balzsam legyen!

Cselekedd, hogy e hit a kétségbeesés örvényétől visszatartsa s a csüggedés habjai közt megőrizze őket!

Mi is mindnyájan oh jó atyánk! e hitért könyörgünk; mert ez nekünk boldogságunk, ebben van letéve szívünk nyugalma s e hit biztos vezérünk a mennyei üdv honába is.

Amen.

VIII. G. J. ev. ref. néptanító felett.

Örök Isten! mennyei édes atyánk! életnek és világosság-nak kiapadhatatlan forrása! tőled sugárizik minden fény ugy a testi, mint a lelki világban! Tőled nyert lángtól lobognak az égi testek, a nap és a csillagok ezrei, világosságot, életet és áldást szórván fényökkel a földre.

Oh! de micsoda mind ezen ragyogás azon világossághoz képest, mely a te istenséged örök fényéből a szellemi világra kiárad, oszlatni a sötétséget, a tudatlanság, vakhit és babona borus éjjelét!?

Bizony, bizony minden természeti fény és világosság csak halovány árnyék képe azon szellemi világosságnak, melylyel kegyelmed a lelkek országát életre és tökélyre segíti.

És midőn hálával ismerjük és áldjuk kegyelmedet a természeti napért és világosságért, fölfokozódik hála érzetünk,

midőn a lelki világban látjuk megdicsőülve istenséged világsító művét.

Uram! ki nagy vagy a természetben; uram! ki nagy vagy a lelki világban! legyen dicsőítve általunk nagy neved mind-örökké!!

Szent hálával ismerjük el kegyelmedet, mely szerént a lelkek országában világosságot terjesztő eszközökről is oly kegyesen gondoskodtál.

Aldunk, hogy földi gyermekeid értelmi- és erkölcsi világának felgyújtására profétákban, mesterekben és a tanítóknban eszközöket rendeltél.

Jó kedved ajándéka volt azon tanító mester is, kinek koporsója körül állunk itt ez órában.

Te hívtad őt ifjúságának munka-győző erejében e szép, de nehéz pályára.

Te adtad belé lelked örök lángjának szikráját, hogy az által felgyujtsa a gyülekezet gyermekeinek keblében a világosság szövétnekét.

Te adtál neki erőt, pályája nehézségeivel megküzdeni, te adtál áldást nemes munkájára, hogy örvendezve szemlélhesse az általa nevelt gyermekeknek világos értelmű, vallásos szívű férfiakká növekedését!

Te adtad belé azon Jézusi lemondás és oda-adás lelkét, mely szerént az ő életét is adta a felvállalt kötelesség szerint az ő juhaiért.

Megdicsőítetted atyánk rajta a te kegyelmedet földi tanítói pályáján; dicsőítsd meg immár őt te magadnál azon dicsőséggel, melyet a kötelesség hív betöltőinek szent fiad által ígértél!

Adj növekedést és terjedést azon lelki, értelmi világosságnak, melyet általa e gyülekezetben eszközöltél! Ne hagy ez egyházat, ennek gyermekeit árván. Rendelj az ő helyébe időnként olyan tanítókat, kik ne idegenítsék el, hanem inkább atyai szelid szavukkal édesgessék magukhoz a gyermekeket.

Rendelj helyére olyan néptanítókat, kik országodat, a világosság és szeretet országát építsék és gyarapítsák e földön.

Rendelj számára mennyei pályáján olyan helyet, melyen a hozzád hasonlóvá levés nagy czélja felé közelithessen.

Példája által lelkesítsd a küzdő pályatársakat lankadatlan kitartásra, tudokra adván, hogy keskeny kapu és szoros ut vezet az életre és hogy a te választottaid azok, kik félelem és jaj szó nélkül járnak a töviseken.

Vigasztalásod angyalát küld el a megszorodott szívű rokonokhoz a gyógyítás olajával!

Mindnyájunkat atyánk! az ő koporsójánál taníts meg élni, taníts meghalni. Amen.

IX. Tolvaly F.-né koporsójánál.

Szent hitünk van oh nagy Isten! az iránt, hogy te bölcsen mivelsz mindent gyermekeid javára és e hitért áldunk tégedet, mert ez vezér-szövétnek előttünk az élet gyakran sötétes utain; e hit drága kincs szívünknek, melynek bírása gazdagokká teszen, ha minden földi jót elvesztenénk is; e hit megvigasztal bánatunkban s erőt ad, hogy a megpróbáltatás pillanataiban ne sodortassunk a kétségbe esés örvényébe.

Szent atyánk! e hitért áldunk tégedet s e hitért könyörgünk hozzád most és mindörökké. E hitet tedd lelkünk sajátjává, hogy szelid fényével világoljon előttünk az élet sötétes utain; e hitet tedd lelkünk sajátjává, hogy üditsen bánatunkban égi melegével s adjon erőt a megpróbáltatás pillanataiban.

E hitben s e hit által küld el védangyalodat s küldj mennyei világosságot azon tört keblű rokonokhoz, kiknek élet utját sötétben elfátyolozta a gyász-fedő, mely e koporsóban hamvadt ifju nőnek arczára borult.

Neveld fel e hitben az ártatlan gyermekeket, kikre az anyátlan árvaság szomoru napjai oly korán elkövetkeztek!

Oh! mert az anyai szív jóságát a gyermekek iránt nincs földön s nincs mennyben rajtad kívül, ki képes lehetne méltólag pótolni. Te bölcsen mivelsz mindent teremtményeid javára; a többször megpróbált atyai kebelnek e hit volt eddig is erőssége legyen kegyelmed által most is gyermeke koporsójánál s legyen ezután is az élet ostromai ellen erős vára és oltalma mindenkoron.

E hitnek égi fényénél, szelid melegénél szárítod fel a testvérek s rokonok fájdalmas könnyűit, kik távozó testvérök rokonuknak porló hamvait csak néhány perczig ölelhetik s kik oly sajgóan érzik e vérség szent kötelékeinek szétszakadozását.

Töltsd ki e hitnek teljes mértékét mind azon szenvedő szivekre, melyeket az előttünk hamvadónak kora halála által oly fájdalmasan megsebeztél s ha sujtoló vessződet éreztetted velök, vigasztaló szent lelkedet is küld el hozzájuk!

Szent lelked által ihless meg minket egyen-egyen s cselekedj, hogy a föld homályiból mindig égi fény után törekedjünk; a te lelked szenteljen meg s eszközölje, hogy a föld örömeinél s muló javainál a menny drága kincseit mindig többre becsüljük; a te lelked szenteljen meg s mívelje azt égi atyánk, hogy a megholtak útját tekintve, tanuljunk az élet egyenes ösvényén járni.

Jóságos Isten! legbölcsőbb atyánk! te bölcsen mivelsz mindent gyermekeid javára; szent lelked által erősíts mindnyájunkat s cselekedj, hogy a mi imádságunkat az élet minden körülményei között azon Jézusi csendes megnyugvás szavával zárhassuk be: *•Atyánk! legyen meg a te akaratod!•* Amen

---

X. Gönczy Lajosné, az ifjú nő, hű élettárs és gondos édes anyja koporsójánál.

(1893. ápril 10-én.)

Erőnek, szeretetnek és vigasztalásnak Istene!
légy velünk. Amen.

Mindenható Isten! Mennyei édes atyánk! fájó szívvél állunk meg előtted ebben a pillanatban a hű és felejthetetlen nő, az önfeláldozó és emlékeiben is áldott édes anyja, a szerető testvér és a jó rokon gyászos koporsója mellett.

A keresztyén világ csak imént ülte meg a feltámadásnak magasztos ünnepét, a midőn az üdvözítőt, hitünk fejedelmét diadallal láttuk kikelni sirjából és hallani véltük az égi szózatot: *„én élek és ti is éltek“*; a mező zöldül, a fa rügyet fakaszt, a virág kitárja illatos kelyhét; gólya, fecske ismét visszatér, hogy a régi fészket felkeresvén, megigazítsa vagy ujat építsen; ébredés, új élet, öröm mindenütt . . . és oh! Istenem! minő ellentét! . . . itt e hajlemban gyász, néma bánat, halk zokogás, fájó keserv, szívszakadás! . . .

A beszédes ajkak örökre elnémultak; a szeretettel sugárzó szemek fénye elhomályosult; az áldott kezek dermedten pihennek; a férjét, gyermekeit, testvéreit és mindenkit, kit magáénak nevezhetett oly forrón, oly igazán szerető és hozzájuk annyira ragaszkodó nő szíve megszűnt dobogni. A hitves, az édes anyja, a jó testvér és a szelid lelkű nő nincs többé!

Az újra ébredés idejében, mindjárt a feltámadás magasztos örömnünnepe után megjelent e ház tájékán a sötét szárnyu sáppadt halál és hosszas ólálkodás után hideg lehelletét reá bocsátotta; szelid arcát fagyos kezével végig simította és az üdvözült örökre elaludt.

Nagy Isten! hiszen te akartad, hogy a szép családi korszorinak legszebb virága ily korán elhervadjon és lehulljon; te rendelted, hogy ennek a háznak védő anygala, az áldott,

nemes lélek, fehér galamb képében elszálljon és itt hagyja a békés, puha fészket, a mely tőle nyerte éltető melegét és melyben a szív vérével táplált magzatok, az ártatlan kisdedek oly nyugton pihentek.

Nagy Isten! te oltád ki azt a világító szövétneket, mely a midőn fényével beragyogta egy szerető férjnek életét, melegével táplálta annak hitét, reménységét és rózsákkal hintette be tövises pályáját: végre önmagát, saját életét emeszté fel.

Nagy Isten! Te akartad, hogy a férj és családátya ug álljon itt most, mint a megeredett szőlőtő, melyet nem csak édes gyümölcsétől fosztottak meg, hanem lesorvadtak róla a zöld levelek és alábullottak az üde lombok is!

Oh! bizony e koporsóra borulva, méltán sóhajthat fel a le-sujtott férj, mert *»avagy van-e olyan bánat, mint az ő bánata?»* a ki most földi édenét, boldogságát, mindenét veszti, siratja és eltemeti!

Előtte és mindnyájunknak lelke előtt, a kik ismertük őt, úgy tűnik föl az üdvözültnek élete, mint egy kedves, de rövid álmokép.

Mintha most is látnók az ártatlan arcot, a homlokon menyasszonyi füzérrel, a kebelben oly sok szép reménynyel, az ábrándok megvalósulásának küszöbén.

Aztán jöttek és tűntek az évek, gyermeksereg vig zaja hangzott fel e falak között; boldog atya és édes anya hajlottak egymás vállaira s szerető hitvesek borultak egymás kebelére.

Ah! de fájdalom! a 14 évi boldogság csak egy rövid, el-muló álmok vala és ime! ez a rideg valóság, midőn az áldott jó nő szeliden mosolygó arcza némán, hidegen, mozdulatlanul pihen.

Hatalmas Isten! világnak ura, népeknek atyja! tudjuk hogy a te utaid végére mehetetlenek. Nem zugolódunk tehát bármi sors vár reánk, mert tudjuk, hogy te mindeneket bölcsen mivelsz gyermekeid javára; hisszük, hogy csak a test mu-landó; de a szerető hitves, az édes anya lelke, szelleme élni

fog ezután is. Hisszük, hogy az édes anya gondjait a sir el nem temetheti, hogy a szelid nő, a jó testvér szelleme meg fog jelenni ezután is álmaitokban s látni fogjátok őt; hisszük, hogy szelleme örködni fog mindnyájatok felett, kik most könnyeket hullattok koporsójára.

Mi hisszük, hogy egykor, a siron túl, ha mi is átlépjük a keskeny határt, ismét ölelni fogjuk elvesztett, megsiratott és eltemetett, de el nem feledett kedveseinket! És ez a boldogító hit vigasztaló szövétnek nekünk az élet sötét utain; ez a hit drága kincs, mely megvigasztal bánatunkban s erőt ad, hogy a megpróbáltatás pillanataiban ne sodortassunk a kétségbeesés örvényébe.

E hitért áldunk tégedet és e hitért könyörgünk hozzád most is jó atyánk!

E hitben és e hit által küldj vigasztalást az egyedül maradt férjnek, kit oly fájdalmasan megsebeztél s ha sujtoló vessződet éreztetted vele, eléged meg már az ő szenvedéseit és ne próbáld ereje felett. — E hit által küldj vigasztalást az ártatlan gyermekeknek is, kikre az anyátlan árvaság szomorú napjai ily korán elkövetkeztek és a kik a vesztes nagyságát most még nem is ismerik, nem is érzik.

E hit által árássz mennyei világosságot a tört keblű rokonok lelkeibe, kiknek élet utaira most sötét fátyol borult.

E hitnek égi fényével, szelid melegével szárítsd fel a mi könyeinket,

Jóságos Isten! legbölcsebb atyánk! szent lelked által ihless meg mindnyájunkat és cselekedjed, hogy imánkat megmegnyugvással így végezhezzük: *atyánk! legyen meg a te akaratod mind örökké.*

Amen.

XI. Nemes Ferencz kat. biztos koporsójánál.

(1892. december 9.)

Világnak alkotója, nagy Isten! kinek utaid végére mehetetlenek és bölcsességed kibeszélhetetlen; ki sorsunknak vezére, életünknek és halálunknak szabados ura vagy: . . hol keressünk tégedet e pillanatban, midőn fájó szívvel és tört kebellet állunk meg a felejthetetlen hű férj, gondos és jó édes atya; a derék polgár, szorgalmas és közbecsülésben álló tisztviselő koporsójánál! ? . . .

Mi Urunk, Istenünk! a nap és a csillag-ezrek szavadra figyelnek és a földön is minden neked köszöni életét s lételét.

A mi térdeink is meghajolnak előtted, mert tudjuk, hogy ha jó napjainkban örvendettünk, tőled s általad volt az és hogy ha bajjal, nyomorral kellett küzdenünk s ha csalódásaink közepett a kétségbeesés örvényébe jutottunk: — a te isteni erőd tartott meg minket és te élesztetted, te vigasztaltad csüggedő lelkünket a hitnek és reménységnek szent biztatásával.

Tiéd legyen hát a hálaadás és a dicsőség oh! örökké való Isten! mennyei édes atyánk!

Ime! most is megilletődve látjuk, hogy e szép és népes család felett elhomályosult a boldogság napja s e néma falak siri csöndjét csak a gyászoló özvegynek és a kétségbeesett árváknak elfojtott zokogása töri meg!

És mintha jól esnék, hogy mi is e pillanatban velök együtt sirjunk, keserveikben osztozkodjunk és abból kikérjük a mi részünket!

De még sem? . . . Gyujtsuk meg inkább az érzelem szövétnekét, tekintsünk fel az égre és gondoljuk meg, miszerint te akartad, hogy az édes anyának és hitvesnek kebele s az árván maradt gyermekeknek hön dobogó, ártatlan szive a legnagyobb veszteség által mélyen megkeseredjék.

Te akartad, hogy a szép családi koszorút az enyészet hervadása megtépdesse és virágai *széthulljanak*.

Te szolítád magadhoz oh! megérthetetlen valóság! munkás hivedet; te oltád ki a férfi és édes atya életének lobogó szövénét, midőn a nap még csak delelőn vala!

Te rendelted, hogy a hitvesi és édes atyai forró csókok s a baráti kézszorítás helyett ma már csak kihült porokat és kedves emlékeket ölelhetnek a szerető karok, a jó rokonok, hű barátok és kedves pályatársak.

Te akartad, hogy e békés családi tűzhely fenntartó oszlopa egyszerre kidüljön. Oh! nagy Isten! remegve állunk meg előtted, mert látjuk hatalmadat és térdre borulva szent hittel közeledünk feléd lelkünk bánatában és szólni kívánunk veled, irgalomnak atyja!

Uram! az egekig hat a te irgalmad és a te kegyelmesség betölti a földnek minden határait.

Oh! miért sujtod hát a vesztés nehéz ostorával benned bizó hivedet? . . . hiszen mi oly gyöngék s erőtelenekek vagyunk a megpróbáltatás idején.

És bár hisszük, hogy mint édes atya szeretted hívő gyermekeidet, kikre most kezded sulya nehezül; hisszük, hogy valamit mivelsz velünk, az mind jó és üdvünkre lesz; oh! de mégis, az olyan szeretetet, a mely kedveseinktől foszt meg *nem értjük!*

Mutasd, oh! mutasd meg hát jó atyánk! a megkeseredett sziveknek, a hit és remény tükörében a te vigasztalásodat, hogy értsék meg intézkedésedet és nyugodjanak meg abban!

Ne engedd, hogy a mély keserv által megtört szívek tőled elszakadjanak, hanem inkább csepegtesd a vigasz balzsamát fájó sziveikre.

Ne hagyd oh! Isten! elveszni benned bizó hivedet, a nagy csapás sulya alatt, mert neked van erőd és van hatalmad is, hogy a veszteséget kipótold.

Tekints alá fényes egedből kegyelmesen! ezekre az ártatlan gyermekekre, ezen kétségbeesett családra, melynek tagjait egyedül csak a benned vetett erős hit tartja össze.

Reánk, imádkozó hivedre nézve se engedd tanulság nélkül eltűnni e pillanatot! . . Taníts alázatosságra és emlékeztess utolsó óránkra!

Taníts úgy munkálkodni, hogy ha szólítasz, mindig készen legyünk és mint hűséges szolgák jelenhessünk meg előtted.

Vezérelj szent lelked által, hogy lehessünk hűvek mind életünkben, mind halálunkban. Amen.

B) Emlék-beszédek.

1. Kálvin J. halálának 300-ados emlékünnepe az akkori körülmények s politikai viszonyok hatása alatt.

Zsidókh. írt XIII. l. — 7. v. „Megemlékeztek az elöttetek járókról s kövessétek hitőket.”

Visszatekintek messze, messze a rég eltelt századok során és Klónak lámpa világánál benézek az elsötétült multba s végig-végig nézem azt.

Lelkem előtt képek vonulnak el — a mult idők és ősök képei. Tarka képek ezek is szintugy, miként tarka ez az egész élet.

Látom, mily szerényen, lassu lépésekkel mendegél az óriás s látom a törpéket égre emelt fejfel haladni előttök.

Látom a porba fetrengőt, az aljas hízelt, mellén rakva érdemjellel s fején babérokkal, — míg a közügy bajnokai és az igazak görnyedt vállakon keresztet emelnek és fejükön tövis korona van. És ha kissé figyelmeztek, velem együtt mi sok mindent láttok ti is a multnak fátyola alatt kedves atyámfiai!?

Itt torzalakok uszkálnak az ártatlanok véréből készült fürdőben, melyet a zsarnokok készítettek, kiknek nevüket Klió fekete tintával öntötte le, hogy elsötétüljenek és emlékezetök utált és megvetett legyen örökre. Amott ismét piros vér!

Aláhulló vére az igazság útjában sértett szívebeknek, vére a jó ügyek szent vértanuinak!

És ismét miféle szennyes csoport az amott? . . . Azoknak legiója, kiknek a nemtelen önérdék szennye piszkolta be kezöket, szívöket, lelköket és egész valójokat!

Oh! a multba tekintve annyi sok mindent látok merengő lelki szemeimmel! és ezen képek látására szívem úgy elszorul, midőn látom, hogy mily kevés azoknak számai, kik hív küzdés után éltökben elvették volna a nemes tetteikért méltán megérdemlett jutalmat!

De minthogy nincs idő az egyes képeket sorban vizsgálni, azért figyelmezteket csak egyre hívom fel.

Ime a képek közt egy nagy fekete csoport tűnik fel lelkem előtt. — Hosszu sorban vonul a menet, árnyéktartók alatt, — elől a vezérek jó színben, egészséges és tekintélyes kinézéssel: utánok az éhes, szennyes és kizsákmányolt többség, a nép halad.

A vezérek saját olcsó gyertyájukkal kápráztatják a szemet s a felvert árnyéktartókkal mintha gátolni akarnák az égből jövő világosság alásugárzását.

És ki az, ki fennkölt homlokkal, mint a felhő foszlányai-ból kisugárzó nap — kilép a menetsorból és bátran elkiáltja: *•Előre! utánam! — ki az árnyék alól, hogy vegyünk világosságot az égtől és lássunk és járjunk egyenes ösvényen?•*

Tekintete bátor — szeme szikrát lövel és igazsága érzetében nyílt sisakkal kész megvívni a pokol minden ördögeivel, egész valója mintegy élő protestáció lép föl minden szellemi zsarnokság ellen?!

Ki ne ismerné közületek ezt a magasztos alakot s ki ne venné észre, hogy ez a kép nagyon hasonlít a wittenbergi tanár — Luther alakjához?

És ime e testben és lélekben erős alak mellett látok feltűnni egy szikár férfit, sáppadt arczczal, szemében — mely lelkének hű tüköre — élénk tűz ragyog; bátor eltö-

kelés s szilárd akarat ül homlokán és egész valójában az erkölcsi szigorinak jellemző vonásai buzódnak végig.

Olyan ő a multnak képei között, mint egy elbarnult — kiegészített — mécs-bél, mely míg szelleme éltető olajától lángolva, ezereknek adott világosságot, önmaga összetöprödött.

Ez a Kálvin képe ugyanazon elsáppadt sovány alakban, melyben Helvétia Genfje látta őt 300 év előtt a gyászravatalon. Ugy van! ő az, a nagy pap, a szigorú erkölcs-bíró, az erélyes reformátor Kálvin képe ez!

És álljunk meg e képnél, mert illő, — tisztelet és kegyelet érzésével eltelve — megállani, midőn a nagy halott sírjára három évszázadnak sötét tátyolát látjuk borulni

Igen, álljunk meg a nagynak sírjánál és nem az egyház törvényének, hanem szívünk kegyeletes érzésének engedve, szenteljünk ünnepet Kálvin halálának háromszázados évfordulatánál.

Ünneplünk és e nagy ünnepnek én lettem e helyen igénytelen tolmácsa, kit valóban nem kis mértékben hangol le annak tudása, hogy sem Kálvin emlékéhez méltólag, sem e tisztelt hallgatóság igényeinek s várakozásának megfelelőleg szólni képes nem vagyok s attól tartok, hogy szónoki ügyetlenségem által s avatatlan kezeim között a nagy ünnep kisszerűvé törpül, a magasztos tárgy elsilányul.

Ugyvan, — már meg is történt, a mitől féltem, hiszen azt sem tudom meghatározni, hogy mit szóljak, miről beszéljek?!

Dicsőítsem Kálvint? . . . Kálvin magasztalásomra nem szorult, dicsőítésére nem nyitom meg ajkimat, hisz ő mondotta: *»Az egy élő Istenen kívül, ki atya, fiu, szentlélek, teljes szentháromság, senki ne dicsőíttessék!«*

Vajjon nem lenne-e czélszerű Kálvin érdemeinek egybeállításával emléket emelni neki, ki különben is jeltelen domb alatt nyugszik a genfi temető-kertben?

Oh! mire gondoltam!? Emléket emelni, erőtlen beszéddel annak, ki márványnál szebb, ércznél állandóbb emléket emelt magának.

Talán életrajzát s az egyháztörténelemi szereplését és a keresztyénség életében oly hatályosan bevágó működését kellene leírni Kálvinnak?!

Igen, de avagy képes volnék-e én az egyháztörténelem széles és annyiszor hánykódott Oceánjába befolyó eseményeket és az azokat intéző egyéneket és azok közt Kálvint úgy előtökbe mutatni, mint ezen széles tengeren annyi ismerettel bíró tudós és gyakorlott férfiak s azok között Révész, ki nagybecsű művében a Kálvinismust és Kálvin életét oly hiven ismerteté!

A ki meg akarja tudni, hogy voltaképen ki volt Kálvin, kérdezze meg Révészt.

Mi marad hát fenn, mit elmondhatnék, Kálvin halálának és az általa tanított s általunk vallott Kálvinista vallásnak törvényes becikkelyeztetése és az első Kálvinista püspök megválasztatásának háromszázados emlékünnepe?

Oh! sokat, sok mindent lehetne beszélni; de alig e naphoz illőbbet, e tisztelt hallgatóságra nézve tanulságosabbat, mintha a vezérigéül felolvasott apostoli intés *»megemlékezzetek a ti előttek járókról s kövessétek hitöket»* — Kálvinra illesztsem s felhivlak titeket, hogy emlékezzetek meg:

I. Miféle magas és szent célt tűzött maga elé Jézus vallása érdekében és

II. Minő eszközökkel működött a nagy cél megvalósítására, hogy így e képnél lelkesülve, igyekezzünk mi is hasonló célra, hasonló eszközök által működni.

I.

Kálvin célja röviden kifejezve ez volt: *fölküldíteni alélt-ságából a vallásos életet, az evangelium tiszta tana nyomán.*

A keresztyén vallás egy égi forrás kedves atyámfiai, mely Istennek és Jézus Krisztusnak zsámolyától buzog, —

melynek folyamán életnek vize csörgedez, a népek millióinak lelki szomja enyhítésére.

Az urnak szentjei e forrást egy tiszta medenczébe fogták föl és ez a biblia, közköncsesé tették, hogy senki attól elzárva ne legyen.

Azonban az idő folyt s a gyarlók és roszakaratnak tömege nem átalította egyed-áruszkodó szempontból e közkinceset némelelyektől elzárni; mások számára pedig az élet vizét kábító szerekkel, saját találmányu vegyítékekkel megzavarni s mégis drága áron mérteni.

Igy történt, hogy a középkori sötét századokban az evangeliumi tiszta tudomány egy vezérszerepre tolakodott papi osztály kezében kereskedési czikké törpült, mely kevés üzérkedőknek vagyont, hatalmat és külső fényt biztosított, rovására a kizsákmányolt nagy többségnek, mely midőn az örök igazság tápláló eledele és az örökélet tiszta vize után sóvárogna: gyermekcsemegéket s apró csecse-becséket kapott és míg ezeken gyermekies örömmel elbámult és rágódott, észre sem vette, hogy mennyire éhesen és szomjason maradt.

Eljött a XVI-ik század, a virradás és fölébredés százada és ezen kor szelleme által előidézett világosságnál nem maradhatott észrevétlenül az a nagy zavar is, a mely Jézus vallásának tiszta folyamát elárasztá!

Feltűnt az a rémitő zsarnokság, mely a szabad gondolkodást, a lelkiismeretes meggyőződést fogva tartá és a világosság fiai és az erősek, kik arra hivatva valának, kezdék széttörni a lánczokat, melyek csörömpölve hullottak alá és a léleknek elrabolt eredeti örök jogait kezdték visszakövetelni. A vallásban az istenit, az örökkévalót az emberitől, a toldalékoktól megtisztították.

Itt találjuk, e nemes küzdők sorában Helvétia bércei közt Kálvint, ki miként át volt hatva Pál apostol ama mondatának igazsága által: *„A teljes írás Istentől ihlettetett, hasznos a tanításra, feddésre, jobbitásra.”* — szintugy annak ellenkezőjét is

kétségtelenül lelke előtt állott, mely szerint az emberi találmányok által megtoldott, igaz értelmében megeseonkitott, eredetiségéből kivetkőztetett és tisztaságában megzavartatott irás alapján sem igaz vallásos tanítást, sem komoly feddést, sem valódi erkölcsi nagyobbulást eszközölni nem lehet.

Es ezen meggyőződésből folyólag elvül és működési célpontul tűzte ki a Jézus megzavart vallását fölfrissíteni, a szentírás tiszta tanításai nyomán és az evangelium szerint alapult Isten országának minél méltóbb tagokat nyerne meg.

Ez volt a nagy cél, ez volt a nemes feladat, mit Kálvin maga elébe tűzött.

II.

Es vajjon e nagy és felséges célra minemü eszközöket választott?

Nem fog ez ünnep céljával ellenkezni, ha néhány szóval erről is megemlékezem.

Talán — a vonásokból, melyeket képének rajzolásánál irtam — azt véli valaki, hogy tüzelke lobbanásánál, rendületlen, szilárd eltökélésénél és rettenthetetlen bátorságánál fogva fegyverhez nyult, erőszak és forradalom eszközeihez fordult célja megvalósítására; tán tüzzel és vérrel igyekezett az evangeliumi igaz vallást a hozzá tapadt salaktól megtisztítani?

Oh! nem! A szentírásnak tiszta értelme szerint a Jézus szellemével megegyező magyarázata, az evangeliumi igazságoknak tudomány és józan vizsgálódás nyománi földerítése által működött arra, hogy az emberi találmányok által megzavart isteni vallásba új életet öntsön és ezen örök virágzásra rendeltetett felséges intézményt tespedésnek indult állapotából fölfrissitse!

Nem volt ő sem vakhitű supra naturalista, sem elbizakodott, önhitt rationalista.

A mi az evangelium tanításai között a gyarló és határok közé szorított emberi ész felfogásán tulesik ugyan, de azzal

nem ellenkezik, azonban az üdv-életre szükséges és hasznos, azt — a tekintélyért, mely tekintély a megváltó isteni személye vala, elfogadta, hitének karjaival felölelte, tanította és erélyesen védelmezte.

Azonban a vallás dolgában a lelkiismeret szabadságát, a tudományos vizsgálódást nemcsak hogy foglyul nem adta földi tekintélynek, vagy az irás betűinek, hanem azon elv szerint, hogy *•a betű megöl, lélek az, a mely megelevenít•*, a vallás lelkét, szellemét, a tudományos vizsgálódás útján kereste fáradhatatlanul s az evangéliumban feltalált hit és erkölcsi igazságoknak az életbe átvitele által működött a keresztyén vallás megtisztítására, az örökélet vizének fölfrissítésére.

Jól tudta ő, miként *vakhiten* vallás, az a vallás, melyről alapítója azt mondotta, hogy rajta a pokol kapui sem vehetnek diadalmat — fenn nem állhat.

Azért észszerű vizsgálódás által igyekezett földeríteni az elhomályosított vallásos igazságokat és tanítás által akarta Jézus üdvös intézkedéseit az emberekkel megkedveltetni.

Ihletett lelke megértette ama prófétai jóslatot: *•Elvész a tudomány nélkül való nép•*. (Hoseás.)

És hogy tudomány által minél többeket megnyerjen és megtartsa a való élet számára, e végett a közművelődésnek, a vallásnak és tudománynak számára egy hajlékot alapított, lankadatlan fáradozása s erélyes közreműködése által létesítvén az oly híressé vált genfi akadémiát, honnan hazánkba is a múltban s a jelen század első tizedeiben is annyi vallásos és tudományos kincs került vissza!

Ezért is tiszteletes előttünk Kálvin emlékezete.

Szintén a vallásos élet felelevenítésére irányzott törekvése volt Kálvinnak az is, mely szerint az egyházkormányzatban a képviseleti rendszer alapját letette, a genfi egyháznak presbyteri igazgatását elrendezvén, hogy a Péter apostol tanítása szerint való közös papság elvénél fogva a hivekben a vallás és vallásosság iránt annál nagyobb érdekeltséget keltsen fel.

Azt is átértette mélyre ható lelke, hogy a tudomány és a hit a vallásban erkölcsös élet nélkül üdvre nem vezet.

Éppen ezért hiveinek *cselekedetekben* nyilvánuló vallásossága felett éber figyelemmel őrködött, szigorú erkölcsi fegyelmet gyakorolt!

Példányképül alakította a genfi egyházat, melynek csaknem három évtizeden át papja volt, a végett, hogy annak külső és belső elrendezése által nyilván feltüntesse, hogy igaz valóságosságot csupán tudomány, ebből folyó felvilágosodás és meggyőződés, rendithetetlen hit és tiszta erkölcs szülhetnek.

Szóval és röviden Kálvin a megzavart vallás fölfrissítésére, a szunnyadozó vallásos élet felelevenítésére tudományt, ebből folyó felvilágosodást s a szigorú erkölcsiséget választá és alkalmazá eszközül.

És ebben áll ma is a Kálvinizmusnak élete, ettől függ állandósága.

Mig a Kálvinista ember az evangelium tiszta tudományának igaz ismeretére törekszik; mig a tudományok és kor szellemével előrehaladás zászlóját szemelől nem téveszti, mig papsága, mely nevezet alatt nemcsak a fekete palástosokat, hanem a Péter apostol által úgy nevezett királyi népet, szent papságot vagy a világi rend jobbait is értem; mig — mondom — mi közös papság megemlékezünk ezen mi előttünk járóról, Kálvinról és követjük hitét és az ő szellemében működünk; mig a hívek tudományban világoskodók, erkölcsben tiszták és feddhetetlenek lesznek, mig az egyház külső és belső élete iránt érdekekkel viseltetnek: addig a sötétség birodalmától, sőt a pokol kapuitól sem félttem én a Kálvin vallását; s meg vagyok győződve, hogy a századok fordulatánál szentelendő Kálvin halálának ünnepe, ünnepe lesz egyszersmind a kálvinizmus életének is!

De hogy ez így legyen, még egyszer mondom, ne várjunk Istentől csodát, hanem önmunkásságunk által biztosítsuk ezt.

Erre nézve pedig mi, hivatalos papság és ti hivek! királyi nép szent papsága, testvéri szeretettel nyújtunk egymásnak őszinte, bizalmas szívet és testvérkezet s egymást támogatva és erősítve, örködjünk imádott vallásunk külső és belső élete felett.

Ha mi szent hitünket megőrizzük, vallásunkat védelmezzük, az Isten is megőriz és megáld minket mindörökké.

Amen.

II. Deák Ferencz emlékezete.

(1876. ápril 2-án.)

Legyen nekünk segedelmünk az atyától, kegyelem és békesség a mi urunktól, a Krisztustól, tanácsunk és vigasztalódásunk a szentlélek-istentől!

Amen.

Tisztelt gyülekezett! Honfi testvérek! Kedves atyámfiak! Nagy ünnepe van ma erdélyi reformált anyaszentegyházunknak: Édes anyánk nagy fia, a mi legnemesebb testvérünk emlékezetének szenteljük ezt.

Ama végzetes nap óta, melyen a haza bölcsének szíve utolsót dobbant, hazánk bércein és térein e fájdalmas szó visszhangzik ma is: »Deák Ferencz megszűnt élni — akarom mondani — megszűnt munkálkodni!»

Összegyűltünk mi is e szent helyen fájdalomtól dult kebellemmel, a honfi bánat leverő érzésével ünnepet szentelni drága halottunk emlékezetének és a tisztelt gyülekezet gondolatainak, érzelmeinek és egy ily alkalomból keletkezhető komoly elhatározásainak beszéd által irányt adni, nekem jutott megtisztelő feladatul! És e feladat előtt állva, méltán szólhatnék a tárgy nagy fontossága-, erőm parányiságáról s joggal kérhetném elnézésteket, de hagyjuk ezt a megszokott szónoki fogást!

E helyett csak azt mondom. hogyha várakozástoknak meg nem felelhetek és beszédem a tárgy fontosságának színvonalán alul marad, tulajdonítsatok magatoknak, miért kötötetek tulcsigázott igényeket csekélységemhez?!

És e pillanatban, a mint tárgyam és egybegyülésünk alkalma felett elmerengek, egy érdekes kép merül fel lelkemben: »Megrémülten zajong az egyszerű falu népe, ösztönszerűleg összecsoportosul a kicsinyhitű sereg töprengve s kezeit tördelve tűnődő arczczal a magasba néz: »égi jelt lát — csillaghullás!« «Jóságos Isten! vajjon mit jelenthet ez?!«

És ime, egy jámbor jós megjelen s szeliden mondja: »Ne féljete, ne aggódjatek, csillaghullás, mely áldásos esztendőt, boldog jövőndöt jelent!« Az aggódó nép megnyugszik! A kép eltűnik!

De a mint e tisztelt gyülekezeten végig tekintek, mintha az említett kép megújulna szemeim előtt, mintha ti is aggodalommal, tűnődő arczczal, fájdalmas sohajtással néznétek szép magyar hazánk egére s ezt mond anátok: »csillaghullás, csillaghullás! Jóságos Isten! vajjon mit jelenthet ez!«

Igaz! csillaghullás, valóban »hullnak, hullnak, egyre hullnak, disze, java a magyarnak!« Nem is tekintve nagyobb látkört, csak az 1848-ig terjedőt s még itt sem említve a harci zaj és trombita szó mellett a tüzzel és vérrel hulló csillagokat, csak a hozzánk közelebb eső látkör is oh! mily szomorú, mily rémületes képet mutat! »A nagy magyar«-t hiában keresem egünkön, *Széchenyi* lehullott! *Teleki*, az erős jellem megtört, *József* nincs, *László* sincs!

Az ötves által fényesre csiszolt gyémántnál ragyogóbb lelkű *Eötvös* helyén üresség van. A *Kemények* sorai is megritkultak, *Ferencz* nincs, *Zsigmond* költői lelke is utána szállt. Közelebb jöve, a gyászoló muzsa tűnik szomorú arczczal elénk; *Toldi*, a magyar irodalomtörténet megteremtője helyén pótolhatlan üresség áll és most, ott a kerepesi kápolnában a hon Geniusa fátyolozott arczczal, lefordított fákljával áll a koszo-

rus koporsó mellett, mert *Deák Ferenczet*, a bölcös és dicső hazafit gyászolja!

Valóban mindez csillaghullás Magyarhon egéről, de ne féljeteK, ne tündödjeteK atyámfiai, honfi testvérek, mert ez égi jel boldog időt, szebb jövődöt jósol, ez azt jelenti, hogy *»Magyarország van«*, sőt többet mondok, hogy *»Magyarország lesz!»*

És itt, itt a kerepesi kápolnánál állapodjunk meg egy pillanatra és hogy ne állanánk meg a koszoruk között, melyeknek drága illatja — a költő szerint — a téli zord időben nyugvó szellemeket is felkelté sirjokból és eljöttek, tavasz megérkezését sejtve. De miért állapodjunk meg itt? . . . talán azért, hogy tegyünk mi is egy koszorut a százak mellé, hervadó virágból?! Nem atyámfiai! gondolatom szerint helyesebben cselekszünk, ha azon hervadhatatlan polgári koszoruból, melyet Deák Ferencz majdnem félszázados politikai és társadalmi működése által szerzett magának, egy-egy levélkét, egy-egy galyacskát magunkkal viszünk intésül s emlékeztető jelül: hogy mi is hasonlóK megszerzésére törekedjünk; mert igaz beszéd az, hogy mi csak akkor és az által rójuk le legméltóbb tiszteletünket nagy halottaink dicső emléke iránt, ha az ő koporsójuknál szent fogadást teszünk az iránt, hogy nyomdokukba járunk és erényöket a nekünk adott erő mértéke szerint követni fogjuk és ha aztán ezen nemes elhatározásunk tettekbe nyilvánul, megvalósul.

Vegyünk hát az ő koszorujából egy-egy virágot, egy-egy ojtó-galyacskát, mely által az ő nemes szellemét magunkba átültetni s az utánunk jövő ifju nemzedéknek keblébe beoltani törekedjünk! Erős hitem van az iránt, hogy az ő nemes szellemének keblünkbe ültetése által a haza fényre derül!

És most felmutatom ama koszorú néhány érdekesebb virágait, melyek között első helyen ott ragyog:

- a) A honszeretet; azután
- b) hűség a kirlyhoz; ezt követi

c) rendületlen ragaszkodás a joghoz, a törvényes igazsághoz; továbbá

d) csüggedetlen bátorság a nehéz körülmények között és végül

e) nemes önmérséklés és alázatosság a szerencsés helyzetben.

Milyen szép, milyen gyönyörű virágai ezek egy polgári koszorúnak! Igen atyámfiak!

a) *szép virág a honszeretet.*

Mióta csak a rege, vagy történelem állami alakulásokról emlékezik, a legkezdetlegesebb állapotban levő és a műveltség legalantabb fokán álló népeknél is mindig magasztalt polgári erénynek tartották a honszeretetet és mindig úgy találjuk, hogy azon haza lett igazán nagygyá, melynek fiai közt e nemes erénynek minél több barátai voltak. És mai napság is egy honfi koszoru legdiszesebb virága, legragyogóbb gyémántja kétségkívül a honszeretet. — Százakra, ezrekre, sőt milliókra megy azoknak száma, kik futnak ennek elnyerhetéseért.

De ha a pályázók sorain figyelemmel végig tekintünk, csakhamar azon keserű valóság tűnik elénk, hogy a legtöbbben a mesterségesen csinált virággal, a hamis gyémánttal is bőven beérik s azt hiszik, hogy ezek is elég értékesek a polgári erények koszorujának ékítésére.

Vannak emberek, -- és legió azoknak száma -- kiknek honszeretete csak a virágos beszédekben nyilvánul, hangzatos szavakban áradoz. Az ilyen olcsó áron szerzett koszoru hasonló azon gyári virághoz, mely távolról ragyog, néha el is bájol, de nincs illata és gyümölcsöt nem terem soha; hasonló a csiszolt üveghez, mely fénylik s az együgyüt rá is szedheti; de igaz becsé nincs.

Vannak, kik azért szeretik a hazát, mert annak kebelén számukra magas állás van kijelölve, biztosítva, mert az nekik külfényt, rangot, gazdagságot ad. Ezeknek lelkökben él azon meggyőződés, hogy az a legjobb haza, mely legtöbb jövedelmet

legkönnyebb életmódot nyújt! Az ilyenek azon önzők, kik a hazát úgy szólva eladható jószágnak tekintik, melyet mihelyt úgy tetszik, könnyen akár vásári térre is elviszik, hogy eladják, vagy mással elcseréljék.

És már midőn a honszeretet koszorujának ilyen csinált virágaival ékeskedők sorairól egy Deákra vetjük tekintetünket milyen másnak, milyen nagynak tűnik fel ő ezek között. Egész életpályája, szava és tette bizonyosság a mellett, hogy ő mily nemesen, mily igazán szerette hazáját. Szent volt előtte mindig a haza, mint az ősök vérével áztatott szent föld, melyen kívül számunkra nincs hely, melynek külső tekintélyét, benső erejét és nagyságát munkálni legfőbb feladatának ismerte mindig.

És mindezt nem fényért, nem rangért, nem jövedelemért, nem kitüntetésért, hanem tette a hazának üdvéért.

Nála a honszeretet nem volt csak röpke fecske-hűség, mely a verőfényes napokban dallal árasztja el vidékünket, de elszáll, mihelyt sejtí az ős borus napjait. Deák nemcsak a jó napokban, s az örömben osztozott, hanem a megpróbáltatás nehéz óráiban sem hagyta el hazáját, ő akkor is hiven örködött annak élete felett, virrasztott közanyánk beteg ágyánál, lelke világának drága mécse mellett tanácsosal, utmutatással, munkájával is eszközölte annak üdvét.

És mert így, mert igazán, mert önzéstelenül szerette hazáját: ezen nemes hazaszeretet által hervadhatatlan polgári koszorujának legszebb virágát, legragyogóbb gyöngyét szerezte meg.

Ebből a virágból egy levélkét vigyünk magunkkal, tartsuk meg azt drága emlékül s lelkesítő szent jelvény gyanánt, hogy mi is így, önzéstelenül és hiven szeressük hazánkat jó és rossz napjaiban egyaránt és ezt annál inkább tegyük, mert nemcsak földi jóllétünk, hanem mennyei üdvünk is kívánja, mert igaz, a mit a pogány kor egyik bölcse, a nemeslelkű Cicero mond, hogy »mind azoknak, kik a honnak

javát, dicsőségét gyarapítják, az égből kijelölt, magasztos helyök van, hol örökké tartó üdv vár rájuk, mert semmi sem olyan kedves az Istennek előtt, mint az embereknek állami egyesülése, vagyis a haza. Ennek igazgatói, boldogító kormányzói az égből küldettek és oda fognak visszatérni ismét.

De nézzük Deák hervadhatatlan polgári koszorujának egy más virágját, melyet fennebb így neveztünk:

b) *Hűség a királynak.*

A királyt hiven szolgálni közönséges embereknel — mint magunk is vagyunk — annyit tesz: a törvényt betölteni.

Azok pedig, kiket értelmi fölényök, tudomány, ismeret, tapasztalat, bizalom a király körébe vezetett, tanács-székebe ültetett, akkor és az által szolgálják hiven a királyt, ha annak sérthetetlen személye tiszteletben tartása mellett, a haza közjávára célzó őszinte tanácsot adnak a jog, a törvény és igazság értelmében és határai között.

Vannak azonban a nagyoknak nevezett emberek között is olyanok, kik a király iránt való hűségüket, azon legalázatosabb szolgálattal szokták kimutatni, hogy a földnek poráig meghajolva, előre kilesik, vajjon mi tetszik a királynak, mi kedves az ő privát szeszélyének és mi van annak ellenére — ha mindjárt a haza üdvé állana is kockán — még sem szólnának, a világért nem tennének.

Vannak, kik egy fénylő keresztért, egy ragyogó érdemjelért akármi aljasra elvetemednek s felajánlják szolgálatukat; — egy kegyes mosolyért lemondanak legjobb belátásukról; egy czinért, hivatalért, vagy kitüntetésért áruba bocsátják s földadják legtisztább meggyőződésüket.

Mihez hasonlítsam az ilyen hűséget? — Semmihez sem hasonlítom; mert a hasonlítás rendesen nem kedves (aztán az ilyen átkozott hűség hasonmásának keresése végett még majd a négylábuak osztályába kellene alászállanunk).

Es midőn az ilyen aljas, önzéstől vezetett hamis büséggel szolgálók legioja mellett feltűnik egy Deák, ki nem csuszás-mászás -- vagy kegyvadászat útján jutott a király közelébe, ki esze, tudománya — államjogi mély belátása és ismereténél fogva arra lett hivatva, hogy tanácsosal is szolgálja királyát: úgy jelenik meg, mint világhírű ritka példány.

Deák nem a kegyelem alá hulló morzsáit leste, nem a nyájas mosolynak örvendett, hanem tekintette a jogot, a törvényt, az igazságot, nézte a haza üdvét és ennek előmozdítására irányzott tanácsával szolgálta hiven királyát, nem számítva jutalomra, kitüntetésre a kedvesen fogadott tanácsért, nem rettegve kegyvesztés miatt, ha nem is részesülne kellemes fogadtatásban ajánlata, tanácsa, szolgálata.

Es mert így, mert a jog és törvényesség határai között igazán szolgálta királyát: ezen nemes polgári erény, a királyhoz való hűség által ismét egy szép virágot szerzett hervadhatatlan koszorújához, melyből egy-egy levélkét vegyünk és vigyünk magunkkal emlékeztető jelül arra: hogy igyekezzünk mi is hozzá hasonlóan, hiven szolgálni királyunkat, vagyis a törvényt.

c) De nézzük csak tovább Deák hervadhatatlan polgári koszorújának virágait.

Ott találjuk *a rendületlen ragaszkodást a joghoz, a törvényhez s ennek határai között kitüntetett állambölcséségét.*

Akármely állam benső ereje, valódi méltósága és dicsősége — kétségen kívül — a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledül s rabigába görbed.

Az állami külszerkezetnek alapja pedig és támasza a jog és törvény.

Az állami lét benső erejét védni, valódi méltóságát nemes erkölcs által biztosítani, mindnyájunknak honfi kötelességünk.

De az államépület külső alapját fenntartani, erősíteni, allandósítani, az idő és változott viszonyok kívánalmaihoz ido-

mitani: ehhez már több kívántatik a honfi jó akaratnál, ehhez állambölcsesség kívántatik.

Addig irták, addig beszéltek, hogy a magyar politizáló nemzet, míg végre még az együgyűek is elhitték magukról, hogy ők született diplomáták, kész politikusok, honmentő tálen-tumok és ebből kifolyólag aztán úgy elítélik, leszólják, meg-sententiázzák, leszónokolják a legjobbakat is, hogy a komoly gondolkozású ember nem tudja hirtelen elhatározni, vajjon nevéssen-e inkább, avagy boszankodjék az ilyen önhitt gaval-lér politikusokon.

Szeretném, hogy ezen apró szenteknek, ezen kicsike nagyságoknak az enyémnél ékeőbb nyelv predikálja — és dörgőbb hang kiáltsa fülökbe, mikép: az állambölcséséget sem családi leszármazás útján nem öröklök, sem sporti csevegések között meg nem lehet szerezni s még a napi lapok, a pártköz-lönyök olvasása által sem lehet elérni, mert az állambölcsesség megszerzéséhez komoly tanulmány, komoly és kitartó munka szükséges; egy állambölcsnek nemcsak gondolkodni, elmél-kedni és tanulni, még néha feledni is kell azt, a mi feledni való.

Ha Deákot gyermek éveitől jan. 28-ig végig kísérjük pá-lyájára: a felőle összegyűjtött becses adatok bizonytságot tesz-nek arról, hogy ő az egész világ előtt oly példányszerűleg be-bizonyított állambölcséséget, az államjogi tudományok komoly és kitartó tanulmányozása, — a magyar köz- és magánjog — a jog bölcsélet és a történelem terén való buvárkodása által szerezte meg.

És ezen így szerzett állambölcséségnak megtestesült gyakorlati bizonytságot tüntette fel Deák hazánk legnehezebb, legválságosabb körülményei között.

Vessünk csak, tisztelt gyülekezet! vessünk egy futó pil-lantást hazánk közel mult állameseményeire:

Vészes tenger közepére ragadta vala államhajónkat a vihar, a vezérek eszöket vesztek! Egyik így kiáltott: *»előre,*

török-szakad előre! — A másiknak ez volt a jelszava
»balra, nehogy a szirtbe ütdődjünk. — A harmadik: *»jobbra, mert
 az örvény besodor!* — *»Le a horgonyokkal,* — mondá a negyedik
 — *egy lépést se mozduljunk, hadl rothadjon meg hajónk a tétetlen-*
ség miatt, vagy hátha az Isten csodát mivel : megszabadít! . . .

És ekkor előállott Deák és a kétségbeesett s a halál félelmével küzdő hajó népének feltámadást, életet hirdetett. Odaállott a kormány mellé s egyik kezébe a jogot, a másba a törvényt tartva, az igazság erejével hajtani kezdé a hajót . . . és ime! általa megmenekültünk s kormányzása által azon biztos révparthoz jutott a nemzet, hol a kijavítások mánkája biztosan folyhat s én hiszem és reménylem, hogy államhajónk az ő elvei szerint a jog és a törvény által kormányoztatva, az igazság ereje által hajtva, képes lesz a polgári jobblét drága kincseit magába felvenni s minden vihar közt bizton megőrizni!

Ugy van! Deák állambüleseségével a jogból semmi lényegest fel nem adva, a törvénytől el nem térve, az igazság és méltányosság elvei szerint megmentette államhajónkat! Nem mondom én, hogy mindennel rendben volnánk, mert ez ábrándozás volna s pedig *»ábrándozás az élet megrontója.* — mondja a költő. Aztán elvégre is micsoda emberi mű tökéletes?

Megtörtént államhajónkkal is az, hogy a mint a vészből kiszabadult, a kijavítás emberei hirtelenséggel igen megvasalták, megrakták vasuti sinekkel, öldöklő szuronyokkal, ágyukkal és puska golyókkal s ez által mozgását megnehezítették.

De ez nem a Deák hibája!

És Deák a mit így nagyban hazánk megmentésére, — a jog és törvényre támaszkodva, — az igazság szerint tett: azt kisebb körben is, a társadalmi élet viszonyai között hiven megtartotta; az egyénnek joga s törvényes igaza is mindig szent volt ő előtte!

Ő tehát ezek szerint a joghoz, a törvényhez rendületlenül ragaszkodva s az igazságot védve, egy szép virággal ékesítette polgári hervadhatatlan koszoruját. E virágból is

vigyünk el egy levélkét emlékül, mely lelkesítsen és vezéreljen arra, hogy a köz és magán jogot mindig tiszteletben tartsuk felfelé és lefelé egyiránt s hogy a törvényesség biztos teréről se köz- és magán- és társadalmi életünkben le ne térjünk és ezen erős és rendületlen elhatározással és ezen elhatározásnak tettekben leendő igazolásával tiszteljük meg a mi nagy halottunkat hozzá méltóképpen!

d) Tisztelt gyülekezet!

A mit az elébbiekben Deáknak állambajunk megmentése körül tanusított munkássága és e munkában feltüntetett állambölcsésége méltatásánál mondtam, az egyszersmind bizonyságául szolgálhat az ő csüggedést nem ismerő bátorságának a nehéz körülmények között s ismét egy virággal szaporítja az ő polgári koszoruját.

A nemzeti megpróbáltatás ama keserű éveiben, a midőn egyfelől az élelmeseik, igazi nevőken élősdik patrioták és idegenek a zavarosban halászva, szép fogásokat tehettek és valóban tettek is: akkor — mondom — mily nagy volt másfelől azon kicsinyhitűek száma, kik majdnem kétségbe esve egy jobb jövő felől, honfi bánatjukkal kibujdostak a haza földéről, mások meg a közszolgálat teréről lelépve, falusi Tuskulanumaikba vonultak meg; akár hányan, kik addig a fehér papíron huzták a műveltség megtermésére szükséges barázdákat, a tollról az éke szarvára vetették kezeiket; reményvesztetten, félve és rettegve a nemzeti megsemmisülés gyászos jövőjétől: ekkor Deák, kinek személyében az igazság és elvhűség volt megtestesülve; kit sem polgártársai csüggedt kedélye kétségbe nem ejtett, sem a heveskedők rohanása utjából földre nem térített, sem a zsarnok villamos tekintete meg nem ingatott, ekkor — mondom — Deák elő áll és nemcsak, hogy maga rendületlenül áll annyi vész között, hanem példájával a csüggedezőket bátorította — szavával a kétkedőket megnyugtatta. — tanácsával a habozókat munkásságra hívta így szólván:

•Ne féljetek! biztos talaj van lábaink alatt, míg arról

le nem térünk, életünk biztosítva van; aztán folytatá: »Vigyázzatok, mert ki a jog teréről lelép, ki a törvényt kilöki lábai alól: arra nézve csak idő kérdése a megsemmisülés, ellenben ki a jog terén áll s a törvény határai közt mozog, arra nézve viszont csak idő kérdése a megerősülés, a biztos állás megtalálása.«

A tétlenség álmából ébrenlétre szölitotta a haza fiait, mondván: »*A ki elcsügged s elhagyja magát, Isten is elhagyja azt; a tétlenség álom, az álom halál; a munka ébrenlét, az ébrenlét élet.*«

Nemcsak másokat ébresztett, bátorított, hanem mások helyett gondolkodott, tanult, tanult okulni, tanult feledni is.

És mert ő rendületlenül megállott a megróbáltatás nehéz körülményei között és mert az ő szava felélesztette az aléltakat, munkára hívta a tétleneket, kimutatván egyszerűsmind a biztos talajt, a jog és törvényesség biztos talaját, melyen a nemzet megállhat: ime a következő fényesen igazolta az állambölcséséggel párosult, csüggedetlen bátorság diadalát, mert mi élünk, hazánk áll az alkotmányos államok sorában és ebben nagy, sőt legnagyobb része van Deáknak!

Tisztelt gyülekezet! Jöhetnek még nehéz napok hazánkra, nemzetünkre, mert az irás szavai szerint: »*semmi új dolog nincs e világon, a mi volt ugyanaz leszen ezután is.*«; a megróbáltatás nehéz napjai még ismétlődhetnek.

Es ezen eshetőséggel szemben is azt ajánlom: Vegyünk Deák hervadhatatlan polgári koszorujából drága talizmánként egy levélkét, a csüggedést nem ismerő bátorságot, a kitartó erélyt! Ne feledjük soha, hogy a szerencse is a bátrakkal tart s a ki magát el nem hagyja, azt az Isten is megsegíti. A jog, a törvény és igazság terén bátorságot, erélyt, kitartást tanuljunk Deáktól s ez által tegyünk neki jövőben is méltó tisztességet!

e) Végre tanuljunk Deáktól szerény mérséklettel és alázattal viselni magunkat a szerencsében.

Nem mindennapi dolog s éppen azért nem is kicsinylendő lelki erőre mutat az, tisztelt gyülekezet! midőn valaki a kedvező szerencse lágy ölébe felvétetvén, az önmérséklet és magát megalázás erényét igazán megtudja tartani! Sőt ennél többet mondok, mert azt mondom, hogy nagyobb férfi-erő kíváncsít a szerencsében, mint a szerencsétlenségben való biztos megállásra. Igen, mert a szerencsétlenséget mi hordozzuk, míg a szerencse valamely szeszélyes vihar hatalmával maga hordoz minket s kénye szerént hányni és vetni, emel vagy sújt alá.

Akár hány példát mutat a történelem s a tapasztalás is százszorosan igazolja, hogy voltak és vannak emberek, kik a bajokkal nemesen megküzdöttek, a szerencsétlenséget becsülettel hordozták, de midőn később a szerencse karjaira vette, magasra emelte, ahhoz való értelmök és szívük nem lévén, szédülten zuhantak a magasból a mélységbe, a megvettetés sarába!!

Hányan vannak, kik a szerencse rózsás párnáján ringatva, a mint a magasba fölemelkedtek, drága *„én-”*jökkal eltelve, magokban elbizakodva, az önmérséklet nemes erénye helyett a gőg és kevélység nemtelen érzetének engedtek helyet keblökben s mások kicsinylése és a hozzájuk hasonlók — tán jobbak — lenézése s mindennek, a mi hiúságuknak tápot nem nyújtott számba nem vétele által tettek bizonyosságot a felől, hogy őket a helyzet kedvező viszonya mennyire volt képes átváltoztatni, illetőleg megsemmisíteni!

És a kedvező szerencsébe, az önmérséklet és megalázódás nemes erényéről megfeledkező százezerek sorairól tekintsünk Deákra. És itt azt kérdezem, ki volt, — ismeretünk határában belől — ki könnyebben belekapaszkodhatott volna a szerencse magasba röpitő lenge uszályába, puha szárnyaiba, mint éppen Deák?

Az ő munkás honszeretete, király iránti hűsége, viszont más felől a honnak, a királynak iránta való bizalma. az ő

mély állam-tudománya és jogi tanulmányai s ezáltal szerzett belátása, széles ismerete és tudománnyal párosult tapintatos bölcsesége s mind ezen drága tehetségeknek fölhasználása által államhajónk megmentése ügyében bebizonyított szolgálata, — tudva van az egész világ előtt — mekkora tekintélyt biztosított az ő számára. És ilyen tekintély mellett, kinek lett volna könnyebb és biztosabb a legmagasb rangra, hivatalra méltóságra, a legjövendősebb állásra feljutni ?!

Akár hány keresztet kaphatott volna s akár egész mellét borithatta volna be a honi és külföldi elismerések és megtisztelések jelvényeivel.

De ő ezen önként kínálkozó s bizonyára sokszor felajánlott kitüntetések mind vissza-utasította s maradt mind végig egyszerű Deák Ferencz.

Mikor egyik ismerőse Tekintetes urnak ezimezve, némileg mentegetődnék, hogy ez egyszerű ezimet használta, ilyen formán nyilatkozott: »Bizony őcsém a tábla birói titulus utoljára is csak Tekintetes volt, de már ez is csak volt, már leélte magát, most még táblabiró sem vagyok, csak Deák Ferencz vagyok, legfőlebb ha idősebb vagyok, jól esik, ha Ferencz bácsinak titulálnak.«

Mily nemes önmérséklet, mily szerény megalázódás a szerencsében! mily szép virág az ő hervadhatatlan polgári koszorujában! Méltó, hogy ebből is vegyünk egy levélkét s tanuljunk tőle szerény önmérsékletet, ha a szerencse magasra fölörpít.

Őt kövessük nemes honfi erényeiben, szellemében, jellemében, ki legdicsőbb hivatalnak tartotta: a nemzet napszámosának lenni s legbecsesb kitüntetésnek polgártársai bizalmát megérdemelni!

És ő, midőn a legelső hazafinak, a király leghűbb emberének, a haza bölcsének hírében volna, nem állítá zsákmánynak a legnagyobbakkal való egyenlőséget, hanem meg-

alázta magát, beállott a nemzet napszámosai közzé s önzetlen szolgálata által munkálta a haza üdvét és boldogságát!

Annak okáért az Isten is felmagasztalá őt és ada neki olyan méltóságot, mely minden földi méltóság felett való, hogy az ő neve és tekintélye előtt tisztelettel hajolna meg a legelső és legutolsó ember e hazában és gyászolná nép és király egyaránt s én hiszem, hogy hazánkban s a magyar nemzet szívében általános az őszinte óhaj: *„áldott, örökre áldott legyen emlékezete!”* Amen.

III. Br Kemény Ferencz egyh. ker. főgondnok emlékezete.

(1875. ápr. 11-én.)

Elhangzott a szomorú ária s bus hangjai fájó rezgésbe hozták szívünknek hurjait és a fájdalomak között remegve nyílnak meg ajakink. Igén, mert e perczben bus arczczal és könnyekkel áztatott ösvényen haladva kell fölkeresnünk ez év első nagy halottjának sirhantjait!

Tisztelt közönség! Az 1875-ik év második reggelén egy Erdély egén 80 hosszú éven át boruban és derüben egyiránt tündöklött fényes csillag szaladt le az ég kárpitjáról!

És bárha három hónapja már annak, hogy a gyászshir végig sajgott Erdély bérczei között: bárha három hó óta takarja a bükkösi család sirboltba letett koporsó azokat a drága porokat, melyekhez annyi fény, dicsőség fűződik s melyekkel politikai és egyházi társadalmi életünk minden nevezetesebb mozzanata egy hosszú felszázad óta szorosan egygyé volt forrva; melyekhez mi kegyelettel zárandokolunk, hogy megcsókoljuk azokat: . . . bárha az első megdöbbenés alól immár fölszabadultak az elszorult keblek, a nehéz sóhaj elrepült és a könnyek is már-már fölszáradtak . . . mégis

félünk megkezdeni a szót, hogy annak halálát hirdessük, ki életében »hív és nagy vala!«

A fájdalom óriási súlyát emelve, reszket lábaim alatt a föld, mert érzem, hogy szent ez a hely s hallok az intő szót: *»Oblazd le a te sarnídat és vess számat magaddal, mielőtt oly nagy munkára vetnél kezdet, hogy a közgyásznak ama fonalát emeld fel, mely egy nagy családot köt fekete szálaival a bükkösi koporsóhoz!«*

Érzem, mélyen érzem kiesénységet: — ne csodálkozzatok hát, kedves atyámfiai, ha félelem és remegés között nyíltak meg ajakim!

Alig tértem vissza a temetőből s már megint oda megyek s viszlek titeket is!

A fájdalom szaggató körmeivel mindnyájunk szívébe bele kapott, nem csoda hát ha vérezünk.

Éppen ezért ne várjátok azt, hogy én hü tolmácsa legyek a gyásznak, mely édes mindnyájunké, s mely lelke-met is beborítja, mióta az a csillag alá szaladt s csak rózsaszínű fény maradt nyomában, az elterülő fellegek alatt!

Én csak kalauz lehetek azon az uton, a hol az a csillag elvonult s teljesen elérendettem célomat, ha a nyolczvan évi pályafutásnak csak egy pár fénypontját kiemelve s közelebbről szemléltetve sikerül eszközölnöm azt, hogy az elköltözöttnek, ki már koporsójába szállott, ne enyészszék el emlékezte úgy, mint a kialvó mécs világa, mely végsőtlobban s aztán oda van, hanem kebelünkben soká éljen s pihenjen — mint a leáldozó nap utolsó fénysugara a bérczek ormán, ha a nagy halott sirhalmán és álmai felett az emlékezet rózsás éjét csak parányilag is föltárhatom!

Én úgy érzem, mintha feladatomban csak az volna, hogy a kialudt tűz hamvai közzé rejtett gyémánt szemek közül még egyszer, egyet vagy kettőt felmutassak.

Ennyit tehát és ennél többet ne várjon tőlem a t. közönség! De hiszen én tudom, hogy nem is vártok ti tőlem

többet, kedves atyámfiain és éppen ez a tudat önt bátorságot lelkembe s készített, hogy mégis fölemeljem szavamat s néhány vonást kiemeljek azon képből, a melyben ti most már csak néhai Br. K. F.-re fogtok ráismerni, ki egykor Erdély rendjeinek elnöke, erdélyi udvari kanczellár, az erdélyi reformált egyházkerületnek pedig 36 éven át volt állandóan főgondnoka, a főegyháztanács elnöke és pedig a szó legtökéletesebb értelmében, mert őt egyházunk ügyeitől, ha sok teendői s hazafiúi kötelességei néha elvonták is, de soha el nem idegenítették.

A köznapi élet köréből kiemelkedett s történelmi fontosságra magasult alakoknak, milyen volt az üdvözölt is, majd lesz életirójuk. A jövő kor — összefüggést keresve a múlt között — majd oda fog állani a bemohosodott sírok fölé s összeszedve a nyugvó porokat, még egyszer egyberakja a néma alakok elfelejtett vonásait, hogy reá mutathasson azon egyéniségekre, kik hivatva voltak döntő befolyást gyakorolni a haza, a nemzet vagy az összes emberiség ügyére.

Ő a miénk volt, mert a hazának, a nemzetnek és az egyháznak szentelte hosszú, félszázadon át munkás és lankadást nem ismerő közhasznú életét.

De hát a sir végkép elrabolta-e őt tőlünk, ő nem a miénk többé?! Emléke miénk marad örökre; magát pedig — fájdalom — mi elvesztettük, de örvendjünk, mert megnyerte és örök időig bírni fogja a történelem.

És már a képnek, melyik oldalát mutassam föl ez alkalommal, t. közönség!? Azt-e, midőn az üdvözölt a rendek elnöki székében ül, vagy azt, midőn a borus napokban vigasztalja csüggedt honfitársait, vagy midőn a tudományok kulcsát tartja kezében, avagy a szerető emberbarát képét mutassam föl? A félszázadon át írott és egy egész nemzedék előtt nyitva álló nagy könyv fényes lapjai közül, melyiket üssem fel, hogy olvassak belőle tinéktek?

Mert hiszen tesz, munkálkodik, fáradoz, atyámfiain, minden

ember abban a körben, melyet a gondviselés számára kijelölt, de fájdalom a legtöbb esetben csak csekély erővel és kevés ideig.

Az a férfiú pedig, kinek elvesztése gyászba borítá lelünk, egy egész emberéleten, hosszú 50 esztendőn keresztül állott örökös szolgálatában hazánknek és egyházunknak s pedig oly fényes tehetséggel, minőkkel korunkban nem sokan dicsekedhetnek! A rágalom nyelvét a sirhantok oldják fel legjobban, de az elismerésnek ama koszoruját senki sem tagadhatja meg, hogy K. F. éppen a legnehezebb s a leggyászosabb körülmények között volt Erdélynek nemcsak reménye, fénycsillaga, hanem megmentője is s az erdélyi reformált anyaszentegyháznak oly igazi atyja és olyan gondnoka, milyennel előtte alig-alig dicsekedhetett s bizonyára előbb fog örökálmra csukódni a 19-ik századnak immár lankadt szeme, mint még egy, a néhaihoz hasonló férfiut megpillanthatna.

De hagyjuk a dicsőítést, hisz nem szorult ő erre, s mi nem is dicsőíteni, se nem siratni akarunk; mi nem halált, hanem örökéletet hirdetünk. Mi csak két oldalát mutatjuk fel a képnek s néhai Br. K. F.-nek, mint hazafinak és mint erdélyi reformált egyházkerületünk főgondnokának koporsójára óhajtunk a haza és ref. egyházunk nevében gyász-cziprust tüzni.

Nem tudom: ha helyesen választottam-e a kép oldalai közül; ezt azonban a t. közönség elnéző és jóakaratu ítéletére bízva, sietünk kitűzött célunk felé, mely utunkban jertek velünk, kíséretetek figyelemmel!

I.

Br. K. F. 1795-ben január havában született Bükkösön, családja egyik ősi székhelyén, hol szülői br. K. L. és br. V. J. allandóan laktak s hová most ő pihenni tért a hosszú ut után.

Ő az egykori fejedelmi családnak volt ivadéka, mely a történelemben is fénypont gyanánt tündöklő szentimrei csata hősetől Kemény Simontól kezdve a hazának sok kitűnő s nagy

nevű fiút szolgáltatott. Hazánknak a közelebbi évtizedek alatt folytatott alkotmányos küzdelmeiben a K. nevet mindig elismerés és fény öveztek körül.

Az üdvezültnek még két testvére volt; egy idősebb — P., az 1834-iki országgyűlés alkalmával Marosszék követe és a szabadelvű ellenzéknek egyik leghasznosabb tagja s e mellett a magánéletben is egyike volt P. a legnemesebb szívű barátoknak és a legtisztább jellemű honpolgároknak. Volt egy ifjabb testvére is — F., az 1848. és 49-iki gyászos napok egyik kiváló hőse, oroszlánszövű bajnoka.

F. középső volt a három testvér között; s tanulását mindhárman a nagyenyedi Bethlen-tanodánál kezdték, hol F. a vele egykorú kitűnő és nagy nevű tudóssal néhai Szász Károlylyal oly szoros barátságot kötött, hogy az csak a sírnál szakadt meg. A jogot Kolozsvárt hallgatta és tanulmányait a bécsi egyetemen fejezte be, hol egyszersmind szülői ohajtásának engedve — államszolgálatba lépett.

A 25 éves ifju 1820-ban az erdélyi udvari kanczelláriánál kezdette meg nyilvános pályafutását, először mint tiszteltbeli hivatalnok. Fényes tehetségei által csak hamar kitűnően, gyorsan lépett előre s lett előbb ülnök a marosvásárhelyi királyi táblánál; később 1829-ben pedig a kolozsvári főkormányszék titkára tanácsosi ranggal.

Ezekből látható, hogy oly gyorsan emelkedett, mint abban az időben még a főuri név és családi összeköttetések mellett is csak rendkívüli tehetségeknek lehetett.

Ezen idő tájban ébredezett hazánkban a nemzeti szellem és a bécsi kormány — mely az alkotmányt évek hosszú során át tartá felfüggesztve s a főhivatalokat csak egyszerű kinevezés által töltötte be a törvény világos rendelete ellenére — jónak és czélszerűnek látta politikáját Erdélylyel szemben megváltoztatni.

Mindenekelőtt, hogy a hazafi pártban kedvezőbb hangulatot keltsen maga iránt, szükséges volt, hogy közkedvesség-

ben álló és mégis tekintélyes egyéneket állítson a kormány főbb polczára és a reformátusok közül Br. Kemény Ferenczet is ilyennek találta, kit 1833-ban kormányzéki tanácsossá ki is nevezett.

Az Erdélyben 1811-ik év óta beszüntetett országgyűlés a nemzeti szellem ébredése folytán 1834. tavaszára össze is hivatott. Itt, miután a rendek tiltakoztak a kormányzéki tanácsosoknak törvényellenes kinevezteléseért — a hangulat mindkét részről tulfeszült lett és az országgyűlés eredmény nélkül oszlott szét.

Br. K. F. is a rendek által törvénytelennek jelzett állásáról lemondott s a magánéletbe visszavonulva, csak 1837-ben jelent meg ismét a Nagy-Szebenbe összehívott országgyűlésre, mint Kolozsmegye követe.

Most a hangulat sokkal mérsékeltebb volt s a pártfegyelem is oly kitűnő, hogy a hazafiság és alkotmányosság a mérséklettel talán először és utoljára volt egyensúlyban az erdélyi e századbeli országgyűléseken. És ebben K. F.-nek sok érdeme volt, ki a mily hü és igaz hazafi, éppen olyan ügyes és eszélyes diplomata tudott lenni.

Ezen országgyűlésen ő is visszanyerte kormányzéki tanácsosi állását és ezt most már törvényesen foglalhatta el.

De még ugyanezen országgyűlés folyama alatt az erdélyi rendek elnöki széke üresedésbe jöven, ezen állásra K. F. neveztetett ki és ezen fontos hivatalt viselte mindaddig, míg Erdély a testvér Magyarországgal egyesült. Az 1846 - 48. és 65-iki erdélyi országgyűléseken annyi tapintattal, bölcsességgel, törvényes és alkotmányos érzülettel elnökölt, menyit csak egy valódi parlamenti elnöktől várni lehetett.

Ő mindig közvetítőként szerepelt a trón és a nemzet között s a mi oly ritka eset, benne sem a nem et, sem a fejedelem bizalma nem tántorult meg, sem meg nem csalódott. Országgyűlési elnökké történt kineveztetését nemsokára

valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal való felruházatása követte — s ugyanekkor az akkori erdélyi szokások szerint a református főkonsistorium egyik elnöki, vagyis államgondnoki székére is megválasztott.

Az 1848-iki országgyűlésen az Unió-törvénnyel Erdély külön önállósága megszűnt és így Br. K. F. országos elnöksége is véget ért. Ha hivatalt akart volna vállalni, bizonyára a legmagasabbak közül válogathatott volna; de ő ekkor többre becsülte a magánélet csöndes tűzhelyét, mint a zajos, nyilvános élet küzdterét.

Mélyen belátó eszélyessége megmutatta sas-szemének a hazánk láthatárán összegyülekező komor és terhes felleget, melyekből az események logikájának alapján szükségképp ki kellett fejlődni a tomboló viharnek, mely még napjainkban is érezhető gyászt és pusztulást hagyott maga után.

De sejtette a komor fellegek keblébe rejtett forradalmi villámcsapásokat is s ő a békés eszközök embere lévén teljes életében, csöndes magányába vonult vissza.

A forradalmi zivatar lezajlása után, midőn idegen lett a magyar itthon, midőn a költő szavai szerint »feldult berkeinkben enyhés, árnyas rejtek többé nem fogadott«, K. F. is kolozsvári külső-monostor-utczai házába elvonulva, csaknem 12 éven át kizárólag az egyházi ügyeknek élt.

A gyászos napokban kolozsvári lakása gyűlhelyévé lett a csüggedt hazafiaknak, kik hozzá tanácsért és vigasztalásért folyamodtak s ő valóban nem is csüggedett s másokat sem engedett kétségbe esni a jövő felől! Jól tudta ő, hogy mikép a tengernek, úgy az eseményeknek is dagálya és apálya van s mikép az egymás fölé tornyosuló hullámfodrok elsimulnak lassanként, mint a márványlap — úgy a történelmi események áramlatai is jönnek és tűnnek, »az egyes emberek éppen úgy, mint egész nemzetek lesznek és vesznek«, — de a jog és igazság ellenes viszonyok s az erőszak és zsarnoki karhatalom által fenntartott állapotok maradandók nem lehetnek!!

Tizenkét évig ült a magyar nemzet a babiloni vizeknél a nélkül, hogy a jobb jövő reményének csak egyetlen kis sugára intett volna bár a messzi távolból, s hogy e nemzet kétségbe nem esett, csak az együtt síró, de mégis vigasztalni képes Jeremiásoknak köszönhető, milyen volt az üdvözült is!

Az 1860-ik évben egy fénysugár lövelt be magyar hazánk határain, Br. K. F. erdélyi udvari kancellár lett s bárha hajlott kora és gyöngélkedő egészsége nyugalomra hívták, ő mégis elfogadá a tisztel s hangyaszorgalommal kezdett a hid építéséhez, mely a nyílt abszolútizmus ködös és bűzhödtt legéből a szegény magyar nemzetet, midőn már fuldokolni kezdett, még egyszer átvezesse az alkotmányosság tiszta levegőjére, a szabadság azurkék ege alá s az egyenlőség és a testvériség virányai közé. Ő a nemzet és a korona kölcsönös kéznyújtását akarta ritka tapintata és belátó bölcsesége által ki-
eszközölni.

Azonban — fájdalom — a kísérlet egyfelől a királyi udvar hajthatatlanságán s másfelől a nemzet alkotmányos ér-
zületén hajótörést szenvedett, mely mint egy ember állott fel s a kétségbeesés reszkető, de még mindig erős és hatalmas hangján kiáltotta: *„Szabadságomat teljes mértékben add vissza vagy vedd el életemet is!”*

És a nemzet akarata előtt K. F. meghajolván, ismét a magános életbe vonult vissza.

Az 1862 ik évben a Schmerling-féle törvény- és alkotmányellenes birodalmi tanácsban a magyar követek nem akarván részt venni, az ország rendeinek határozott tiltakozását gr. M. I. és H. akkori erdélyi püspökkel ő vitte fel Bécsbe és ezáltal ismét világos jelét adta határozott alkotmányos érületének.

De *„El ti komoly képek, sötétség fajzati félre, új nap fényle-
reánk annyi vizsúlyok után.”*

Az 1865-ik év decz. 10-ére a pesti országgyűlés hiva-

tott össze s az udvar részéről is komolyabb szándék mutatkozott az alkotmányossághoz való visszatérésre.

És ugyanekkor, hogy Erdély is még egyszer nyilatkozhassék az 1848-iki unió-törvénynyel szemben, Kolozsvárra az utolsó erdélyi országgyűlés hivatott össze.

K. F. ekkor látta hosszú pályáját megkoszorúzva, életét és működését megdicsőülve!

Az ősz bajnok, a fényes nevű államférfiu megtört erővel, de föld feletti hatalom által ihletve, gloriával övezett homlokával foglalta el még egyszer a rendek elnöki székét, hogy ki mondhassa ama nagyszerű határozatot, miszerint: *»Erdély az uniót törvényesnek tekintő, a magyar ismét egygyé lett s egymás keblére borulva kíván élni vagy meghalni az egy nemzet, melynek eddig két árca hazúja volt!«* Ez volt K. F. utolsó nyilvános politikai működése s valóban az alkotmányos élet kiszolgált bajnoka nem végezhetne nemes életéhez méltóbban közpályáját, mint amaz utolsó elnöki kijelentéssel!

Ilyen főbb vonásaiban már csak néhai K. F.-nek, mint hazafinak képe. Főlmutatam, nézzétek és mondjatok fölötte ítéletet, én hallgatok.

II.

De van még egy lapja a képnek, melyet főlmutatni szándékoztam, vessünk hát arra is egy futó pillantást!

K. F. az erdélyi reformált egyházkerületnek 36 éven át volt főgondnoka és e tisztét csaknem élte utolsó napjáig a legnagyobb buzgalommal, nagy szeretettel és jártassággal töltötte be.

Legtöbbet tett az 50-es években, midőn kiválóan az egyházi ügyeknek élt!

Mint egyházunk főgondnoka tevékenységét 1865-ik éven tul koronázta siker. Ő igazán főpapja volt egyházunknak, — — ő azon szerencsés próféták egyike volt, kik elmondhatják és

pedig dicsekvés nélkül mondhatják el: *„Én vagyok az út, az élet, az igazság“*.

Benne és általa egyházi életünk egéről egy csillag tünt alá, a hitnek egy fényesnek csillaga; egy korona esett le ő benne, a szeretetnek koronája, mely a hit fölött trónolt.

K. F., mint az erdélyi református egyház ügyeinek bölcs vezére, belátta a régi consistorium és zsinati, vagyis a világi és az egyházi elemet egymástól élesen elválasztó egyházalkotmány tarthatatlanságát és rossz hatását.

Epen ezért egyházalkotmányunk gyökeres átalakítását ő kezdeményezte s a képviseleti rendszer életbeléptetése által tényleg keresztül is vitte.

Es e kényes kérdést is neki sikerült az érdekek kölcsönös kiegyenlítése és mérseklése által úgy megoldani, a mint az mindenkire nézve legmegnyugtatóbb volt.

Megható jelenet s magasztos látvány volt az, a midőn 1872-ik évben tartott kolozsvári egyházkerületi közgyűlést utolszor megnyitotta.

Lábai már roskadtak s csak fölsegítettelve tudott elnöki székében helyet foglalni.

A teremben csönd, néma csönd lett, az agg próféta kezei fölemelkedtek s mielőtt megszólalhatott volna, keblének hullámzó érzelemárja könyekbe labbaszta bágyadt szempilláit és aztán sirt, kilörven sirt, mint a gyermek, az édes anya kebelén! Igen! mert az egyházat, a vallást édes anyjának tekinté, kinek emlőin fölnevelkedett s kitől annyi vigasztalást, annyi biztatást vett hosszú életében, kinek ő oly hű szolgálja volt s kinek mégis — mint kifejezé — meg oly sokkal tartozik!

Amaz utolsó elnöklese alkalmával gyöngesége érzetének és laukadt erejének fájdalmas tudata fakasztott könyeket egyfelől s másfelől meg az édes megnyugvás, a mit a hiven teljesített kötelesség után a lélek érezhet!

Ő — mint a hajdankor nagy prófétája — már látta az ígért földet egyházunk új szervezetében. Már látta az új Sion

falait emelkedni s nyugodtan mondhatá, hogy az alap- és a szegletkövetételeiben nem csekély része volt neki is! Az ő szemei már látták a megnyilatkozott új eget! Kevesen mondhatják el, mint ő Simeonnal: *»Mostan uram! borsásd el a te szolgádat békességgel, mert az én szemeim látták az üdvözítőt!«*

K. F. Istennek és embertársainak szentelte életét és gyümölcseit is élvezhette munkálkodásának.

Istennek, mint az egyház gyámja, mint Krisztus jó vitéze és embertársainak, mint igaz hazafi, hozott áldozatot!

Az ő Isten és embertársai iránt táplált szeretete szent tűz volt, mely az igazság oltárán lobogott föl s melyre mindig tiszta szívből jövő igaz áldozatot hozott.

Csöndes elvonultságban s távol a mai küzdelmek heves színterétől áldozott le végül ez év 2-ik napján hazánk 80 éves csillaga s hamvadt ki vallásunk hosszú időn át lobogó faklyája!

Ime! ezekben kívántunk megemlékezni t. közönség K. F.-ről, hazánk és vallásunk ez évi első nagy halottjáról, kinek sirja mindnyájunk kebelében van!

De mi a mondottak által sem siratni, sem K. F. árnyékát a dicséret által megbántani nem akartuk.

Siratja őt úgy is egész Erdély s eléggé dicsérik saját élete és tettei; dicsérik mindnyájunk tévedező tekintetei, melyek a honfiak élén, az ország termeiben, az egyházi főtanácselnöki székében és az erdélyi reformált egyházkerület közgyűlésein is mind-mind K. F.-et keresik — — — de helyét mindenütt üresen találják! . . .

Nem bus halotti Symphonia akart lenni ez az én beszédem, hanem ébresztő szó. Igen! mert én hiszem, hogy üdvözült halottunk méltó tiszteletét úgy adjuk meg igazán, ha az ő szent hamvainál esküszünk és fogadást teszünk az elhunynak erős és nagy lelkére, hogy hazafiúi és vallásos kötelmeinket oly hiven és buzgón igyekezzünk teljesíteni, mint ezt ő tevő!

Én hiszem, én tudom, hogy az elhunynak sirjára emlékül a legszebb virágszálat akkor tűzzük, ha őt eszményképül

választva hazánk és lelkünk szabadságáért folytatjuk a tusát életünk végéig!

Négy szóból áll az a láncz, mely az eget a földdel összeköti s e négy lánczszem a barátság, szeretet, a haza és a vallás!

Foglaljuk össze e lánczszemeket. t. közönség! kedves atyámfiai! a kölcsönös bizalom és egyetértés kapcsával s őrizzük meg kebelünkben, hogy azokon mi is égis emelkedhessünk!

Ha van valakinek közülünk a multból fennmaradt keserű emléke, dobjuk oda azt most a nemesebb indulatok egybecsapó lángjai közé az elfeledés áldozatául!

Fogjunk testvérkezet tisztult szívvel, erős akarattal a haza, a vallás s az emheriség legszentebb céljára!

Amen.

IV. Gr. Kemény Sámuel főpatronus emlékezete.

Midőn nem régen szent egyházunk harangjai megkondultak, hirül adni *gr. K. S.* halálát, úgy tetszett nekem, mintha testvér zokogását hallottam volna, édes testvére hamvai fölött: azok a hangok ünnepélyesebbek, busabbak és fájdalmasabbak voltak a szokottnál.

Igen, a testvéri fájdalom kifejezésével hirdetik harangjaink *gr. K. S.* halálát, mert azon kegyes elődöktől, dicső ősöktől vette eredetét, kik ezt a gyülekezetet oly sokszor segítették, bajában pártfogolták és támogatták. Ezért sirnak most a harangok a testvéri fájdalomnak utolsó zokogásával.

És a halotti ének kíséreténél megzendült orgonának hangjaiban azon fájó érzés kinyomata tűnik lelkem elé, mely oly érzékenyítőleg hat reánk, midőn az elmaradott árvát hall-

juk ápolója koporsójánál sirva mondani: Istenem, Istenem! ki ruház engemet, ha szép köntösöm, melyet édes atyám és anyám adtak reám — majd egykor elszakad és ki simítja meg majd szétzilált hajfürtjeimet!

S méltán zengenek e fájdalmas hangok, mert gr. K. S. ápoló kegyességének egyházunk vajmi sokat köszönhet. És midőn a halhatatlan emlékezetű férfi halálának gyászos hírét e helyen kimondom, úgy hangzanak vissza szavaim, mintha a fájdalmas érzés hathatós kifejezésével e szentegyház minden oszlopzata, minden szögllete ugyan azt mondaná!

Mintha megszólalnának ezek a falak és ezt mondanák: »Istenem, én Istenem! rendelj a te templomodnak olyan gondnokokat, kik bár némileg pótolni igyekezzenek az elhunyt-nak helyét, mert neki és elődeinek köszönhetem létemet, nekik — kiknek helye most üresen áll!«

Ugy van! templomunk, tornyunk, orgonánk, mind-mind érzik és visszhangozzák a nemes gróf halálát!

S hátha e gyülekezet sűrű sorainak arczatán végig tekintek és ha a néma sohajtásokat és a könyeseppeket számlálom, melyek oly sok kebelből felszállnak s annyi szemből alá peregnék: igazán elmondhatom a néhai kegyes gróf halálának alkalmából, hogy ő nem csak a vallásosságnak pártfogója, előmozdítója, — hanem ezen kívül a szegényeknek segítője, az üldözöttek menedéke s az érdemnek megjutalmazója volt, ki kenyerét megszegte az éhezők számára, az özvegyeknek könnyűt lelőrdte s az árváknak édes atyja volt!

Polgári erényeit, a vallás, tudomány, művészet előmozdítására irányzott nemes tetteit, halhatatlan érdemeit nem czélom ezuttal felsorolni s nem akarom őt ezek által dicsőíteni. Én csak is szívem sugallatát és e gyülekezet rokoni érzületét s őszinte fájdalmas ihletettségét tekintve s követve, hivatalak fel kedves hiveim az ő halála alkalmából gyász-ünne pélyt tartani.

De bocsáss, oh! bocsáss meg jóságos Isten! bűnös

szolgádnak, hogy igyen szólott, hiszen nem mi rendeztük ezt az ünnepélyt, hanem a te mindenhatóságod böles mive, hogy mi most fájdalmasan ihletett kebellet állunk itt s a nemes keblű férfi elhunytá sajnó érzéseket kelt keblünkben.

Te szoltál szolgádnak, már csak néhai gr. K. S.-nek: „Jól van jó és hív szolgám . . .” s isteni szódra bezáródott a keskeny földi pályatér. Egy szabad haza eszméjével és óhaj-tásával eltelt szívnek vágyát megértetted, örömét megadtad, szabad lelkek szabad hazájának égi virányaira vezetted őt!

Magasra törő lelkének a végtelenségig terjedő körben pályát nyitottál, az alázatosság emberét felmagasztaltad, a kevesen hívet többre méltattad!

Ő tőled véges élet helyett végtelent nyert s a küzdelem tere helyett, égi gyönyörrel teljes élvezet lett osztály része. — Szenvedésektől öszülő fűrtök helyett mennyei hervadhatatlan koronát s ármány és gonoszság hazája helyett eszerébe szabad lelkek szabad hazáját nyerte el!

Ő nyert, minden esetre sokat nyert, oh! de mi vesztettünk s vesztek benne és általa sokan, sokat alig kipótoltatót! A haza egy becsületes jellemű fiát, a vallás, tudomány és művészet kegyes pártfogóját, az emberiség egy magas állásában is magát megalázni tudó Jézusi jellemet s a mi gyülekezetünk főpártfogóját siratja ő benne!

Az özvegyeknek, árváknak, szegényeknek s ügyefogyotaknak egy nagy csoportja elvesztette benne és általa pártfogoltatását, menhelyét, kenyerét!

Nyugodj csöndesen! a szenvedés hazáján tulhatolt nemes férfi! Szent atyádnál ne feledkezzél el rólunk is megemlékezni s kérjed hazánk többi elköltözött jeleseivel együtt az igazság Istenét, hogy tekintse meg árva népét, nyomor és szenvedés alatt nyögő gyermekeit s küldje el angyalát a szabadításnak égi malasztjaival!

Mi pedig kedves atyámfiai! jertek az elhunyt nemes férfi halálára való visszaemlékezés által keblünkben kelt fájó érzéssel és keresztyéni alázatossággal könnyörögjünk.

Amen.

V. *Hallerkeői Gróf Haller Ferencz emlékezete.*

(1894. június 2.)

Az idvezült Gróf halálának első évfordulója alkalmával, midőn a székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium tanuló ifjúsága — tanárok vezetése mellett, ének- és zenekarával együtt, megjelent jótevőjének sírjánál s gyász- és hazafias dalok kíséretében, arra élő virágokból diszes koszorút helyeztek.

Tisztelt közönség! Nemes tanuló ifjak!

Im! a természet teljes pompájában virul; a fák kizöldültek; a virág kitérta illatos kelyhét, de az idő vén fájáról mégis ismét lehullott egy levél, mert immár elmúlt esztendeje*), hogy fejéregyházának grófi kastélyában tört szívű gyermekek és hálás unokák állottak a kupolás esarnok déli növényekkel s élő virágokkal diszitett ravatala mellett és kedves hallottjokra borulva, könnyeket hullattak az ősi kastély urának koporsójára.

És ő ott pihent nyugodtan, mozdulatlanul!

Átszellemült szelid arcát, tisztos ősz fűrtzeit a májusi szép nap déli verőfényének sugarai övezték körül.

Aztán könny telt szemekkel, fájó érzésekkel kísértük ki és helyeztük el *ide*, ez annyi honfi könnyvel és vérrel áztatott édes anya földbe; *ide* a lombos fák hűs árnyai alá; *ide* az örökké tartó béke és nyugalom csöndes ölébe.

Én nekem mégis úgy tetszik, mintha még most is teremről-teremre hangzanék a fájó szívek elfojtott sóhaja, halk zokogása.

Nekem úgy tetszik mintha most is látnám, mint omlott össze kétségbeesett sikoltással a nő és gyermek**), ki messzi

*) Meghalt 1893. május 16-án és május 18-án helyezték a családi sírboltba, mely az erdő aljában, kies dombon, lombos fák között fekszik. B. K.

**) Oltschenaschek őrnagy neje, gróf Haller Irma, ki Bécsben lakik és onnan sietett beteg édes atyja meglátogatására: de csak temetésére érkezett.

távolból sietett ide s kinek szívéig nyílalott, midőn saját könyvtől kiapadt szemeivel kellett látnia azt, a mit elhinni sem akart, hogy az igazán szerető s viszont imádásig szeretett édes atya, a megszokott és oly boldogító ölelés, tárt karok és forró csókok helyett hidegen fogadta; némán és mozdulatlanul pihent.

Nekem úgy tetszik, mintha még most is hallanám a csendes kis falu harangjainak bus kongását s mintha csak tegnap haladtunk volna végig ezen a fájdalom sötét árnyaival borított s könyvekkel áztatott keskeny uton, mely a kastélyból ide s innen ismét oda visszavezet.

Nekem úgy tetszik, mintha még most is látnám a nemes arcátszelleműlt vonásait, mintha az idvezült méltóságos alakja nem csak lerajzolódna képzeletemben, hanem megelevenülve, itt volna közöttünk.

Nemes tanuló ifjak!

A fennkölt nemes lélek, a kipróbált hű hazafi porhüvelyének nyugró-helye mellett hangzott el a ti gyász dalotok.

Mert azért jöttünk ide, hogy ti is, kik egy év előtt nem lehettetek jelen*) s mi mindnyájan szívének szerént teljesítsük a hála és kegyelet szent kötelességét azon férfin emléke iránt, ki míg élt, a hazaszeretletben egyik példányképünk — sz.-udvarhelyi református kollegiumunknak, ennek a Hargita aljában ültetett és a mostoha sors oly sok viharától tépett rózsabokornak pedig kegyes pártfogója, nagyérdemű jóltevője vala **)

Az idvezültnek hamvai im! itt pihennek, ebben a sírban . . . és én *most még sem az enyészet csarnoka küszöbén, hanem a halhatatlanság csarnoka előtt ülök*, mert szíveinknek azon kegyeletes érzései, a melyeket ide hoztunk, hangosan

*) 1893. május 16—18. napjain a tanuló ifjuság pünkösdi szünidőre el volt bocsátva és így a temetésen csak a tanárok jelenhettek meg.

**) Évenként 12 drb aranyat adott zene jutalomra és ezt egyik leánya s örököse H. Lujza grófnő ó nagysága jóvőre is biztosította.

hirdetik, hogy Hallerkeői Gróf Haller Ferencznek csak szétomló porai pihennek itt! Am, de élet nem enyészett el nyomtalanul, mert nemes szelleme most is él, itt lebeg körülöttünk s képe, emlékezete fennmarad sziveinkben: magunkkal hoztuk és magunkkal viszzük el azt.

Én hiszem, hogy ő most is hallja a sziveinkből fölfakadó dalt s gyönyörködik abban.

Én hiszem, hogy ő most is hallja a siró hegedű húrjainak édes és melabús hangjait.

Én hiszem, hogy ő lát minket, látja ezt a hálás tanuló ifjúságot, mely a fennkölt és megdicsőült lélek egész hevével fölkarolt eszmét kitartó szorgalommal törekszik megvalósítani a dal és zene művelése által.

„Hát félre bu és félre gyász“, mert nem a veszteségnek, nem a könnyhullatásnak, hanem a megdicsőülésnek magasztos örömunnepe ez a pillanat, a midőn hálás kegyeletünk koszoruját tesszük le erre a sirhalomra.

Áldott legyen a te emlékezeted megdicsőült szellem!

Mi pedig kebelünkben emeljük oltárt kollegiumunk emlétevéjének, melyen az elismerés, a tisztelet és a kegyeletes hála Veszta-lángja lobogjon szüntelen s kiolthatatlanul.

És most, mielőtt innen eltávoznánk, itt a természet dicső templomában, melynek mennyezete a kék ég, szőnyege a zöld gye, oltára minden sirhalom: magasztos zenéje a madár dal, díszei a lombos fák és az ezerféle virág; itt Istennek szabad ege alatt, hol a szív érzelmei és a lélek gondolatai szárnyakat öltve, a földi rögtől szabadon emelkedhetnek fel a magasha, Isten trónjának zsámolyáig; itt tegyük szent fogadást, hogy hiven fogjuk követni az ideválttnak magasztos példaadását a mindeneket nyugton eltűnni tudó honszeretet, az igaz hazafiság és a művelődés terén.

Tegyük fogadást, hogy „szent hazánkért végecsépp vérig harczolunk s meghalunk, ha halni kellend a hazáért“;

tegyünk fogadást, hogy a haza szent nevét nem csak ajakunkon hordjuk, hanem szívvel-lélekkel magyarok s a haza hű fiai leszünk mindig

Tegyük fogadást, hogy a kegyelet és hála érzését a nyomunkba lépő nemzedéknek is szívébe csepegtetjük

Ezek után pedig isten veletek itt pihenő nemes porok!

Isten veled kies vő'gy, te szép vidék, te megszentelt földje imádott magyar hazánknak, melyre annyi drága honfi vér ömlött, hol a szabadságharcz névtelen hősei is békében pihennek s mely fölött nemzetünk Tyrtaeusának örökké élő szelleme az alkonyi szellő képében suttogva játszik s enyeleg a szabadság angyalaival, a kik itt a tájék felett lebegnek szüntelen.)*

Te pedig oh! Isten, magyaroknak Istene! hallgass, tarts és áldj meg minket: oh! áld meg a te népedet! Amen.

VI. Visszaemlékezés

Hallerkeői gr. Haller Ferencz sirjánál 1896. jun. 20-án, midőn arra másodízben helyezettünk koszorút.

Nem a szokás, vagy a hivatalos parancsszó, hanem szívünk kegyeletes érzése vezérelt ide most is minket, erre a helyre, hol kollegiumunk egyik nagyérdemű pártfogójának, kegyes jóltevőjének, bár szétomló és már-már elenyésző, de még emlékeiben áldott porai pihennek.

Ismét eljöttünk ide, ehhez a hűs lombok árnyai alatt virágoktól borított sírhalomhoz, hogy megemlékezzvén néhai b. e. gr. Haller F.-ről, letegyük a kegyeletes hála koszorúját; de egyszersmind vigyük el innen emlékül a *honszeretet* és a nemes *áldozatkészség* azon hervadhatatlan virágait, a melyek szüntelen fölfakadnak ebből a sírből, a mi tanulságunkra.

*) A Segesvár és Fejéregyháza között fekvő téren esett el Petőfi is 1849. július 31-én és a Fejéregyházi határ felső felén északról lefutó patak martjára ázott közös sírban pihen 134 honvéd bajtársával együtt.

Igen, mert néhai gr. H. F. megértette a kor intő szózatát és tudta, hogy előkelő származása, állása nemcsak jogokat és kiváltságokat biztosít, hanem kötelességeket is rak vállaira.

És ő ezeket a kötelességeket — ugyis, mint hazafi — s ugyis, mint áldozatra kész Maecenás, híven teljesítette mindig. Szívének minden dobbanása, lelkének minden gondolata a magyar társadalomnak, övéinek és hazájának boldogítására irányult.

Örvendett, ha a közügynek szolgálatokat teljesíthetett; vagy ha szemlélhette övéinek jóllétét, előmenetelét: de legboldogabb volt akkor, ha áldozhatott nemzete *anyagi, erkölcsi és kulturális* előrehaladásának oltárán s ez által annak fölvirágzását előmozdithatta.

Három év mult már, hogy öt az ősi kastélyból könyvelt szemekkel ide kísértük, e lombos fák hűsébe, hol az illatos jaszmin-bokorból csalogány csattogás csendül füleinkbe s zengi altató dalát.

Három éve mult már, midőn a hosszú gyászmenet végig vonult azon az uton, a melyet mi is most ismét megtevénk s midőn még az akác- és borostyánlombok is bus bölintással bucsuztak el az ősi kastély urától.

Három éve mult már, hogy ez a kies völgy a harangok fájó szavától visszhangzott, melyek mint testvér-zokogás csendültek össze.

Itt vonult végig a gyászolók serege ezen a téren, hol ezelőtt csaknem félszázaddal véres lobogó lengett s trombita harsogás, harci riadó, csata zaj . . . és aztán azon névtelen hősök halálhörgése vegyült a néma légbe, kiknek közös sirja — szégyen és fájdalom — hogy még mindig jeltelenül áll itt, a közelben.*

És akkor, mintha az itt megnyugvó hősök lelkei meg-elevenülve röpkedtek volna körülöttünk s mintha vig daluk csendült volna füleinkbe, midőn a régi bajtárssal ismét talál-

* A fehéregyházi csatatéren elesett honvédek sirja. Bod.

koztak, ott fenn, a magyarok Istenének trónja előtt! Sokan, talán mindnyájan itt voltunk a temetésen, a kik csak ismertük s szeretni és becsülni tanultuk az üdvözlőt.

Aztán áldásos nyári eső hullott az elhaló porokra, mi pedig megvigasztalódva tértünk haza, mert éreztük, hogy *»a kit eltemettünk, azt el nem veszíthetjük»* s el sem is feledjük soha!

És az a tény, hogy most ismét itt állunk, hathatósan bizonyítja, hogy a jók és nemesek nem halnak meg, hogy van hát feltámadás és van örök élet is!

Oh! lebegjen is körülöttünk és éljen mi bennünk az üdvözlőt gróf nemes szelleme mind örökké!

•Küzde küzdjünk és bizva bizzunk!

Bizzunk az Urban és kövessük a magasztos példaadást!

Tegyünk e pillanatban is a nemes gróf nevére s emlékeztetere szent fogadást, hogy ezt az ezer éves hazát, melynek édes anyaföldje ápol, levegője táplál és megszentelt hantjai egykor eltakarnak, lelkünknek egész hevével szeretni fogjuk, mint ő szerette.

Érette élünk, kezdünk s ha kell meg is halunk.

Ti pedig magyar hazánk és nemzetünk! vigasztalódjatok, mert ha nagy fiaitok le is tűnnek az élet szinpadáról: nektek *maradni, örökre élni és virulni kell.*

És most tegyük le koszorunkat s távozzunk el azzal a hő ohajtással, hogy legyen áldott az igaznak emlékeztele.

Amen.

VII. Emlékbeszéd

léczfalvi Gyárfás Domokos, egyházmegyei és kollégiumi tiszt. főgondnok
s a vaskorona rend lovagja felett.

(1896. ápril. 26.)

Tisztelt gyülekezet!

Fájó érzés hatja át keblemet és remegve nyílnak meg ajkaim ebben a pillanatban, a midőn azért állottam e helyre,

hogy meggyujtsam a kegyeletes visszaemlékezés szövétnekét; hogy fellebbentsem azt a fátyolt, mely hazánk, egyházunk, iskolai és társadalmi életünk egén, több mint 80 éven át, derűben és borban egyiránt tündöklött, de ezelőtt néhány hónappal (született 1814. május 10-én, meghalt 1895. június 6-án Segesváron) a kárpitról alászállott fényes csillagot fedi el tekintetünk elől.

Azért állottam meg itt, ezen a helyen, hogy fölemeljem a hálás kegyelet emlékoszlopát azon férfiú számára, a ki, míg közöttünk volt, tűzoszlopképpen fénylett és vezérelt minket is s kinek helye tán sokáig üres marad sorainkban de emlékezte szívünkben van zárva és ott élni fog mindörökké.

És, ha bár nem sokára egy éve már annak, hogy a nemes szív végsőt dobant és bárha nemsokára, egy év óta takarja a sz.-keresztúri családi sírboltba helyezett koporsó azokat a drága porokat, melyekkel az erdélyi részek közügyeinek egyházi, iskolai és társadalmi életének minden jelentékenyebb mozzanata több mint felszázad óta szorosan egygyé volt forrva: s bárha az első fájlalom hatása alól a keblek immár felszabadultak, a szerető és viszont szerető gyermekek, s a hű rokonok sohajai elszálltak, a könnyek pedig felszáradtak; mégis felve szólalok meg, hogy annak halálát hirdessem, ki míg közöttünk élt, hív és nagy vala.

Érzem, mert tudom, hogy ninesen elég erőm, méltó oszlopot emelni; tudom, mert jól ismerem nyelvem gyöngeségét és hogy ha mégis fölemelem igénytelen szómat, meentsen ki az a körülmény, hogy a nagyok és erosek felreálva, nekem engedték át ma ezt a helyet, nekem, a ki egyéb iránt, és ezt büszke önérzettel mondom oly sok hála, annyi kegyelet és gyöngéd érzelem fűzött ahhoz, kinek tanulságos életét s munkálkodását ebben az ünnepélyes órában jellemeznem kell.

Ne várja hát senki, hogy hű tolmácsolója legyek annak a gyásznak, a mely mindnyájunké s a mely az én lelkemet is elborítja.

Én csak erőtelen kalauz lehetek azon az úton, a melyen az a fényes csillag végigvonult és teljesen elérem célomat, ha ama hosszú és dicső pályafutásnak bár csak egy pár fényesebb pontját kiemelve és közelebbről fölmutatva, maradandóbbá teszem.

Én célt érek, ha sikerülni fog az emlékezet rózsás egét, bár csak egy pillanatra fölnyitnom; ha sikerülni fog a kialudt tűz hamvai közé rejtett gyémánt szemek közül bár a legszebbeket, a legragyogóbbakat, mint megőrzendő drága kincset fölmutatnom és fölmutatnom.

Én tehát csupán egy pár legtalálhatóbb, legjellemzőbb vonást óhajtanék kiemelni abból a képből, melyben e gyülekezet tagjai immár csak néhány léczfalvi Gyárfás Domokosra fognak ráismerni.

De talán még ezen jellemző vonásokat sem kell mind kiemelnem.

Hiszen, közülünk avagy ki ne ismerte volna őt?

Hiszen, az ő szép, férfias, marcona alakja, üles termete, nemes, méltóságteljes és tiszteletet parancsoló megjelenése olyan jellemző és impozáns volt, hogy a ki egyszer életében meglátta, az jól megnőzte és többre el sem is feledte őt soha.

Legyen elég hát tőlem, ha mellőzve a magán-ember életviszonyainak, családi körülményeinek, költői és általában művészeti hajlamainak s mégis gyakorlati irányban haladásának részletes ismertetését, egy igénytelen és rövid alkalmi beszéd szűk keretébe foglalom azt a jól ismert képet, a melynek legjellemzőbb vonásai: I. a hazaszeretet és II. a hitbuzgóság.

I.

Tisztelt gyülekezet!

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy abban a létért való szakadatlan küzdelemben, melyet közönségesen emberi életnek neveznek, nemesak a honfoglaló, ország-alapító, avagy állambontó s egy nemzet, vagy éppen az egész emberiség sor-

sára döntő befolyást gyakorló alakok élettörténetei érdekesek és tanulságosak, hanem a szűkebb körben működök példaadása is hathatósan befolyhat arra, hogy átlássuk, megértsük és megtanuljuk, hogy boldog csak az lehet, ki hiven küzd, szereti övéit, hazáját és az Istent.

Léczfalvi Gyárfás Domokos, ős-székely nemes családból született, 1814-ben, május 10-én, Maros-Vásárhelytt.

Atyja Gyárfás József, kormányszéki titkár s majd Bécsben az erdélyi udvari kancelláriánál tanácsos, édes anyja pedig zeykfalvi Zeyk Katalin volt.

Tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban kezdette, 1830-ig, atya haláláig, Bécsben folytatta és a jogot Maros-Vásárhelytt végezte be, kitünő sikerrel.

Egyetlen testvér-huga, Gyárfás Anna, a szép és tisztessz matróna, ma is él és néhai b. e. losonczy báró Bánffy Dániel özvegye, Magyarország mostani miniszterelnökének, losonczy báró Bánffy Dezsőnek pedig édes anyja és miniszterelnökünk az üdvözültnek unokaöcsese.

Gyárfás Domokos 1839-ben vette nőül báró Kemény Polixenát, gyerömonostori báró Kemény Pál és gróf Teleki Rákhel második leányát.

Szellemes és nemeslelkü nejével, ki öt két derék gyermekkel, Málvinnal és Endrével ajándékozta meg, negyvenhét éven s tehát csaknem félszázadon át, az arany menyekző küszöbéig, szép, boldog családi élete volt.

De nem szölok én az előkelő székely nemes család ezen derék sarja gyermekségének első gondtalan, tanulói pályájának ernyedetlen szorgalom és verejtékes munka közepett eltöltött vagy ifjuságának ábrándos éveiről.

Es nem említem meg, hogy a gyermeknek már első fejlődése is ép és természetes vala s hogy az ifju abban a gondos test és lélekfejlesztésre összhangzatosan és céltudatosan törekvő nevelésben részesült, mely, kivált a régibb időben, az erdélyi főnemesi családoknál jellemző sajátság, mondhatnám, hagyományos örökségképpen szállott apáról-fiura.

Hiszen, a ki oly sok időn át, annyi hasznos szolgálatot teljesített, a kinek tanácsát oly sokszor kérték ki és hallgatták meg még a politikai és nemzetgazdasági nyilvános pályák legmagasabb polczára emelkedett férfiak is : az jó nevelésű, nemes és kipróbált jellemű, higgadt és mély gondolkozásu kellett hogy legyen.

Hiszen, a ki szeret kutatni és fürkészi az okozatok okát, a ki a nyár gyümölcsöző áldását és termékeny gazdagságát a kedvező tavasznak tulajdonítja: az a férfikor üdvös munkássága és egy egész emberi élet közhasznu volta s a gyermek és ifju kor kedvező és jól felhasznált körülményei között is könnyen, sőt szükségképpen föl fogja lelteni a logikai összefüggést.

Léczfalvi Gyárfás Domokos alapos képzettséggel, magas színvonalon álló műveltséggel, tetterővel, bátor szívvvel és éppen olyan időszakban lépte át a férfikor küszöbét, midőn a hazának minden hü fiára szüksége volt ; midőn a fejlődő tehetségek számára, kivált a vármegyei közelet terén, oly sok és kedvező alkalom nyílt. Mert hanyatló századunk 30-as és 40-es éveit még a nemzeti forrongás és a gyökeres átalakulás korszakának nevezik, midőn Kárpátoktól le az Adriáig, mindenkinek fülebe csengett az ébresztő szózat: »Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül« s a midőn gróf Széchenyi, a legnagyobb magyar, megadta a jelszót: »Magyarország nem volt, hanem lesz.«

Ekkor ő is sorompóba lépett, bárha soha se tartozott a szerepelni vágyók közé és így soha sem volt nagy politikus vagy diplomata, mert egyenes és nemes lelke nem tudott a politikai élet kanyargós és rögös utvesztőin haladni. Ő inkább a szív, az érzés embere volt, ki egész életében önzetlenül állott a legmagasabb eszményi célok szolgálatában és éppen ezért nem szívesen merült bele a politikai élet olykor zavaros és sok iszapot hagyó hullámaiba.

De mégis, ha a haza veszélyben forgott, vagy ha szükség volt az ő szolgálatára, mindig a legelsőik között küzdött.

Igy 1848-ban is, midőn a nemzet önvédelmi harcát vivta s midőn ez volt a jelszó: szabadság, vagy halál; midőn gyermek, férfi és öreg kardot kötött; midőn a férj elhagyta hitvesét, a gyermek édes anyját és együtt mentek mind a vészbe, harciba; midőn nemzetünk Tírteüsze vérbe mártott lantját véres kezekkel pengette: akkor ott volt ő is végességig az oroszlánszivű bajnokok között és mint nemzetőri őrnagy, tevékenyen működött a honvédség szervezésében.

Am, de hazánk ege a rövid dicsőség után csakhamar elborult és eljöttek a megpróbáltatás azon nehéz napjai, a midőn többé nem lehetett se a szabadságot kivívni, se azért a harcmezőn meghalni, hanem csupán tünni kellett a rabigát.

És ekkor ő is Kolozsvárra költözött, hol némán türt, szenvedett és a roppant vész által szétdult családi tűzhely helyreigazításán fáradozott.

És én azt hiszem, hogy nagyobb lelkierő kell a néma lemondáshoz és a szenvedések békességes eltüreséhez, mint a mártir-halálhoz.

Némán tünni és lemondani azoknak, a kiknek többé se a szabadságot kivívni, se azért meghalni nem lehetett: kell-e ennél kinosabb szenvedés és borzasztóbb halál?

Tőle s mindazoktól, a kik a nemzeti elnyomatás és az önkény-uralom korszakában oly lélekemelő fönséggel tudtak némán és férfias önmegadással tünni: tanulhatnának korunk apró szentjei, sport és gavallér-politikusai, a kik azt akarnák, hogy minden egy varázsütésre legyen meg, s kik a legkisebb kedvezőtlen szél fuvalmára kétségbe esnek a haza sorsa, jövője felett.

Gyárfás Domokos élet-hajóját a változandó és mostoha sors vihara nem törte szét soha, mert azon ott volt az isten igazságosságában vetett hit, mint okos kormányos; ott egy szebb jövő reménysége, mint horgony, mely biztatta, hogy

„majd jóni kell, jóni fog egy jobb kor, mely után a porba omlott szép haza föl fog virulni még s buzgó imádság epe-dez százezrek ajakán.”

És ott volt élet-hajójának iránytűje is, a szeretet. Mert ő szerette hazáját, szerette az istent, egyházát, embertársait és szerette övéit is.

De, jól tudta azt is, hogy hazánkban a jog és igazság-ellenes viszonyok, az erőszak és zsarnoki önkény által fentartott állapotok maradandók nem lehetnek.

Ime, ezek tartották fenn élet-hajóját és edzették meg azt a küzdelemre.

De, „el ti komoly képek, sötétség rajzati, félre; új nap fényle reánk, annyi viszályok után!”

És hitében, reményében nem is csalatkozott s szeretete se volt hiában való, mert tizenkét szomorú év után ütött a megváltás órája, a szabadulás ideje eljött és ő még meglát-hatta az ígért földét és gyönyörködhetett a szabadság fényes napjának ragyogó sugaraiban.

Még láthatta, hogy 1867-ben a haza jobbjai által készített hidon mint vonul át a nemzet az *abszolútizmus* ködös és bűzhödt levegőjéből az alkotmányos szabadság tiszta kék ege alá, az egyenlőség és testvériség virágos terére.

Látta, hogy mindenki új munkához kezd s hogy itt is, amott is tér nyílik, mely hívja a munkásokat.

Látta, midőn nemzet és uralkodó béke jobbot nyújtva, átölelték egymást.

És hallotta, a midőn elhangzott a szózat: „a ki elcsüged és hagyja magát: Isten is elhagyja azt.” „A tétlenség álom; az álom halál: a munka ébrenlét, az ébrenlét mozgás és a mozgás élet.”

Am, ekkor ő is fényes állásokat foglalhatott és fogadhatott volna el, melyekkel nem egyszer kínálva-kinálták. De ezt soha se tette. Egyházi és iskolai díjtalan, tiszteletbeli gondnoki s más bizalmi állásokon kívül hivatalt nem fogadott

el, hanem megmaradt a maga puritán egyszerűségében és békés családi tűzhelye mellett, szabad idejét, erejét pedig egyházának és az iskolák ügyének szentelte.

Bizony csak a kik ismerték őt, azok tudják érdemeit kellő képpen méltányolni és nagyra becsülni lelke függetlenségének megőrzését.

Hiszen manapság is légió azoknak száma, a kik futnak a honszeretet babérjáért és esze-veszelt rohanásuk közben egymást tiporják le.

Csakhogy ezeknek a most pályázóknak honszeretete, hazafisága igen gyakran egy-két hatalmas szónoklatban, egy-két öblös bombasztban, üres és bánális frázisokban explodál, vagy kortesszolgálattelekben szokott nyilvánulni.

Hiszen sokan, merem mondani, hogy mindnyájan szeretjük a hazát, de talán közülünk is nem egy csak azért, mert az magas állást biztosít gazdaggá tesz, fényt, rangot és módot nyújt.

Ezek szerint az a legjobb haza, a hol legtöbb a jövedelem.

Hogy mennyire más volt Gyárfás Domokos néma honszeretete s hogy mennyivel ért többet ezekénél: ítéljék meg azok, a kik őt ismerték. Én hallgatok.

Még csupán csak azt az egyet említem meg, hogy Gyárfás Domokos hazaszeretete a király iránt való hűséggel a legszebb harmóniában egyesült. Voltak és talán még most is lehetnek a nagyoknak nevezett hazafiak között is olyanok, kik király iránti hűségüket megalázkodó szolgálattelekkel szokták nyilvánítani; kik a földnek poráig meghajolva, kilesik, hogy mi tetszik a királynak s az ellen aztán még akkor sem emelik föl szavukat, midőn a haza jólléte, üdve forog koczkán. Voltak és lehetnek még most is olyanok, kik egy csillogó rendjelért, vagy egy fénylő kis keresztért mindent helyben hagynak és címért, rangért, hivatalért vagy kitüntetésért feláldozzák, vagy szegre akasztják elveiket s lemondanak meggyőződésükről.

Mihez hasonlítsam ezeknek király iránt való hűségét?

Nem teszek összehasonlítást, mert a hasonlatok sántítani szoktak, s mert az ilyen átkozott hűség hason másának keresése végett talán le kellene szállanom még az emberi méltóság színvonaláról is.

Léczfalvi Gyárfás Domokos nem megalázkodás és nem elv-feladás, vagy kegyvadászat, hanem »a közügyek terén szerzett érdemei elismerésül« nyerte és méltán meg is érdemelte azt a legmagasabb királyi kitüntetést, a melyben akkor részesült, midőn 1882-ben a vaskorona-rend lovagja lett.

II.

De van még egy kiválóan jellemző vonása Gyárfás Domokos képének, melyet fölmutatok. És ez a hitbuzgóság. Vessünk hát erre is egy futó pillantást.

Több, mint félszázadon át volt főgondnoka a görgényi és évtizedek során át a székelyudvarhelyi református egyházmegegyének, valamint székelyudvarhelyi református kollegiumunknak, ennek a mi szeretve féltett Alma-Materünknek; ennek a Hargita lábához ültetett rózsabokornak is.

És ezen tiszteletbeli hivatalait, ezeket a nobile officiumokat élete utolsó napjáig, végső lehelletéig nemes lelkesedéssel és soha nem lankadott buzgósággal töltötte be.

Ezért kísérte őt hosszú életén át osztatlan szeretet, közbecsülés és méltányoló elismerés. Ezért jubilálta meg az erdélyi református egyházkerület igazgató-Tanácsa is, a melynek egykor szintén tagja volt, 1886-ban félszázados gondnokságát, mely alkalommal diszalbummal tisztelték meg.

És benne egyházunk egéről valóban egy csillag tünt alá, a hitnek fényes csillaga; egy korona esett le, a szeretetnek koronája, mely a hit fölött trónolt.

Egyházi alkotmányunk és iskolai szervezetünk az ő hivataloskodása ideje alatt modern korunk követelményeinek teljesen megfelelően alakult át.

Örömmel látta ő is az egyházi és iskolai élet fejlődését, mert az egyházat, a vallást második édes anyjának tekintette, kinek emlőin növekedett, s kitől annyi biztatást, annyi vigasztalást nyert hosszú életében, s kinek hite szerint, bármily hü és munkás tagja volt s bármily sok hasznos szolgálatot teljesített: mégis még oly sokkal tartozott.

A valláshoz, az egyházhoz és az iskolákhoz, mint Alma-Materekhez való ezen gyermeki ragaszkodásból, hithűségből lehet kimagyarázni fáradszatólatlan és önfeláldozó munkásságát is.

És csak olykor-olykor, életének utolsó éveiben lebbent el egy-egy aggdó sóhajtás, midőn az agdkorral együtt járó konzervatív természete nem tudott megbarátkozni a századvégi rohamos fejlődés és ujtás némely részleteivel és attól félt, hogy az egyházi élet terén föltornyosult, vagy olykor erőszakkal fölkorbácsolt hullámok elboritják és örvénybe süllyesztk az egész hazát

Életének utolsó éveiben már érzé, hogy a szép pályafutás végéhez közeledik, s a magányba vonult vissza, forrón szeretett leányával, Málvinnal, ki őt »élete napjaiban soha sem keseríté«, s ki hü ápolója, gondviselője volt mindvégig.

Segesvár regényes tájékát választották csöndes lakhelyül, hogy így legalább közel legyen azokhoz, a kikkel szive egygyé volt forrva, derék, jó fiához, kedves kis unokáihoz, kikért rajongott; ahhoz a sirhoz, melyben hü élettársa pihent, s hová ő is elköltözött és az udvarhelyi református egyházmegye papjaihoz, kiket oly nagyrabecsült, »ártatlan öreg gyermekeknek« szokott elnevezni, s kik között legjobban érezte magát.

Ott, a kies völgy ölén, a mi folyónk partján, naponkint csalogány-csallogás altatta el, s ébreszté fel ismét. És gyönyörködve az erdős hegyektől koszoruzott vidék szépségében és szemlélve azt a szép rónaságot, a hol csaknem félszázaddal ez előtt trombita-harsogás, dobpergés, ágyudörej és csatazaj közepett lelé sirját legnagyobb nemzeti költőnk: ábrándos lelke a dicső mult emlékein merengett szüntelen.

Ez előtt egy évvel, az udvarhelyi református egyházmegye közgyűlésén való utolsó megjelenése alkalmával pedig immár gyöngeségének fájó érzése, s a vég közeledésének nyugtalanító sejtelme fakasztott könnyeket bágyadt szempilláin.

Ő, mint a hajdankor prófétája, egyházi, iskolai és egész nemzeti életünknek fölpezsdülésében, megújulásában, a szerencsés és biztos kezekkel megoldott egyházpolitikai kérdések elintézésében is látta az új eget és az ígért új földét.

Látta Kolozsvárt a nagyérdemű püspökünk buzgólkodása által létrejött református pap, és tanár-képző intézetnél és itt, kollégiumunknál is az új Sion falait fölemelkedni és éppen ezért, ha bár nem is léphette át velünk a magyar nemzet új ezredévének mesgyéjét és nem vehetett részt a küszöbön levő millenniumi ünnepség rendezésében, pedig erre a magyar kormány által föl volt kérve: mégis nyugodtan elmondhatá az ősz Simeonnal: »mostan, uram, bocsásd el a te szolgálodat békességgel, mert az én szemeim látták a megnyilatkozott eget és az Idvezítőt.»

És végezetre, bátran olmondhatjuk mi is, hogy Gyárfás Domokos övéinek, hazájának és egyházának szentelte hosszú és munkás földi életét és hogy hazánk, s egyházunk fölvirágzásának nem csak édes reményével, hanem boldogító tudatával térhetett sirjába.

*

Ime, tisztelt közönség, talán ezek volnának hát a fontos képek legjellemzőbb vonásai.

Jól tudom, hogy az én rajzom az eredetinek csak halvány és kontár utánzata; de hibámat pótolja ki a hű emlékezet.

Én se megsiratni, se dicséret által megbántani, nem akartam Gyárfás Domokos itt, közöttünk lebegő árnyékát.

Síratja őt az egész erdélyrész református Sion és eléggé dicsérik saját élete és tettei.

És tévedező tekinteteink a közügyek terén, az előjárósági, az egyházmegyei és az egyházkerületi közgyűléseken, s szavazatszedő bizottság elnöki székében is mindmind Gyárfás Domokost keresik, de helye üresen áll.

És mégis, nem bus halotti szinfonia akart lenni ez az én beszédem, hanem inkább ébresztő szózat.

Igen, mert én azt hiszem, hogy az idvezültnek méltó tiszteletét az által adjuk meg igazán, ha e napon szent fogadást teszünk, hogy szereteteink, hazánk, egyházunk és a társadalom iránt való kötelességeinket oly hiven és buzgón fogjuk teljesíteni, mint ő.

Én hiszem, mert tudom, hogy az lesz hozzánk és a megdicsőülthez is legméltóbb, s egyszersmind legállandóbb emlékoszlop, ha őt eszményképül választva, szereteteink boldogításáért, hazánk fölvirágzásáért, egyházunk javáért, lelkünk függetlenségeért, szabadságaért és üdveért hiven küzdünk halálig, vagy a diadalomig! Ugy legyen! Amen.

VIII. Bucsú-szók

Kis Ferencz ny. tanár hamvainál.

(1887. január 19.)

Ihletett kebellem állok meg ezen a helyen gyászoló gyülekezet, k. atyámfiai! mert reám nézve különösen megható ez a pillanat azon fájó érzés miatt, mely akkor szokta meglepni szívünket, midőn szereteteink, polgártársaink, a hivek, jók és igazak sorait látjuk megrikkulni.

Itt állok fájó érzéssel keblemben, körültem a bánatos család és ezen gyászoló közönség sohajtasának bus fellegét látom borongani s a fájdalom könyüinek megható zápora közepett szemeim égre tekintenek, honnan az angyalok öröm dala hangzik felénk.

Sas szárnyakon repül az idő és míg némelyeket szárnyaival gondosan betakar: addig másokat lesújt; míg az egyiket megörvendeztet, addig a másoktól vért és könnyűt sajtol s röptében örömeinket és bánatunkat is magával ragadja.

Ugy van! az idő sebet ejt és gyógyít! — Alig pár hete, hogy már csak néhai Kis F. tanártársunk, öreg barátunk tisztos családjánál, régi jó szokás szerint, megjelenvén, köszöntöttük a beállott ujesztendőt. — És ime! azóta a család oszlopa kidőlt.

Istenem: hát miért is nem hallgattad meg a mi ohajtásunkat, midőn boldog ujévet kívántunk?! . . .

Oh! irgalomnak és könyörületnek Istene! hát miért nem hatotta meg füleidet a hű élettárs — a gondos édes anya esdeklő fohásza? . . .

De némuljon el ajakinkon a békételen beszéd s ne bánt-suk azzal a szeretetnek atyját, boldogságunknak Istenét!

Az Ur bizonyára hallotta az én ohajtásomat és ismeri az özvegynék könnyeit s ha még sem azt adta, a mit kértünk, nyugodjunk meg, mert megadta azt, mit végtelen bölcseségénél fogva mindnyájunkra és idvezült halottunkra nézve is jónak, üdvösségesnek tartott, — mert ő tőle jó jöhet csupán!

Kedves pályatársunk! földi éveid az idő végetlen folyamán immár lezajlottak s előtted megnyílt egy szebb világ s abban az örök tavasz.

Te elköltözel egy szebb, egy boldogabb hazába, a béke ölébe és boldog vagy becsülettel folytatott élet után most már igazán és végképpen nyugalomba léptél; — mi pedig itt maradunk tovább küzdeni baj és nyomor között.

Nem is közénk való vagy te már, mert nemes szellemed, lelked megtisztult minden földi salaktól.

De hát az a hely, melyet ő foglalt el keblünkben, üresen maradjon-e?

Oh! nem, — az ő képének fönny kell maradni szerettei, barátai, pályatársai és a jók emlékezetében még sokáig!

Ám! ebben a pillanatban nincsen helyén, hogy idvezült pályatársunk élettörténetét előadjam; — az egyházi és nevelés-ügy terén szerzett érdemeiről beszéljek és az ő képét hiven lerajzoljam.

A hü rajz elkészítése illetékesebb ember ecsetére vár!..

Gyakran gyönyörködünk a gazdag termésben, de elfeledkezünk a munkásról, ki verejtékkel szántotta, mivelte a földet.

Igy a nagy szellemeket is dicsőítik és fölmagasztalják s emlékoszlopokat emelnek számukra; de azokat, a kiknek nemes lelkén szűrődött át a fény, — ezen nagy elmékbe, a meleg a szivekbe — azokat vajmi könnyen elfeledik és jeltelen sirjaik idő nap előtt elenyésznek.

Bizony fonákság ez!

Hiszen ki egy egész emberöltőn át, mint pap és tanár oktatta és vezérelte az egymás nyomába lépett nemzedékeket: ki saját élete világosságának mécsolaját megosztotta, hogy mások lelkében is lobot vessen az értelem világító szövétneke; az méltó, hogy emlékezete fennmaradjon.

És ha még mi is elfelednők, kik ismertük és láttuk őt küzdeni, tövises életpályáján teljes odaadással működni: talán sirjában se lenne nyagodalma, hanem úgy kiáltana fel: *hiában munkálkodtam, s mint őriző pásztor hiában adtam életemet az én nyájamért!?*

De nem, kiszenvedett öreg barátunk, már csak néhai kedves pályatársunk! te nem leszesz elfeledve se szeretteid, se pályatársaid, se az egykor bölcs vezetésed alatt volt tanuló nemzedék, se a székelyudvarhelyi református gyülekezet által, melynek erről a szent helyről, hol most az én igénytelenségem áll, oly sokszor és oly megható ékesszólással hirdetted Istennek igéjét! *

De már nem is tartóztatlak tovább tégedet, ki életed virágzó korában oly sokszor nehezteltél, ha valaki feltartóztatott, midőn ütött a tanítás órája...

* A beszédet a templomi szószékből mondtam.

B. K.

Most utolsót ütött az óra; földi pályádat dicsően végezted; megkondult a harang, jelt adván, hogy e földi előkészítő iskolából lépj vizsgálatra az igazságos bíróság elé, hogy aztán a mennyben az élet *nagy mestere*, üdvözítő Urunk lábainál tovább folytasd tökélyesbülésedet.

Az elválás pillanatában megnyugvással bocsájtunk a nagy utra, mert tudjuk, hogy az igazságos bíró ítélete ez leend: *„jól van jó és hív szolgám, a kevesen hív voltál, többre fogsz bízni.”*

Számodra fenn van tartva ama szebb, dicsőbb hazában az igazak hervadhatatlan koronája . . .

Poraid felett legyen könnyű a hant s lengjen örök béke!

De mielőtt az üdvözült örökre eltávoznék s itt hagyna minket és szeretteit, általam végső bucsusztól intéz első sorban te hozzád bánatos szivű özvegy, hű élettárs!

Köszönetet mond jóságodért, szeretetedért, hűségédért, melyet a sirig megőriztél és azért a gondos ápolásért, melyben őt tehetetlen állapotában, öregségének idejében és szenvedéseinek napjaiban is annyi odaadással, oly nemes önfeláldozással részesítettél.

Az Isten azzal fizessen jóságodért, hogy adjon e földön örömet, adjon hitet, megnyugvást és — a viszontlátás boldogító reményében — vigasztalódást.

És ti gyermekek! kik már-már mind kiszálltatok az ősi fészekből és elhagyátok a család meleg tűzhelyét — fogadjatok áldott jó édes atyátoknak bucsucsókjait és utolsó áldását.

Emlékét *szent talizmánként* őrizzétek meg kebletekben hogy ez tanítson titeket is hiven küzdeni, becsülettel munkálkodni és úgy élni, mintha örökké élnétek és mintha minden pillanatban meg kellene halnotok!

Még csak egy pár szóm van hozzátok bánatos özvegy és kesergő gyermekek.

Onsátok a bánat könnyeit elhunyt kedvesetek koporsójára, mert ez lesz nemesen érző szivetek hála áldozata a hü férj és szerető édes atya hamvainál.

És azután az itteni végzés változhatatlanságát komolyan megfontoló ész világánál béküljete ki sorsotokkal.

Az idő ha nem is tudja pótolni a veszteséget, legalább feledtetni fogja azt és a mindenható Isten láthatlan ujai beköti a sajtó sziv sebeit.

Mi pedig kedves atyámfiai! gyászoló gyülekezet! tartsuk meg az üdvözlöt emlékezetünkben, hiszen barátságát, jó tanácsát és készséges szolgálatát úgy sem birhatjuk többé.

Immár szeretett pályatársam! menj és pihenj csöndesen; béke lengjen sirod felett!

Isten hozzád! Isten veled!

Te pedig oh! örökké való Isten! Hivedet fogadd anygaid közé és adj testének nyugalmat az anyaföldben, lelkének pedig örök üdvösséget a mennyben. Amen.

IX. Kis Ferencz emlékezete.

(1816—1887.)

Jelige: „Legyetek mindenkor készek megfelelni nagy alázatossággal és becsülettel azoknak, a kik számot akarnak venni a ti bennetek való reménységről.“

I. Péter 3. 15.

Kis Ferencz, — ki a székelyudvarhelyi evangélikus református kollegium történelmét, előjárósági megbízás folytán 1873-ban május hó 22-dikén megtartott két százados emlékünnepre állította volt össze — az ebben előforduló vázlatos önéletírás szerint Háromszéken, Egerpatakon született 1816-ban január 16-dikán. Hason nevű atyja és anyja, Dénes Mária, közszekely családból valók voltak.

A falusi iskolából tíz éves korában (1826-ban) atyja a székelyudvarhelyi református iskolába hozta s mivel már az egerpataki iskolamester és édes atyja megtanították volt a latin declinatiókra és conjugatiókra: vizsgálat alapján felvétetett a második osztályba. Itt hét év alatt elvégezván az egymásután következő osztályokat, 1833-ban a nyári közvizsgálatok alkalmával *deák*ká lett. Ettől kezdve hat év alatt végezte a bölcséleti, jogi és hittani két-két éves tanfolyamot.

Ezen felsőbb tudományok bevégezése után — az akkori iskolai rendszer szerint — az 1839–40 ik iskolai évre kinevezetett a *logica* osztályba köztanítónak és annak végével a következő 40–41-ik tanévre a költészeti osztály tanítójának. Ugyanekkor (1840.) jul. 7. választott és hivatott meg az *ilyefalvi* püspöki vizsgálat alatt álló virágzó reform. nemes egyh. község által, öregség miatt elgyengült papja mellé *segédpapnak* következőzési joggal.

A meghívást örömmel, — de csak azon feltétel alatt fogadta el, hogy papi hivatala megkezdése előtt engedtessek meg külföldi protestáns egyetemek meglátogatása. Ezen ohajtásába úgy a nemes egyházközs. hívei, mint az akkori püspök néhai b. e. Antal János is beleegyeztek. Ekkor felmondván a költészeti osztály tanításával — az 1841-ik év tavaszán mind a négy erdélyi főtanodánál (Enyed, Kolozsvár, M.-Vásárhely, Sz.-Udvarhely) a theologiai, philosophiai és természettudományi tárgyakból kiállotta az *academicum, rigorosum*-ot és az 1841–42-ik tanév elején külföldre ment. Csak annyi pénze volt, mennyit tanulói és tanítói pályáján megtakaríthatott, ezért csak egy rövid évig lehetett a külföld vendége. Legtöbb időt töltött a bécsi és berlini egyetemeken, hit és természettani tudományokkal s a poroszországi iskolák tanrendszerének tanulmányozásával foglalkozván.

Az 1842-dik év nyarán külföldről hazajött s elfoglalta ilyefalvi papi hivatalát, — de három évi szolgálat után megvált ezen egyházközségtől, mert Fábán Dániel tanár Kézdi-

Vásárhelyre menvén papnak, helyébe 1845. máj. másodikán az akkori egyházi főtanács által az udvarhelyi iskolához választatott *hittanúrnak* és így alkalma nyílt életét azon édes anyának szentelni, ki őt fölnevelte. Rendes tanári hivatalát 1845. szeptember 1-én tartott beköszöntő beszéddel nyitá meg. Az 1846—7. tanév elején paedagogarcha (tanvezető) lett, mely hivatalt — később mint director — az 1870—71-ik tanévig és így egymásután 23 évig viselt hiven, kiváló szakértelemmel és lankadatlan buzgósággal. Azonban 1846-tól kezdve alig két évi csöndes, nyugalmas munkálkodás után bekövetkeztek az 1848—49-iki szabadságharcz vészes napjai, midőn az udvarhelyi iskola fölé is viharos fellegek tornyosultak. A terhes fellegek csakhamar leszádkadtak s a zápor összetörte és magával sodorta a Hargita aljába ültetett *rózsubokor* virágait, pusztulást hagyván maga után.

Az 1848-ik év nov. 8-án az ellenséges sereg meglepte Udvarhely városát s a reform. collegium épületébe is 1000 főből álló oláh katona szállásoltatott be, kik kiméretlen kezekkel, vandal módjára dultak fel és törtek össze mindent: lakó-szobákat, tantermeket és gyűjteményeket. A kár akkori becsü szerint 7000 frtra ment.

Ezután következett a világosvári fegyverletétel s később Udvarhely városának megsarczoltatása Clam Gallas által. A tizenöt ezernyi sarcz felerészét a reform. collegiumnak kellett kifizetni. A sarcz pénz kifizetéséig néhai Szabó György és Magyarosi Sz. József tanárok kezesekül lettek elhuzcsolva; már csak néhai Kis Ferencz és Sylveszter Dénes tanárok pedig — tekintélyes és buzgó hitsorsosaink — segítsége által — kölcsön vett pénzből fizették ki a sarczot. A mint látszik tehát Kis Ferencznek is volt szerencsétlensége megérni iskolánk porba omlását és hullatni a romok felett a keserv könyeit. A veszteség, mely az iskolát érte és azon szomorú kép, mely annak jövőndő sorsa felől a

néhainak is szeme elé tárult: levertek és némileg megtörték ugyan, de kétségbe nem ejtették sem őt s tanártársait s 1850-ben ismét megkezdődött a tanítás és ő is új munkássághoz kezdett. 1852-ben megszűnván a theologia, Kis Ferencz az egyetemes — honi és egyh. történelem tanításával lett megbizva és ezen tantárgyaknak volt buzgó, szakavatott tanára mindvégig.

Az 1875-ik esztendő ismét súlyos csapást mért az udvarhelyi iskolára, mert rövid két hét alatt két rendes tanárát ragadta el a halál már csak néhai Korondi Mózes és Pataki Pál személyökben; kik közül az első akkor épen igazgatói tisztet viselt. Ezen váratlan veszteség következtében ismét csak hárman maradtak rendes tanároknak és így az igazgatói tisztnek ismét az öreg Kis Ferencz vállaira kellett nehezedni, mert Szakács Mózes a tanvezetői — Bod Károly pedig a jegyzői tisztet viselték. Azonban az egykor erős férfi végre az élet küzdelmeiben kifáradván, 1880-ban az igazgatói tisztséget másnak engedte át s egy év múlva 1881-ben életének 66-ik s rendes tanárságának 36 ik évében — hosszas és hű szolgálatának elismerésül — teljes fizetésének meghagyása melleit tisztes nyugalomba vonult és ettől kezdve 6 évig csakis multjának emlékeiben élt. A megérdemlett földi pihenés folyó évi jan. hó 17-ikig tartott, mikor is születésének csaknem 72-ik évforduló napján s házasságának és tanárságának 42-ik évében, ezt az örök nyugalommal cserélte fel.

Szive megszünt dobogni és így a becsülettel folytatott élet után porrészei ismét szétoszlottak a nagy természetben — de munkásságának nyomai még sokáig fenn fognak maradni s a buzgó tanár és jóságos atya emlékezete még sokáig fog élni a jóknak s egész ország területére szétoszlott — és egykor bölcs vezetése alatt állott tanítványainak hálás lelkében.

Hiszen a ki egy emberöltőn át — mint pap és tanár oktatta és vezérelte az egymás nyomába lépett nemzedékeket; ki saját élete világosságának mécs olaját megosztotta másokkal, hogy

ezeknek lelkökben is lobot vessen az értelem világító szövéténeke: az méltó arra, hogy emlékezete fennmaradjon!

Hiszen él még azon nemzedék, mely Kis Ferencznek, a tudomány és erkölcs apostolának tanítását hallgatta s tetteit szemlélte!

Hogy tanítványai közül a jók minő véleménynyel voltak és vannak felőle, e végre legyen szabad csupán Felméri Lajosra a kolozsvári tudomány egyetem érdemes tanárára, a néhainak régi hálás tanítványára hivatkozni, ki 1884-ben jelen lévén Kis Ferencz utódának, a történelem mostani derék tanárának beiktatásakor tartott ünnepélyen az ünnepély hatása alatt azon alkalommal a kollegium akkori igazgatójához intézett levelében ezeket mondotta: ... engedje meg nekem — úgy mond — a mai ünnepély hatása alatt támadt egy gondolatomat megpendítenem és a megvalósításra melegen ajánlanom.

Midőn a történelem uj és derék tanárának, mint kedves volt tanítványomnak őszintén kívántam sok szerencsét és sikert uj pályájához: elmémben föl-villant Kis Ferencz urnak nagyérdemű elődének működése, emléke, kinek nevéhez a reform. kollegium életének eseményekben valóban gazdag szakasza fűződik az ő hosszas tanári működése alatt ezerekre ment tanítványainak száma s bizonyosan százakra megy köztük azoknak száma, kik a társadalomban tiszteletreméltó állásokat foglalnak el. Hinni akarom, hogy nagyszámmal vagyunk olyanok, kik az ő atyai gondoskodásának melegét és szeretetét most is érezzük. Ennek a sokáig élvezett szüle helyetteségének nagyrésze van abban, hogy sokan vagyunk, kik állandóan vonzódunk kollegiumunkhoz szeretettel és hálás kegyelettel. Nagyon szép dolog lenne tehát, ha e vonzalmunknak azzal adnánk kifejezést, hogy mi Kis Ferencz volt tanítványai és tisztelői, elkészítettünk reform. kollegiumunk számára az ő olajfestményü arczképét. Legalább ennyit okvetetlenül megérdemel tőlünk az a férfi, ki élete legjavát, a mi javunkra s a kollegium felvirágzására áldozta.

Felméri Lajos elég neves ember arra, hogy itt rá, mint tekintélyre, hivatkozni lehessen. És éppen az ő idézett levelének volt közvetlen emanatioja azon 410—1884. elől. j. k. sz. alatt kibocsátott *Adakozásra hívó szöveg*, mely nem remélt szép eredményre vezetett, mert Barabás Miklós festő nagylelkűsége folytán, a Kis Ferenczén kívül, az iskolai képtár még négy érdemes jöltevőjének és alapítójának művészi kivitelű olajfestésű arczképével gazdagodott.

Néhai Kis Ferencz özvegyet és hat élő árvát hagyott maga után, kik közül még három leány kiskorú. A fiúk és egyik leánya már szárnyra keltek; de azért mindnyájan elmondhatják: leesett a mi fejünknek ékes koronája; összeomlott erős várunk; kidúlt támaszoszlopunk; elnémultak a beszédes ajkak; a munkás kéz aláhanyatlott; kihült a szerető férj és gondos család- atya hő kebele.

Az özvegynek és árváknak az isteni gondviselésbe vetett hit legyen erős várunk. Idvezült pályatársunk az udvarhelyi kollegium történetéhez illesztett zárószavában a jós ihlett ajkaival így rebegett: „ . . . . De már nekem is az est közelget. A szomorú éjszaka nincs messze. A munkás ereje lankad, pihenést vár! A pályafutásnak maholnap vége lesz! *Futottál-e úgy, mint az apostol mondja magáról? Kérdem magamtól . . . . Nem felelek, nem tudok felelni! Feleljen a közvélemény, a jök ítélete! Biráljon a későbbi kor.*”

És mi nyugton hallgatjuk a közvélemény feleletét, várjuk a jök ítéletét, és a nagy apostollal szólva, bátran adjuk a néhainak fölvetett kérdésére ezt a feleletet: *„Úgy futottál, mint nem bizonytalanra; úgy harczoltál, mint nem hiában vágván a levegőget.”* (Pál. I. kor. 9: 26.)

Igen! a ki hív volt mindhalálig, mint ő, a ki pályáját oly dicsően futotta meg, mint ő; s a nemes harczot úgy harczolta meg, mint ő: az méltán megérdemli az örök élet

koronáját és egykor hallani fogja az igazságos bíró ezen ítéletét: •Jól van, jó és hív szolgám, a kevesen hív voltál többre fogsz bízni!•

Porai felett legyen könnyű a hant s lengjen örök béke ;
áldott emlékezete felett pedig a kegyelet őrködjék szüntelen !

C) Temetési beszédek.

I. Bucsúszók K. István sírjánál.

(33 éves.)

Még ha egészen ismeretlen volnék és ha éppen idegen környezetet látnék is e koporsó mellett, akkor sem állhatnék megilletődés nélkül egy ifjúnak porló hamvainál!

De ismer engemet e hely, — jól ismerem én is e népet, ismerem az ott hamvadó ifjút, ismerem a bús arczokat, melyek leverten hullatják a családi vesztes fájdalomnak könnyűit, a kiszzenvedett porok fölött!

Nem egyszer volt kedves alkalmam családi örömlükben részt venni, s nem egyszer láttam ugyanazokat, kik előttem állanak, a családi vesztes fájdalomnak zajos hullámai között.

És éppen ezért alig bírom a résztvevő fájdalom könnyűit visszatartani; éppen ezért nehéz feladatnak tekintem a reám bízott fájdalmas kötelességnek teljesítését, mely abban áll, hogy bucsúszókat mondjak már csak néhai K. I. koporsójánál!

Ifjúi pályád végső határánál, midőn a természet szava s a férfikor önmunkássági körbe lépni, családot alkotni hívott, úgy szerettem, úgy óhajtottam volna menyekzői beszéddel lépni fel e körben, megállni előtted s téged ifjú barátom! szived választottjával egybekötni s áldásomat adni rátok!

Ah! de ilyen arával, mint ez a rideg koporsó, mely durva karjaival átölelte kebledet, — ilyen menyasszonynyal látni egybekapcsolva tégedet, mint ez a goromba havasi nympa

mely érzéketlen fátyollal csokolgatja kihűlt ajkaidat, — nem, ezt nem szeretem, és ez meghatóan fájdalmas reám nézve is!!

Ah! hideg csók, durva ölelés! effélékről szólni, ilyen jelenetnek tanúja lenni, nagyon kedvetlen nekem!

De te, hamvadó ifjú! nem érzed e hideg csókot, te már nem borzadsz vissza e durva ölelésre; míg mi, ha nem is érezzük, de értjük, s éppen ezért állunk oly fájó keblel koporsód körül. És ha nekem és ha velem együtt e halotti gyülekezet mindenik tagjának fájó érzést okoz az előttünk hamvadónak kora halála: mennyivel sajnóbb azon kebleknek fájdalma, melyeket a vérségi, a családi kötelékek kapcsolanak e kihűlt porokhoz!?

Egy ily családi vesztes fájdalomnál, ilyen ifjú atyámfia koporsójánál maga a gyászeset önként megszabja teendőimet és megmutatja beszédem irányát, mely alig lehet más, mint egyfelől vigasztaló szózat a vesztest legközelebbiről érző szülőkhez és rokonokhoz s másfelől tanulságos intés az ifjakhoz.

I.

Vigasztalás.

De vajjon mit lehetne felhozni a szülők, testvérek és rokonok fájdalmának enyhítésére?

Az érző szív van itt megsebezve s vajjon kicsoda rendelkezhetik a fájó szívsebek gyógyító balzsamával!? Oh! ha én azt tehetném, mily örömet tölteném annak teljes mértékét kebletek fájdalmának enyhítésére! De midőn ez nincs hatalmamban, nem marad hátra más, minthogy két biztos, jó orvoshoz utasítsalak titeket! Tán ismeritek is őket. Hiszen ki ne tudná, hogy szívsebeink két legjobb orvosa: a vallásos hit és az idő? Ide utasítalak hát, ezektől várjatok s bizonyosan nyerni fogtok vigaszt!

a) A vallásos hit által törekedjete megnyugodni azon, hogy az Úrnak útai nem olyanok, mint a mi útaink! De az ő

útai akkor is jóra vezérelnek, mikor mi nem látjuk a jót és az ő intézkedései akkor is bölcses s javunkra czélzók, mikor minket megkeserítenek.

b) Azt is tudjátok meg, hogy a mindeneket feledtető idő a sóhajtások fellegéből összegyűjti azon cseppeket, melyekből vegyül a fájó szívnek gyógyító balzsama s majd eljő hozzátok gyógyító hatásával. Várjatok reá s bizonyosan meg fogtok győződni a felől, hogy igazat szólottam!

Vagy tán ohajtanátok, hogy én, mint vigasztalásnak hirdetője, tüstént orvoslattal lépjek fel?

Halljátok hát, a mit mondok; de megjegyzem, hogy az észhez és nem annyira a szívhez akarok pár szóval fordulni.

Mindenekelőtt arra kérlek, mondjátok meg előbb, miért van a ti mostani bánatotok? . . . . Nem szölotok . . . . Elakadt ajkaitokon a szó? — — — Megmondom tehát én.

Nem azért sóhajtotok ti, hogy kedvesetek meghalt, hiszen jól tudjátok, hogy mindnyájunkra ez a sors vár; hiszen azt is jól tudjátok, hogy a halál csak egy átmenő kapú ama jobb és szebb hazába, — hanem midőn sóhajtotok kedves halottatok koporsójánál: azért van ez, mert észrevétlenül az ő kiállott szenvedésein mereng fájó emlékezetetek!

Ha így van, muljék el a ti fájdalmatok, mert ő már megszűnt érezni a fájdalmat!

Terhére volt neki már a test, melyben tanyát ütött a gyilkos fájdalom és ime lerázta már a nyavalyák fészket s megkönnyebülve szállt el megrongált testéből ifjúi lelke.

Nehéz lánczait hordozta ő a földi rabságnak, míg végre eljött a hírnök bejelenteni: •Ifjú! már szabad vagy!• s mint sötét börtönből napfényre vezetett fogoly: akként szállt el lelke a halálhírnök szavára, az örök világosság és béke szenvedésnélküli hazájába!

És vajjon illik-e hát atyának és anyának, illik-e testvéreknek és rokonoknak sirni, midőn kedves gyermekök, test-

vérök és rokonuk börtönének ajtai megnyiltak? . . . Oh nem! — —

Változtassátok tehát ti is fájdalomkönyűiteket örömkönyökké s mondjátok megnyugodott kebelrel, megvigasztalódott szívvel: »Áldott légyen az Úr! kitől jött a rabnak szabaddulása!!!« *

II.

Ti pedig, ifjak! kik megdöbbsent kebelrel néztek e koporsóban hamvadó ifjú kortársatokra, gondolatok e pillanatban saját mulandóságtokra! Vegyétek eszetekbe, mikép a »por vagy és porrá kell lenned!« végzetes ítélet alkalmazásban éppen úgy sújthatja az ifjút, mint az öregeket, azért hát készen legyetek!

Az ifjú kor örömlépkéinek kergetésében élvezetet találtok? Am legyen! Fussatok, fussatok, nem bánom, de jusson eszetekbe, hogy futás közben könnyen eleshettek; azért előre vigyázzatok!

Mint emlékeztető jelvény, lebegjen szüntelen lelketek előtt Bölcs Salamon amaz intése: *»Örvendezz ifjú a te ifjúságodban, vidámitson meg téged a te szived ifjúságodnak idejében és járj a te szivednek útjaiban és szemednek látásában; de megtudjad, hogy mindazokért az Isten téged számadásra von!«*

Azért ifjak! a ti örömeitek mindig tiszták és józanok legyenek és a minden örömök adójáról soha el ne felejtkezzetek!

Imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek!

Talán a vénségnek idejére akarjátok halasztani az észreterést, a komoly dolgokat? Kicsoda biztosította előre számotokra a férfi- vagy az aggkornak idejét?

* Hosszasan és terhesen szenvedett.

Vigyázzatok! nehogy készületlenül találtassatok! *„Úgy éljétek, mintha holnap meghalnátok; úgy munkálkodjatok, mintha örökké élnétek!”*

Elmélkedjétek gyakran azon igazságról, hogy az évsorok csak a föld számára érlelnek, a mennynek számára nemes tettek által lehet megérni csupán. Kereskedjétek azért híven a reátok bízott talentummal. Minden napról bevégzett számadástok legyen tiszta és mocsoktalan, melylyel megállászatok minden pillanatban Isten, saját lelketek és a közvélemény előtt!

Vigyázzatok és imádkozzatok!

És ennyi intő szó legyen elég az ifjúsághoz! Ha tőlem nem fogadnátok el, mint tán nem illetékestől, vegyétek úgy, mintha átszellemült ifjú barátotok végrendelete s utolsó bucsúja lenne hozzátok!

Ezzel zengjen ajkatok istenhozzádót utána s tegyétek le porait a földbe!

Ti pedig, jó atya és szerető édesanya, fogadjátok távozó gyermeketek utolsó bucsúcsókját, az idő és a vallásos hit nyújtson tinektek enyhülést, vigasztalást, s gyógyítsa be szülői szíveteknek sajnó sebéit!!

Fogadjátok ti is bucsúölelését az idvezültnek szerető testvérek; az Isten titeket áldjon meg!

Utolsó bucsúszavait hozzátok intézi a távozó, közeli és távoli jó rokonok és ismerősök. És a midőn eláll ajkain a szó, némán szorít kezet veletek, hű barátok, szívetekre kötven, hogy végrendeletét megtartsátok s emlékét — mint barátokhoz illik — híven megőrizzétek!

Amen.

II. Bucsúszók és alkalmi ima a hű nő és gondos édesanya Garda Mártonné koporsójánál.

Elhangzék a halotti ének s bús dallamánál lelkem fájó keservben merült el. A halotti ének elhangzék és fájdalmasan megható néma csend szállt alá! Körülfigyelek s csak a fájó szívek lassú sóhajtása, csak egy-egy elfojtott keserű zokogás hallszik e bús hajlékban s az igazi benső bánat fellegéből keletkezett könnyek záporát látom aláhullani a sötét arczokról!

Szent Isten! mily megrendítő, mily kebelrázó, mily vér-fagylaló sötétnek tűnik föl — most ez a hely; mennyire megváltozott minden e hajlékban, mely minket befogad!

Elnémult az örömjaj, mely nem sokkal ezelőtt oly éltezően viszhangzott e falak közt. Hasztalan keresem a vidám, elégült arczokat, melyek ennek lakóin oly boldogítólag feltűntek, — még az eszméletnélküli gyermekek ártatlan csevegése is elnémult e pillanatban s a dajka gyermekaltató szelid énekét a halotti karének siró dallama kirekeszté innen. S miért mindezek? honnan e nagy változás? . . . Mert a családi öröm legboldogítóbb forrása, az édesanyai szív megszűnt dobogni! Kihűlt a női hő kebel s ezzel a rideg élet silány napjai következtek be a férjnek örömtelen életére, s még az ártatlan, az eszmélni alig tudó gyermekek is, mintha sejténék a vészes jövőendő borús napjait rájuk sötétülni!

És mi barátok és mi ismerősök, e háznak kedélyes, egyszerű, ártatlan, férjéhez, gyermekéhez hű szívű és a családi kötelességek teljesítésében lankadhatatlan asszonyát hiába keressük! Megtörik keblünk, — fáj szívünk e szóra: »G. M.-né nincs többé«, — és mi porló hamvainál halotti végtiszteletet tartani gyűltünk ide e szomorú órában.

És ha ez eseménynél a mi keblünk is megtörik s szívünk oly sajgólag fáj: mennyivel nagyobb lehet fájdalom azok keb-

lének, kiket e vesztés mint hű férjet, gyermeket, szülőt, testvért s vér szerint is rokont közelebből érdekel! . . . Itt valóban gyógyító balzsamra, itt vigasztaló szóra van szükség. De hát én és mi ennyien, kik e család bánatában részvétellel osztozni ide gyűltünk, vajjon nem tudók-e megvigasztalni őket? . . .

Nem, ezt ne is kísértsük meg. Én keserűen úgy tapasztaltam, — s higyjétek el, úgy is van az, — hogy halandó ember ha legőszintébb akarattal kívánná is felebarátjának sajgó szívsebét bekötözni, a leggyöngédebb érintés is inkább sért, mint gyógyít.

Én úgy tapasztaltam, — s higyjétek el, úgy is van az — hogy a szív igazi fájdalmánál a legjobb akaratú vigasztaló szó is, mely embertől származik, nem elégséges a feldúlt kebel hánykódásait lecsillapítani s nem képes minket mély bánatunkban megvigasztalni: sőt néha a már-már heggedő szívsebet fájdalmasan szaggatja fel.

Csak az idő, a muló idő feledteti azt; itt csak az idő, a mindeneket gyógyító idő nyujthat enyhülést. Itt csak Isten, a mindenható jó Isten adhat igazi vigasztalást!

Mi, ha e balvégzet, mely fekete szárnyaival sötét felleg gyanánt szállt e ház fölé s fájó szívünk résztvevő érzete idehívott: mi legfőlebb tanuljuk meg azt, hogy az élet s minden földi öröm mulandó s Isten végetlen hatalmát imádván, megérthetetlen bölcs intézkedései előtt meghajolván, kérjünk erőt tőle küzdelmeink közt, kérjünk gyámolítottatást erőtelenségünkben, vigasztalást szomorú óráinkban s fájdalmasan meghatott kebellet imádkozzunk kedves halottunk felett szívből jövő könyörgésnek szavával ekképen:

Világok Ura! kit megnevezni nem tud az emberi nyelv, ki nek útaidat kiszámítani nem képes az értelem, — sorsunk elintézője, életünk és halálunk fölött szabad Úr, egy és örökké való Isten! hol keressünk mi tégedet, hogy megtalálhassunk?

A nap s a csillagezerek szavadra figyelnek, s a föld határain belül is mindenütt jelen vagy te; életünk és sorsunk

úgy lesz, a mint te végezted. Műveidben keresünk hát, melyek lelkünk elébe minden lépten-nyomon feltűnnek, ott hiszszük dicső jelenlétedet, hol áldásaidban részeltetsz, vagy erős karoddal sújtolsz minket.

Életünk letelt éveiben ha boldog napok tűntek fel, tőled s általad volt az, végtelen valóság, — legyen hát érette szent nevednek dicséret és dicsőség! Ha bajjal, nyomorral kellett küzdenünk s még sem haladhatánk, ha csalódásaink közt néha a kétségbeesés örvényéhez jutánk: isteni erőd tartott meg minket, te élesztéd keblünket a hitnek s reménynek szent biztatásával. Tied legyen a hála, tied legyen a dicsőség ezért is Örökkévaló!

E gyásznapunk, ez óra is, melyben könyekkel áldozunk nincs isteni akaratodon kívül.

Te küldéd sújtoló csapásodat e házra, hogy a te szolgálódat * megpróbálnád, elvévén a férjnek szerető s szeretett, segítőtársát! Te szólítád el a már anyátlan ártatlan gyermekek jó édesanyját, kinek legfőbb gyönyört gyermekeinek ártatlan öröme okozott, kinek legfőbb boldogsága az vala, ha kedves övéit boldogoknak látá s boldogithatá!

Te végezted, hogy a még fájó édesanyjai kebel újból ily érzékeny vesztés által megkeserítettessék. ** Te szólítád magadhoz, oh! megérthetetlen! földi rövid szolgálatában serényen eljárta hívedet, hogy mennyben többeket biznál reája.

Te végezted, hogy a rokoni és baráti forró csók és kézszorítás helyett már csak hűlt porokat s kedves emléket ölelhetnek az itt hamvadónak rokonai, barátai!

A te akaratod szerint történt, hogy e gyászkoporsóban élettelenül hamvadnak már azon kedves porok, melyeket — a míg lelkesülve valának — oly szívesen szereténk s körében lehetni lelkünknek oly forró vágya vala!

* A férj ev. ref. pap volt.

** Az elhunytak nem rég halt volt el testvére.

Itt látjuk — oh Istenség! — itt látjuk a te kezéd művét, s bár sújt is minket végzedet, itt keresünk szent hittel tégedet, lelkünk közös bánatában; itt kívánunk szólni veled irgalom Istene! halld — óh! halld meg imádkozó népedet!

Uram! kegyelmes Istenünk! az egekig hat fel a te nagy irgalmad, és kegyelmességed betölti a földnek minden határit! Szent Fiadtól, szent igédből így tanultuk ezt.

Uram! ha irgalmad oly nagy és ha kegyelmednek határa nincs sehol: miért mégis, hogy híveidet, kik hozzád hittel, reménynyel, oly híven ragaszkodnak, miért sújtod a vesztés nehéz ostorával?

Hisszük mi azt szent hit által, hogy mint atya, szereted minden népedet; hisszük mi azt szent hit által, hogy valamit mívelsz, jó s híveidnek üdvére ezélez; hisszük, hogy szereted azon hívő gyermekeidet is, kikre most kezded súlya oly igen ránehezült!

Ah! de mi erőtlének vagyunk! s az oly szeretetet, mely szívünk legkedvesebb tárgyától foszt meg, fölfogni nem tudjuk!

Mutasd hát — oh! jó Atyánk! szent orczád fényességét mutasd meg a hit és remény tükrében azon tört keblű családtagoknak és rokonoknak, kiken sújtoló kezéd oly igen megnehezült; adjad, hogy megértsék bölcs intézkedésedet s zajgó keblökbe nyugalom szálljon. Ne engedd, hogy valamely szív keservében és nagy bánatában téled elforduljon, vagy titkos végzéseid ellen zúgolódni merjen; inkább vigasztalódás és megnyugovás balzsamesöppéivel enyhítsd azokat!

Ne hagyj — óh Isten! — a rémitő csapás súlya alatt elveszni benned bizó híveidet.

Nálad van erő, van hatalom, a levert családot új életre s szívnyugalomra támasztani! Az özvegy férj nehéz gondjait gyermekeiben növekedő apai örömmel könnyítsed, — a kétszeresen megrongált anyai szív fájdalmát meglevő gyermekeiben és unokaiban számára fentartott boldogság által enyhítsed, — s szerető rokonok és barátok, kik oly fájdalmasan

érzik a vesztést, nyerjenek tőled egyen-egyen vigasztalódást!!

Imádkozó híveidre nézve is ne engedd tanulság nélkül maradni e napot, ez órát. Taníts minket e koporsónál mulandóságunkra megemlékezni; taníts, hogy járjunk előtted aláztossáiban, szolgáljunk neked lélekben, igazságban és ártatlanságban mindenha.

Taníts úgy elrendezni házunkat és minden dolgainkat, hogyha szólíttatunk, bármely pillanatban, mint hív szolgálók és szolgálók jelenhessünk meg előtted — igaz Isten!

Mindnyájunkat arra taníts s szent lelked által oda vezérelj, hogy lehessünk hívek tehozzád életünk minden napjaiban s utolsó óráinkban is! Amen.

III. Bucsúszó Kiss Eliz sírjánál.

(1877. július 19-én.)

Gyászoló gyülekezet!

Néhány nap múlva kilencz hónapja lesz annak, hogy egyik pályatársam tisztos házában megható családi ünnepély volt; kedélyes estét töltöttünk; egy borús arc sem mutatkozott akkor, hanem a vidám, jókedvű társaság még a lehangolt kedélyt is fölvilványozta.

Akkor két gyűrűt tartottam kezemben s az egyiket körülbelül ezen szavak kíséretében nyújtottam át tulajdonosának: *•legyen az egymás iránti szeretet oly tiszta, mint a színarany•*, s midőn a másikat átadtam, azt kívántam, hogy: *•a boldogság oly végtelen legyen, mint a gyűrű•*.

És a mit mondtam, azt nemcsak ajkim hangoztatták, hanem keblem mélyéből ohajtottam, hogy úgy legyen!!

A vidám társaság széteszlott; a két boldog szív egymást

nyugodtan és meglelégedetten tartá átölelve s örömk zavar-
talan vala.

Oh! mennyi édes reményt fűzhettek ök a jövőhez, midőn egy-egy csöndes órában, elvonulva a világ zajától, a kis szoba asztalán égő halvány lámpafény mellett a tűz gyenge melegénél, forrón égő s egymásért dobogó szívük sugalmát hallgatva, arról ábrándoztak, hogy mint fogják — majd — majd, ha eljő a tavasz — egymást boldogítani.

Oh! mintha most is látnám az örömet, mely szemökből kisugárzott s mely keblöket tüzelé!!

És a tavasz eljött; hozott dalt, mely lelkesít; virágot, mely illatárral tölti el a léget; lombot, mely enyhét ad és meleget, mely életre ébreszt!

És a tavasszal mindinkább közelgett az óra is, mely után emberi számítás szerint elmondhatták volna mindketten: »most már enyém vagy«.

Milyen epedve várták ök ezt az ünnepélyes és örömteljes pillanatot!

Milyen édes reménynyel vártatok ti is, jó szülők, azt az órát, a midőn nyugodtan elmondhassátok: »ismét szárnyára bocsátottuk és boldoggá tettük egyik gyermekünket!!« s aztán rájuk adjátok a szülői áldást: »legyetek boldogok! százszor boldogok!!«

Csakhogv ember tervez, Isten végez!!

Az egymásért dobogó szívek egyike napról-napra lassabban vert és a kebel — melybe tanyát vert a gyilkos fájdalom — várta, de már aggodástól szorongatva várta a napot, az órát, melyen nászünnepély legyen!

»Minden reggel éledt, minden este kihalt szívéből a remény«; reggel fölépült s alkonyatra ismét porban hevert az ábrándok tündérvára!

Végre eljött a remény és félelem között várt óra, de a menyasszony nem örömtől sugárzó, hanem hideg verejtékes arczczal, merev tekintettel, a félelemtől kétségbeesetten s ré-

műlve várta be a perczet, midőn s komoly szavú a rideg keblű vőlegény megjelent!!

Ütött tehát a várt óra, itt előttem van a menyasszony s amott látom a vőlegényt is . . . . . És mégis, ha most végig tekintek ezen a gyülekezeten, körültem csüggedt arczokat látok és a vidám mosoly helyett egy-egy fájó sohaj lebben el a máskor oly beszédes ajkakon. És a midőn mindezt látom, kérdezzem-e megdöbbenve a prófétával: *miért búsong úgy a ti lelketek és miért vagytok oly nyugtalanok ez órában?*!

Nem, nem, hiszen tudok mindent! Látom, hogy hol vagyunk, ismerem ezt a helyet, s fáj keblemnek, hogy veled, ki még oly sok örömet reméltél, kit az oltár előtt kellett volna megáldanom, veled itt, e halottak országában, a néma sírhantok között találkozom! És az a kéz, mely szeretettel kellett volna, hogy fölemelkedjék és odahajoljon kedveséhez, az a kéz . . . most mozdulatlanul áll, s mintha e szavakat hallanám visszhangzani a távozónak néma ajkiról: »bocsáss el engem, te szabad vagy, enyém a sír, élj boldogul«.

Úgy van! a menyasszonyt elrabolta a halál, s jég-keblére szorítva, idehozta a temetőbe; ide, e sötét és néma sír szélére!!

S ha körültekintek itt, a halottak békés országában, hol minden oly ismerős s mégis oly idegen, kiváltképpen két alak vonul el lelkem előtt, kikkel az idvezült egy sorsban osztozott s lelke találkozott. Az egyik az, kinek sírhantja alig pár nappal ezelőtt domborult, s a másik az a szelíd lelkű, jó barátnő, kit 14 hónappal ezelőtt velünk együtt te is megszirttál, idvezült hajadon, ki most itt e gyászos koporsóban pihensz.

De mit beszélek!? Mért szaggatom föl ismét a heggedt sebeket s mért lebbentem meg a multak gyászos fatyolát?!

Hiszen az én tisztém éppen az volna, hogy vigasztaljak!! Igen, csakhogy ez alkalommal az én keblem is fáj — és résztvevően együtt érez!!

• Nem kérdezem, mert tudom, hogy mért búsong úgy benetek a lélek és mért vagytok oly nyugtalanok ez órában; sőt inkább én is azt mondom, hogy sirjatok, oh! sirjatok, — — hiszen a könny enyhét is nyújt, vigaszt is ad!!

Aztán én azt sem tudom, kiket kelljen elsősorban vigasztalnom? azt a családot-e, melyet úgy képelek, mint egy dúsan megrakott szőlőtőkét, melynek fürtjeit akkor tépi le a kiméletlen vihar, midőn már-már édesek és megvidámitják az embernek szívét?!

Avagy feléd forduljak e vigasztaló szómmal, kedves pályatársam,* ki csüggedten tekintesz menyasszonyod koporsójára?! Bizony-bizony, méltó a ti fájdalmatok, jó szülők, midőn látjátok, hogy a törzsnek legerőteljesebb hajtásai egymásután hervadnak el!

Méltó a te keserved, édes jó anya, ki rövid idő alatt második gyermekednek fogtad be szemeit; de neked még élni kell szeretteidért, kik tőled várják boldogságukat! Te igazán elmondhatod a bethlehemi Ráchellel: »anyák, ne irigyeljétek a sok örömet, mert kinek csekély öröme volt, annak a fájdalom is csak felerészből jut osztályrészül!!«

Legy erős és bízzál Istenben, a ki megtartott tégedet; ő nem fogja engedni, hogy olyan legyen a ti családotok, mint a megszedett szőlőtőke, melyen egy árva fürtöcskét sem felejtett a gazda!

A szülők e perczben a multat könyezik, — te pedig, kedves barátom, szeretett pályatársam, jövődet, talán földi üdvödet siratod és látod bezárva e koporsóba!

Oh! hányszor virrasztottál s vártad balgatag reménnyel szendergő arád ébredését? mig végre elaludt s több reggelét e földön már hiába várod!

Te és a gondos jó anya, kik végignéztétek a kínokat s együtt éreztetek és együtt szenvedtetek vele, ha kebleteknek

* Célzás G. L. tanárra, az elhunyt jegye sere.

elvesztése miatt való fájdalmát leküzdhetnétek, — keresztyéni érzülettel, őszinteséggel bevallánátok, hogy az idvezültre nézve a halál csendes s megnyugtató álom vala!

Oh! de ti e perczen még nem tudtok így szólani. Mert én azt hiszem, hogy ez a végső elválás percze, midőn bucsúzni és az utolsó Istenhozzádot kell mondani: ez a legfájdalmasabb!

Oh! ne búsongjon úgy a ti lelketek és ne legyetek oly nyugtalanok ez órában! (42. zsolt., 12. vers.) Ifjú jegyes, lelj vigasztalást az írás szavaiban, hogy: »Isten az ő szerelmeseinek boldog álmot enged«. (Ján. 11: 16.)

A ti boldogságtok gyűrűje nincs elveszve s nem is szakadt ketté!

Igaz ugyan, hogy a kínok súlya alatt megrepedt s a fáradt élet várta az enyhítő álmot; de most túl van már a szenvedésen; ő él az ártatlanok és igazak hazájában s a múlt földi boldogságot az örökkévalóval cserélte föl!

Ártatlan, szép lelke onnan felülről szelíd gyönyörrel mosolyog feléd, ha látni fogja, hogy te is boldog vagy!

Áldást kér Istentől életedre, hogy könnyűidet letörülve, haladhass rendeltetésed pályáján. A siron túl pedig ismét föl-lelitek egymást.

És hát a szeretet közelébe vajjon végkép megszakadt-e?

Oh! nem, *»hol van halál a te diadalmaid, hol van koporsó a te fullánkod?«*

Azok a szendergő porok igaz, hogy nem éreznek többé; de az, a mit e földön egymásban szeretni kell, nem semmisül meg, annak örökelete van!!

És ti, rokonai, barátnői az idvezültnek, kik virágokkal halmoztátok el az ő koporsóját, őrizzétek meg drága emlékét s vigyétek el magatokkal emlékül korán megszakadt ifjú életének zöld koszorújából azt a két kis virágot, melyek közül egyik a szerénységet, másik a jólelkiséget ábrázolja.

Szomorú sorsa emlékeztessen arra, hogy az emberi élet olyan, mint a mezőnek virága!!

Végső ohajtása, hogy legyen földi boldogságatok tartósabb, mint az övé vala!

És most, szeretett gyermek, imádott menyasszony, kedves jó testvér és igaz barátnő! pihenj csöndesen!

Fogadd utolsó bucsúszónkat: »Isten hozzád! Isten veled!

Te pedig, oh! mennyei Felség! nyujts vigasztalást mindnyájunknak, kik ide résztvevő kebelrel összegyűltünk, áldj meg életünkben, áldj meg halálunkban, örökkön örökké!

Amen.

IV. Bucsúszók G. József ev. ref. tanító koporsójánál.

Az emberi élet és a földi lét tanulmányozása közben felötlő száz meg száz visszasságok között igen feltűnőnek találom én, keresztyén atyámfiai! azt, a midőn a vidám társaság kitöltvén a hegynek aranyszínű borát, felköszöntőpohara mellett csattanós szavakkal dicsőíti a bornak gazdáját, a szőlő urát s költői szavakkal magasztalja a vidéket és a hegyet, mely az üdítő nedűt adá; de a szegény napszámost, ki a venyigét ültette, ápolta és verejtéke hullatása közt kapál-gatta, még annyi figyelemre se méltatja, hogy egy poharat reáköszönjön.

Azt is tapasztaltam, hogy ország-világra szólóan magasztalták a gülyát, a nyáját, melynek tulajdonos urát arany érdempénzzel, dicsérő oklevéllel tüntették ki a világkiállításon; de azt bizony nem igen hallottam, hogy a jószágfelügyelő, a munkás gazdatiszt, vagy talán éppen a juhászbojtár, ki éjjel

virrasztott a nyáj mellett, nappal pedig pásztorbotjával állott a mocsár mellett, egészséges mezőre, üdítő patakok felé terelvén a nyáját, — azt mondom, nem igen láttam, — nem hallottam, hogy ezen szerény munkások nevére állították volna ki a díszokmányokat.

Bölcs Salamon az effélékre azt mondaná: *•hijábanvalóságok hijábanvalósága•*; én pedig azt mondom: *•fonákságok fonáksága!* — s mindezek nagyon visszás dolgok ezen a világon.

Azt is láttam a nap alatt — s a fennebbieknél nem kisebb mértékben tartom visszás dolognak — hogy a nagy elmék dicsőítésére könyveket írnak s nevezetes honfiak magasztalására a költők éneket zengenek, de azokat a szerény és szegény tanítókat, iskolamestereket, kiknek lelkökből sugárzott át a világosság ama nagy elmékbe, — még csak emlékezetbe se hozzák!

És ezen visszásságoknak, ezen fonákságoknak G. J. tanító koporsójánál való emlékezetbehozását — azt vélitek talán — hogy azon fájdalmas aggódás idézte volna ajkaimra, mintha immár itt volna az idő, a midőn a világ elismeri, hogy ennek a községnek jóra való, vallásos, becsületes, józan, erkölcsös, munkás és felvilágosodott népe van, kik tiszteletet és közbecsülést érdemelnek, — de ezen népre szálló elismerés mellett feledésbe enyészik neve és munkássága annak a tanítónak, ki e nép gyermekeit 30 éven át tanította, oktatta, nevelte, — ki saját élete világának mécsolaját annyi sokkal megosztotta, hogy másoknak lelkében is lobbot vessen az értelem világító fáklyája.

Ilyen egyenes célzással nem beszéltem, nem is beszélhettem! Hiszen, ha az elhunyt tanító lelkes munkássága után csak olyan nép nevededett volna e gyülekezetben, mely az ő nevét el fogja feledni, mihelyt az utolsó kapaföldet reádobta: akkor az idvezült talán koporsójában megfordulna s elkeseredett boszankodással kiáltaná sirjából, a

föld alól: *hiában munkálkodtam s mint őriző pásztor, hiában adtam életemet az én nyájamért!*

És ha mi, kik őt láttuk, ismertük a nehéz pályán törődéssel, küzdéssel, nélkülözés-, lemondás- és mégis teljes odaadással működni, el nem ismernők az ő közhasznú fáradságát s a látszó gyümölcsöknél nem emlegetnők hálásan az oltó kezét: bizony nagy hibát követnénk el, mert ez arra mutatna, hogy megfeledkeztünk méltányosságszabta kötelmeinkről.

De nem! jó öreg barátunk, kedves pályatársunk, te nem leszesz elfeledve! — Hiszen e gyülekezet tagjai csaknem mind a te neveltjeid, szellemi gyermekeid, s ha elfeledkezhetik a gyermek az ő atyjáról: úgy ezek is elfeledhetnek téged; ám, de a háládatos gyermek a sírig magával hordja jó atyja emlékét!

Oh! legyen is áldott sokáig tiköztetek, kedves atyámfiai, volt tanítótok emlékezete!!

A te emlékezeted áldott lesz és fönmarad köztünk is, kik tanúi voltunk buzgó munkásságodnak.

De nem is tartóztatunk fel tovább magasratörő és végetlen utadban.

Hányszor nem boszankodtál éltedben, ha -- midőn ütött az óra és szólott az iskola csengetyűje — föltartóztatott valaki, avagy elkéstek tanítványaid?

Most utolsót ütött az óra, megkondukt a harang, jelt adván neked, hogy e földi előkészületi iskolából lépj vizsgálatra az igazságos bíróság elé, hogy aztán a mennyei felsőbb iskolában, nagy mestered lábainál tovább folytasd öntökélyesbülésedet.

Az elválás pillanatában boldogít a hit, hogy az igazságos bíróság ezt fogja mondani: *„jól van, jó és hív szolgám, a kevesen hív voltál, többre fogsz bizatni.“*

Legyen számodra fentartva ama jobb, dicsőbb hazában a hervadhatatlan korona!

Poraid felett lengjen örök béke s legyen könnyű a hant!!

Jertek, oh! jertek atyámfiak, boruljunk le a távozonak koporsója körül és imádkozzunk. — Elmondám.

V. Bucsúszók Benkő Klára serdülő leány koporsójánál.

Milyen sötétség szállott alá e máskor derült hajlékra, s milyen síri csend és néma szótlanság váltotta fel a máskor oly édes gyermekcsevegést?!

Igen! sötétség szállt közénk, a néma bánat sötét fellege! s mi halk szellőként itt leng bánatos körünkben, az a sóhajlás lassú szellője, mely a szülői tört keblekből fölszáll szendergő kedves halottjuk mellett és a keresztyéni részvét szótlán nyilatkozata az, s mintha még hozzá meleg permetesőnek nedűjét látnám aláhullani!

Úgy van, a bánat fellegéből a sóhajlás lassú szellőjénél könnyeső hull a lehervadt virágra!

•Hull könnyű a hamvadó porára, — de hiában — alszik ő, s nem ébred föl zajára.

Oh! ha a könnyek esője s a sóhajlások lenge szellője fölüdithetné a hervadt virág életét!! . . . De — de nem, ez nem lesz többé! mert az enyészet szele lehervasztá a kedvesen fejlődő bimbónak életgyökerét.

A fejlődő virágot kitépték a sáppadt, erőszakos kezek és végképpen elszakíták a szülői kebeltől, melyhez a szeretet gyökérszáalai által volt kapcsolva.

Igen, a könyörtelen halál leszakasztotta őt!!

Ott hervadnak a kedves porok, — ott hervad a gondal ápolat virág, mely a koporsó s a sír martaléka lett.

Üresség van az ő helyén a szülők kebelében, üresség a díszes testvéri koszorúban, s gyász itt, itt, e falak között, melyeket egykor vidám csevegéssel töltött be.

Meghalt az atyának és anyának kedves gyermeke, nincs többé a testvérek egyike s odavan egy ártatlan, jó rokon!

Innen van a bánat, mely sötét fellepként borult e házra; innen a sóhajtás, mely oly meghatóan leng; innen a könnyzápor, mely az egykor rajta oly édesen csüngő szemekből aláperreg — és innen van a mi keresztyéni részvétünk nyilatkozata is.

Igen, részvéttel értjük fájdalmatokat, tört keblű szülők, — de érezni azt teljes mértékben, kívületek senki sem képes.

Én is értem azt, mert legkedvesebbjeim koporsójánál keservesen megtanultam, hogy mit teszen: elveszteni a szülőknek gyermekét s éppen azért oly édesörömet töltenék fájó szívsebetel-re gyógyító balzsamolajat, hacsak fölfedezhetném a forrást, a honnan meríthetni azt! És ezen mostani kedvetlen kötelességemből kifolyólag talán nem is lehet más feladatom, minthogy a vigasztalás szózatát intézzem ti-hozzátok!

De a mit e tekintetben mondani szoktunk, ti azt mind értitek, tudjátok, s éppen ezért én a vigasztalás meddő szózata helyét: ezt mondom: engedjétek szabad tért a sóhajtásnak, hogy töltsse be az azt a végtelennek tetsző űrt, mely kebletekben támadt!

Engedjétek folyni könnyűiteket, mert úgy tapasztaltam, hogy azt a nagy szív fájdalmat, mely hasonló ahhoz, mint mikor a szív szakad ki keblünkből, a könnyek esője enyhíti s a marczangolt és megszakgatott szívet gyógyítja.

Azonban ne feledjétek, hogy a ti könnyűitekre még ezután is szükség lesz; jusson eszetekbe, hogy még az élőkért is sokszor, igen sokszor kell az embernek sirni, s gon-

doljátok meg, hogy az élőkért sirni még talán keservesebb, mint a megholtakért.

Mindenekfelett pedig a jó Istentől s az időtől — mint legjobb orvostól — reméljétek fájdalmatok enyhülését.

Mi pedig, kedves atyámfiai! kik a fájdalomban részvétellel osztozni ide egybegyűltünk, jertek, megállva e koporsó mellett, imádkozzunk Istenünkhez, áldjuk és magasztaljuk őt s kérjünk vigasztalást tőle!

De szünjön a ti fájdalmatok is, szerető szülők, jó testvérek és kedves rokonok!

Tekintetek föl! ime, megnyilatkozott eget láttok és mintha látnám kedves gyermekeket az angyalok között viruló arczczal, derült kedélylyel, és mintha mondaná: »Kedves atyám és jó anyám, ne sirjatok miattam, hisz én boldog vagyok itt a mennyben, — legyetek boldogok ti is alatt, — köszönöm jóságtokat és a szülői ápolást! Isten adjon tinektek sok örömet kebleteken maradt testvéreimben!«

És miután így folytatná beszédét: »Kedves testvéreim Isten szereti a jó gyermekeket és kedvesen fogadja őket, legyetek hát jók, hogy szeressen földi atyánk, mert akkor az égi is szeretni fog!«

Ő — az eltávozott szelid angyal — mindenik rokonának boldogságáért könyörög a mennyben, s áldást kér a Mindenhatótól reánk is!

Bucsucskjainkat küldjük azért mi is utánad, kedves angyal! béke lengjen sirod felett! Isten hozzád, Isten veled!

Amen.

VI. Bucsúszók Garda János koporsójánál.

(6 éves kis fiú.)

Mért oly sötét, mért oly bús arcotok, hívők ihletett serege, kiket e hajlék befogad? . .

Úgye eljöttetek sirni a sirókkal, eljöttetek osztolni e szerény család nehéz bánatában? . .

Jól tettétek, hogy megjelentetek itt, hátha talán az érző szívek melegénél egybeolvadt könnyek tengere inkább megbírhatalja a bánat nehéz sajkáját. Hátha a résztvevő keblek sóhajtásának összefolyt szellőjénél ez a sajka lendületet kap a továbbbszállásra!!

Oh! ha ez így volna! Oh! ha a részvét könnyű által enyhíteni lehetne a bánatos szív gyötrő fájdalmait! Akkor én is Istentől a szónak hatalmát kérném és kiesdeném szemtekeiből a könnyek záporát és fölidézném kebletek mélyéből a sóhajtásokat és keservemben karjaimba fűznék a felebaráti részvét lánczaival s aztán magammal vinnék e nyomor hazájában.

Elvinnék a családi vesztesék körébe, holott nekem naponkint annyi fájdalmas szerep jut; elvinnék azon házakba, melyekre alászállott a bánat sötét éjjele.

Kisírnók könnyeinket s árja fölemelné a fájdalommal terhelt sajkát és sóhajtásaink szellőjével elhajtanók a boldogság és öröm örökzöldben viruló partjaihoz, hol a jólét derült napjait homály soha sem borítja.

Oda eljőnétek ügyebár ti is velam, résztvevő hívek, kedves atyámfiai?! . . Oh! hogy ne, hiszen ide is azért jöttetek, hogy osztozva e család bánatában, enyhítsétek keserű fájdalmát!

De vajjon képesek vagyunk-e megmérni a jó gyermeket vesztett szülők fájdalmának mélységét?

Avagy vajjon értitek-e mindnyájan, hogy mit jelent az, midőn az anya gyermeke koporsójára borul? . . elapad szemében a könny, felsikolt és csak azt a két szót bírja kimondani: *»szívem megszakadt!«*

Ez a szülői fájdalom azon mélysége, melyet csak gyermekeket veszített atya és anya képes érteni!

Jól tudják ők, — s én is keserűen megtanultam — hogy ezt a fájdalmat sem a részvétnek könnyűi, sem barátaink vigasztaló szava nem képes enyhíteni.

Valóban úgy van! földi veszteségeink között legérzékenyebben sújt az, midőn a szülői kebelről a rideg halál letépi a gonddal ápoltt, szépen fejlődő, szép reményre jogosító és sok öröme növekedő gyermekeket!

Ilyen fájdalom van e gyászos hajlékban s ez nyílalott át a gyermekei boldogságáért fáradhatatlanul munkáló jó atya és a kevesek között oly ritka gondos anya megsebzett szívéen. — Ne csodálkozzunk azért, ha ez a fájdalom végetlen s ha ennek gyógyulását sem részvétünk könnyűivel, sem a vigasztalás szavaival nem eszközölhetjük.

Számukra enyhülést csak az idő nyújthat; a gyógyításnak ereje s a vigasztalásnak szent lelke pedig egyedül a jóságos Istennél van, kinek hatalma megsebesít, de irgalma egyszersmint meg is gyógyíthat!

Hagyjuk tehát abba a vigasztalást, hanem inkább jertek, atyámfiai, szeretett hiveim! boruljunk le a koporsó mellett és fohászkodjunk fel a vigasztalás és kegyelem Isténéhez.

Amen.

VII. Bucsúszók Nagy Lajos nyug. törvénytársai elnök és kollegiumi főgondnok koporsójánál.

(1893-ik évi február hó 15-én.)

»Lement a nap, pihenjünk hát meg itt, s nyugodjunk most ki fáradalmait!» . . . . .

Úgy tetszik, minta — bár érthetetlenül — de ezek a komoly szók lebbentek volna el utolszór azokon az ihletett ajkakon, a melyek e hó 13-án estvéli tíz órakor örökre elnémultak!

Oh! ezek a szók mintha lelkembe rajzolódtak volna — avagy fülembé csengeneének szüntelen . . és mégis alig hiszem el és alig tudom megérteni azt, hogy *Nagy Lajos* nincs többé, megszűnt élni, jobban mondom, megszűnt közöttünk munkálkodni!

Alig értem meg azt, hogy rövid szenvedés után végsőt nyilalott az a nemes kebel, utolsót dobbant az a jó szív, mely nevéhez méltóan elég nagy volt arra, hogy édes övéin kívül magához öleljen egy egész társadalmat, bűvös körébe vonjon mindnyájunkat!

Pedig mégis úgy van! jó emberünket olyan hirtelen ragadta el a kérlelhetetlen halál, hogy bucsúszónkat is most már csak egy szebb, egy jobb hazába küldhetjük utána; szemeink könnyűi pedig nem hullhatnak kebelére, csak koporsójára!

Egy röpke pillanat alatt elhamvadt az a ragyogó szövetség, a mely kezdetben csak szerény családi körben, mint halvány mécsvilág, pislogott, de később nőttön-nőtt, terjedvertejt, áldásos fényt és meleget árasztva egész társadalmunkra!

A beszédes ajkak örökre elnémultak; a fényt sugárzó szemek lezáródtak; a kezek, melyek az igazság mérlegét év-

tizedeken át oly híven tartották, most aláhanyatlottak; a nemes lélek, mely a művészetekért lángolt, rajongott, most elszállt közülünk; a család támaszoszlopa kidőlt; a jó barát helye üresen áll és a mi *alma mater*-ünk, ez a *Hargita* aljába ültetett rózsabokor, támasz nélkül maradt, mert iskolánknak ezen igazi, a szó legnemesebb értelmében vett *gondnoka*, most *gond nélkül* pihen és *gondot* hagyott reánk!

Nekem — talán annyiunk közt a *legkisebbnek* — jutott keserű *osztályrészül*, hogy *legnagyobb* veszteségünknek igénytelen tolmácsolója legyek!

Nincsen helyén és hivatva sem vagyok az idvezültnek érdemeit méltatni! Nem lehet hát más czélom e pillanatban, mint hangot adni szívem sugallatának és tolmácsolni mindnyájunk fájdalmát, közös veszteségünket — s aztán fölkeresni a vigasztalás kútforrását és megnevezni azt az orvost, a ki fájó sebeinket gyógyíthatja.

De elnémul ajakam, midőn a vigasztalásra gondolok én, kinek szintén vigasztalódnom kellene.

Hiszen mindnyájan ismertük és a kik ismertük, tiszteltük és szerettük is őt, kinek egész lénye a szeretet megtestesülése volt!

Szerette a hazát, melynek javára szentelte egész életét; szerette egyházát, melynek egyik szilárd oszlopa volt; szerette szülőtteföldjét, bérczes hazánkat s ebben székely anyavárosunkat, hol oly sok szép időt töltött, melyhez oly sok szép emlék fűzte s melynek ülén most megpihen, egy becsülettel kezdett, dicsőséggel folytatott és méltó elismeréssel bevégzett szép élet után!

Oh! bizony szent templom volt az ő kebele és nemes szive benne az oltár! De íme! a templom ledőlt, az oltár összeomlott; a lobogó láng elhamvadt és sötétség borong mindenütt!

És e pillanatban mintha a tél fehér leplével betakart sírhantok megnyílnának és mintha látnám az idvezült

halottunkat, rokonlelkeket kilépni és örömmel jöni elébe s mintha hallanám, hogy a mi gyászénekünket víg dallal zavarják meg!

Oh! Uram! véghetetlen valóság, szent könyörületesség! mutass utat nekünk, hogy el ne tévelyedjünk és a csapás súlya alatt össze ne roskadjunk!

Gyászoló családtagok s mi mindnyájan, kik iskolai társadalmunkkal együtt büszkén és holdogan vallottuk magunkat az ő szélesebb körű családja tagjainak, leljünk vigasztalást azon vallásos hitben, hogy csak a romlandó test omlott össze és nyugszik itt a koporsóban, — de lelke fölszállt a mennybe, szelleme pedig él, fénylik és vezérünk lesz ezután is!

Sziveinknek fájó sebeit azonban csak egy orvos gyógyíthatja meg biztosan és ez: az *íldő*, a mely vasfogával mindent megemészt!

És most, szétomló drága porok! szálljatok alá és egyesüljete az édes anyaföld ölén testvéreitekkel!

Az igaznak emlékezete legyen áldott mindörökké!

VIII. Bucsúszók ifj. Bedő Ferencz 5. g. o. tanuló sírjánál.

(1897. május 31.)

Keserű poharat kell kiürítenem ez alkalommal, gyászoló gyülekezet, kedves atyámfiai! midőn azért állok meg e tátongó sírszélénél, hogy igénytelen tolmácsolója legyek a fájdalomnak, holott az én lelkem is telve van keserűséggel, — hogy itt, a végső határnál, az elválás megható pillanatában bucsúztassam el az engedelmes, jó fiút, forrón szerető s viszont szeretett szülőitől; a felejthetetlen testvért testvéreitől; a szorgalmas, nemes törekvésű és példás viseletű tanítványt, a derék és hű iskolatársat kedves barátaitól, játszótársaitól és — egy-

szersmind vigasztaljam is meg őket; vigasztaljam meg a szeretett és közbecsülésben álló lelkipásztornak * idesereglett híveit s ezt az egész gyászoló gyülekezetet és mindazokat, a kik oly meghatottan, oly borús arczczal és néma kegyelettel állnak itt körülöttem!

Úgye atyámfiak! sirni jöttetek a sirókkal; úgye eljöttek osztolni egy szerény papi család lesújtó bánatában?

Jól tettétek, hogy eljöttek, mert hátha érző sziveink melegénél könyeink tengerárja egybeolvad és így könnyebben megbírja a bánat nehéz sajkáját!

Hátha résztvevő kebleink egyesült sóhajtásától könnyebben tovaszáll, eltűnik a bánat sötét fellege?!

Oh! ha úgy volna! Oh! ha a részvét könnyűvel vagy fájó sóhajtásainkkal meg lehetne gyógyítani a szülői, testvéri és rokoni bánatos szívek gyötrelmeit, fájó sebeit!!...

Oh! akkor én is Istentől a szónak hatalmát kérném; kicsalnám szemeitekből a könnyek záporát és földidéznék a keblek mélyéből minden sóhajtást!!

De jól tudom, hogy hasztalan hull résztvevő bánatunk sötét fellegéből könyeső az elhervadt virágra, mert az enyészet zordon szele lesorvasztá annak életgyökerét.

A halál hideg, sápadt keze elszakította a szülők forró kebelétől azt a szépen fejlődő zsenge gyümölcsöt, melyet az önfeláldozó szeretet gyöngéd szálai kapcsoltak oda!

Itt hervad a gonddal ápolt nemes virág, mint a koporsó és a sír martaléka!

Üresség van az ő helyén a szülők és a testvérek szívében; az iskolatársak szép koszorújában és gyász itt közöttünk is!

Meghalt az édesatyának és az édesanyának engedelmes, jó gyermeke; nincs többé a szerető testvér; kihullott egy szép virág az iskolatársak koszorújából; odavan egy sze-

* ld. Bedő János ref. pap fia volt.

rény és szorgalmas tanítványunk, egy drága, jó rokon és végső lobbót vetett egy nemes ifjú életének szövéténeke!

Innen a sóhajtás; innen a könyzápor, mely az egykor rajta oly édesen csüngött szemekből alápereg; — innen van a mi igaz részvétünk közvetlen és őszinte megnyilatkozása is.

Oh! atyámfi! én is értem és meg is tudom mérni a jó gyermeket vesztett szülők fájdalmának mélységét; de érezni *teljes mértékben* kivületek talán senki sem képes.

Csak a kinek keserű osztályrészül jutott, az érezheti igazán, hogy mit jelent az, midőn az édesanya a kedves gyermek koporsójára borul, elapad szemében a könny, felsikolt és csak ezt a két szót tudja kimondani: »*a szívem megszakadt!*«

Ime! ilyen a szülői fájdalom feneketlen mélysége és ezt a fájdalmat se a mi részvétünk könnyűi, se vigasztaló szavaink meg nem gyógyíthatják.

Ezzel a fájdalommal van tele az édesanya lelke és ilyen keserűség borítja el a gondos édesanya megsebzett szívét!

És én oly édes örömet öntenék a fájó szívekre gyógyító balzsamot, ha tudnám, hogy honnan vegyem azt, ha fölfedezhetném a forrást, a honnan azt meríteni lehet.

De ezt a helyet én sem ismerem.

Éppen ezért csupán azt tanácsolhatom: ontsátok könnyeiteket, mert azt tapasztaltam, hogy a marcangolt és megszakgatott szív égető fájdalmát a könnyek esője enyhíti; engedjete szabad tért a sóhajtásnak, hogy az töltse be azt a végtelennek látszó ürt, a mely most kebletekben támadt.

Aztán ne feledjétek, hogy könnyűitekre még ezután is szükség lehet s gondoljátok meg azt is, hogy az *élőket* siratni talán még keservesebb.

És, bár földi veszteségeink között nincs fájóbb, nincs érzékenyebb, mint midőn a halál kiméletlenül letépi keblünk-ről a gonddal ápolt, szépen fejlődő, reményteljes virágot: —

még se esetek kétségbe, hanem mindenekfelett a jóságos Istentől és az időtől, mint legjobb orvostól, várjátok és remélnétek fájdalmatoknak enyhülését.

Bizzatok az Úrban, kinek hatalma lesújt, de irgalma ismét felemel és elküldi hozzátok is a vigasztalásnak szent lelkét!

Tekintetek fel a megnyilatkozott *égre*, hova gyermekeknek nemes szelleme elszállt s honnan boldogan tekint alá s mintha mondaná: *»Jó szülőim, miattam ne sirjatok, hiszen én boldog vagyok itt, a mennyben, legyetek boldogok ti is ott alant! Én imádkozom az Atyánál, hogy óvjon titeket és adjon örömet kebleteken maradt testvéreimben!« . . . . .*

És mintha így folytatná: *»Kedves testvéreim! Isten szereti a jó gyermekeket; legyetek hát jók; szeressétek egymást, hogy szeressen titeket földi atyánk, mert akkor az égi is szeretni fog«.*

»És ti, iskolatársaim, barátaim! haladjatok tovább a szorgalom, becsület és az erény utain.

Tartsatok meg szíves emlékekben!

Isten veletek!«

De már ködbe vész a felszállt alak s nem hallom többé a bucsúszózatot!

Szétomló porok! Pihenjeteek csöndesen!

Béke lengjen e sír felett!

Kedves fiú! Isten hozzád!!

Isten veled!!!

Amen.

IX. Bucsúszók Derzsi Mózes 8. g. o. tanuló sírjánál.

(1885. évi június hó 20-án.)

Gyászoló gyülekezet! Kedves atyámfiai!!

Még alig vetette volt le fehér szemfödélét s alig kezdett életre vergődni a megdermedt természet, — a szerény kis ibolya még alig ébredett föl s félénken tekintett ki az első tavaszi napsugár éltető melegének hatása alatt kandikék sze-

mével a mindenható Isten ezen szép világába, — még a darú, gólya alig érkeztek ide s a fecske hajlékot se talált kis családja számára; a tavaszi szellő még alig kezdette ringatni a csalt fülmiléjét: midőn halálmadár szállott a ház tájára s megcsatlogtatván szárnyait, jelenté, hogy azon nemes ifjú szívében, kit oly sokan szerettünk, kinek szerénysége példányképül szolgálhatott iskolatársainak s kinek hamvadó porait túlkint szenvedett fájdalmai után ma az örök nyugalomra helyezzük, tanyát ütött a gyilkos fájdalom.

Mintha csak tegnap történt volna, oly híven emlékezem azon szomorúan megható pillanatra, midőn pár hóval ezelőtt először állottam meg beteg tanítványom kórágya mellett, hogy vigasztaljam őt s enyhítsem azt a fájdalmat, a mely nemes lelkét marczangolni kezdé s aztán összetépte.

A napok gyorsan váltották fel egymást és ma, midőn a természet pompájának teljességében ragyog, midőn a csalogány egyre csatlog s a virág is kitarja illatos kelyhét . . . ma kihült kebellem fekszik előttünk az, kitől megválni oly fájdalmas, ki örömtől sugárzó arczczal, reménytelt kebellem csüngött a jövőndön!

Ma, midőn fölzsong a méhraj, zöld lombot vet az erdő, fölzung a madárdal, puha pázsit és virág borít be halmot és völgyet, sőt még a sírdombokat is: — ma kellett az elválás végső pillanatának eljöni, ma kellett tört szívvel ide, a temetőbe kísérnünk azt, a kit néhány nap mulva az élet vizére ohajtottunk volna bocsátani, nyugodtan, örömmel, édes reménységgel!*

Kell-e mondanom, hogy miért emelek szót e helyen s ez alkalommal?

Hiszen ez a koporsó s a benne pihenő kedves porok hangoosan kiáltják, hogy *Derzsi Mózés* nincs többé!

* Csak néhány nap választotta el az érettségi vizsgálattól.

Mint midőn a felhőtlen, tiszta égről egyszerre villám süjt alá, úgy hatott reánk is ez a leverő hír!

Eljöttünk hát mi is, hogy bár töredezett hangon, hallassuk az őszinte részvét szövegét; eljöttünk, hogy letegyük e gyászos koporsóra azt a szerény koszorút, mely résztvevő keblünk hervadhatatlan nefelejcsvirágaiból van fonva.

Eljöttünk, hogy osztozzunk a ti fájdalmatokban, jó szülők, kik talán *sirva fogtok fiatok után a koporsóba menni!*

Igen! mi is követeljük szentelt fájdalmatokból a magunk részét, mert nem csak a tiétek, ő a *miénk* is vala.

Bánatos, szerető szülők! ti szeretettel ápoltátok azt az égi szikrát, mely elhunyt gyermekeitek nemes keblében élt s később reánk biztátok, hogy mi — tanárok — folytassuk a ti megkezdett munkátokat.

Fáj, hogy munkánknak félbe kellett szakadni!

És én azért is állok itt, hogy elismerésünk szövegét tolmácsoljam az elhunyt ifjú iránt, ki iskolai nagy családunknak egyik kiváló dísze, mondhatom, büszkesége vala.

Több, mint egy évtized óta élt ő a mi körünkben s állott vezetésünk alatt és szívta alma materünk emlőiből az ismeretek édességét.

És ennyi idő elég arra, hogy az elválás fájó legyen.

Am! mi igyekeztünk híven sáfárkodni a reánk bízott *talentummal* és örömünk telt benne, midőn láttuk, hogy munkánk nem volt hiábavaló.

Örömmel s nagy lelki gyönyörűséggel legeltettük a mi szemeinket rajta, kibén gyermeksege óta a szerénységet, becsületességet, munkaszeretetet, buzgóságot, példaszerű viselkedést és mindazt megtestesülve láttuk, mi akár egy mintaképül is bátran odaállítható nemes ifjú jellemének vonásai közé tartozik s mikel Isten, az ő ingyen való jókedvéből csak azokat a szülőket és tanárokat szokta megajándékozni, megaldani, a kiket szeret.

Azok közé tartozott ő is, kik szülőiket és tanáraikat csak egyszer bántják s búsítják meg, — *halálukkal*.

Íme, egy lehelet, egy szempillantás elég volt arra, hogy a mi szép reménységeink halomra omoljanak és a szülőkével együtt a mi örömünk is keserű búra változzék.

Mit ér most a szülők gondoskodása, fáradsága, á'dozat-készsége s mit ér a mi munkánk is?

Mit érnek a tanulóársak, a jóbarátok könyei, melyeket a sebzett sziveken átnyílaló fájdalom ont e koporsóra?

Ő a miénk is volt s benne és általa a mi iskolai családuink koszorújának egyik legszebb virágszála hervadt el, legdisze-sebb levele hullott alá!

Szive velünk érzett, lelke a miénkhez volt forrva.

Ezért osztozunk mi is a fájdalomban s ezért siratjuk őt

És én nem azért állottam meg itt és emeltem föl erőtelen szómat, hogy vigasztaljalak titeket, mélyen lesújtott szülők. — Oh! hiszen atyai vérző keblem is csordultig van telve a keserű-séggel, mely elborítja keblemet!*

Nem, nem! inkább én is együtt akarok sirni veletek.

Vigasztalást pedig onnan felülről várjatok, a honnan száll alá minden jó adomány és tükéletes ajándék.

Tőlem pedig fogadjátok el az *elismerés* és a kegyeletes megemlékezés s őszinte részvét szözatát.

Mi csak bucsúzni jöttünk attól a hideg tetemtől, melyben még nem sokkal ezelőtt egy bár megfőrt s már csüggeteg, de nemes ifjú lélek lakott.

Vajha néhány nap mulva inkább te jöttél volna, mint *érett* ifjú, bucsúzni tőlünk s iskolánktól, második édes-anyádtól!

Vajha azzal az ohajtással bocsáthattunk volna el téged is, hogy legyen az életben szerencséd, örömed s légy boldog és megelégedett.

De ne zúgolódjunk!

* Azelőtt tíz nappal temettem el egy kis leányunkat.

Hiszen ő százszor boldogabb azoknál, a kik siratják :
hiszen ő már czélt ért s bevégezte pályáját e földön.

Teste elfáradt, pihenni tért; de *lelke* fönnszárnyakon
lebeg.

Fehér galamb, elszállt lélek !
Csak egy perczre állj meg, kérlek,
Hadd bucsúzzanak el tőled
A hű társak, a testvérek
És azután Isten véled !

Amen.

Albisi legid. Bod Sándor élete.

Forrón szeretett, felejthetetlen és még szétomló poraid-
ban is áldott jó édesatyám, ki a vajdaszentiváni református
egyházközségnek 51 évig rendes és hat év óta nyugalomba
vonult papja volt, 1898. április hó 5-ik napján, 82 éves korában
végezte be földi pályáját.

Jelentős, nagy számok ezek a rövid földi élet szűk határai
között !

A fiúi szeretet és hála érzéseitől áthatva, azáltal ohajtok
édesatyám földi életéhez illő szerény és igénytelen emléket
emelni, hogy — *saját elbeszélése és főljegyzései* nyomán — köz-
löm élettörténetét, küzdelmeit, örömeit.

Ezáltal is maradandóbbá kívánnám tenni emlékezetét
annak, a kit oly sokan szerettünk, s a ki méltán elmondhatja,
hogy soha senkivel meg nem békült, mert ellensége senki
sem volt.

Nagy szó ez a mai világban és én mégis tudom, hogy
állítasomat senki meg nem czáfolja !

Azok pedig, kik a világ zajától félrevonult vajdaszent-
iváni öreg kálvinista papnak közelében éltek, kik őt és több
mint félszázados zajtalan, de közhasznú és áldásos lelkészi,

társadalmi és atyai működését ismerik, bizonyára tanúskodni fognak állításom igaz volta mellett!

Az életrajzok hasznos olvasmányok szoktak lenni, mert az emberi élet nem más, mint a létért való szakadatlan küzdelem.

Éppen ezért nemcsak a korszakalkotó, kimagasló nagy alakoknak élettörténetei érdekesek és tanulságosak, hanem a szűkebb körben működők példája is hathatósan befolyhat arra, hogy az olvasó átlássa, megértse, miszerint a legcsekélyebb munkakörben is meg kell küzdeni az élet bajaival, szenvedéseivel és megtanulja, hogy boldog csak az lehet, ki híven küzd és bízva bízik Istenben, önmagában és a jó emberekben.

Családunk Háromszékről, Albisból való, mint ezt a nálam levő és Koncz József marosvásárhelyi egykori kedves tanárom, most szeretett kartársam és barátom nagy gonddal összeállított, a 17-ik századdal kezdődő és itt közölt leszármazási táblázatban szíves volt feltüntetni.

Az Ároni nemzetséghez is sorozhatnám családunkat, a mennyiben már édesatyám nagyatyjának nagyatyja, Bod Sámuel is kálvinista pap volt.

Édesatyám nagyatyja, Bod Sándor Maros-Torda vármegyében, Görgény-Szent-Imrén, atyám atyja, szintén Bod Sándor, Marosszéken, Selyében viseltek papi hivatalt.

Bod Sándornak, a selyei papnak kibédi Dósa Klára nevű feleségétől volt két fia: *Károly*, simontelki birtokos, előbb néhai gróf Kemény Sámuel, utóbb a bethleni gróf Bethlen család jószágigazgatója és *Sándor*, a vajdaszentiváni pap, az én édesatyám, kiről ezúttal megemlékezem. — Édesatyámnak volt két leánytestvére is, *Eszter* és *Krisztina*, néhai *Sándor Gergely*, büzödi pap neje. Ma már mind a négyen egy szebb hazában laknak.

Az én, már csak néhai jó édesatyám 1817. január 25-én Selyében, a református parochiában látta meg először Istennek ezt a szép világát. Még nem volt kétéves, midőn édesatyja

1819-ben elhalt a *korondi* fürdőn és a korondi róm. kath. templom kökerítésén belül pihen jeltelen és — fájdalom! — most már alig felismerhető sírban!

A négy kis árvával özvegyen maradt édesanya, a már fennebb említett Dósa Klára, pár évi özvegység után férjhez ment a néhai ura helyébe lépett selyei paphoz, Kakasi Györgyhez.

Tőle is született két fia, *György*, volt cserefalvi és *Misi*, volt selyei papok, kik e szerint édesatyámnak csak anyáról voltak édestestvérei s kik már rég elhaltak.

El lehet képzelni, hogy a család sok szükséget látott és annak tagjai korán hozzá kellett hogy szokjanak mindenféle nyomorúsághoz; mert a kis selyei parochia jövedelméből csak éjjeli és nappali verejtékes munka és szakadatlan küzdelem, vesződés és háborgás mellett lehetett hat gyermeket, távol a várostól, neveltetni, taníttatni!

Édesatyám látva a sok családi bajt és békételenséget, már kiskorában megirtózott a nyugtalan, háborgó családi élet-től s talán innen van, hogy egész életében a békesség és békéltetés embere volt.

Jött és telt az idő! Iskolásgyermekek lettek testvérével, Károlylyal együtt. Selyében akkor egy derék, jóraavaló ember, Kálmán Zsigmond volt a mester, ki játszott, labdázott falusi tanítványaival és ezért szerették is őt, mint édesatyjokat.

Érdekes tudni, hogy milyen volt akkor a selyei népiskolai élet és tanrendszer? s még sem volt oly sok nyomorék vagy rövidlátó gyermek, mint ma.

Tanterem a mesteri lak hátulsó kis szobája volt; szalmával födve, sárral tapasztva és két kis ablakforma nyíláson kapott világosságot.

Az iskolahelyiség belső fölszerelése állott, a mai ülőpadok helyett, hat bakkból (felül laposra faragott, alul gömbölyded, négy belefűrt lábon álló bükkfadarab); egy fekete táblából, kiváltképpen énektanításra, mert — dicséretére le-

gyen mondva ama kornak — a zsoltárokat és templomi dícséreteket akkor lekottázták és mind megtanították, úgy, hogy az éneklésre több gond volt fordítva, mint ma, midőn egyházunk tudósai, doktorai között is lehetnek olyanok, kik aligha tudnának 3 — 4 zsoltárnál többet elénekelni.

A tanterem fölszereléséhez tartozott még egy fapuska is. Ezt, a ki reggelenként legelőbb ment föl iskolába, kezébe vette, a ki utána jött, annak átadta és így tovább; a ki utoljára jött, az nyakába akasztotta és hordozta mindaddig, míg a tanító meg nem könyörült rajta és őt föl nem mentette.

Volt ezeken kívül még földbe vert czövekre szegezve egy félsingnyi széles, faragott bükkfalap. Ezen írtak.

A palatáblát még nem ismerték; a papiroshoz pedig csak a tudós emberek fértek hozzá; hanem e helyett használtak egy súlyokalakú vaczkorfatáblát, melyre — ha sárga csokrosrózsával megdörgölték — jól lehetett írni írónnal és tintával is. Mikor a tábla betelt, üvegdarabbal levakarták és ismét sárgára festették.

Papirost csak később és inkább a nagy fiúk számára adtak.

Tárgyak voltak: olvasás, írás, számvetés, éneklés, szent historia és imádkozás. Már az abc-és könyvben elkezdődött a diákizálás is. A latin szókat, mondatokat értelem nélkül tanulták be és későre jutottak oda, hogy a mit tanul az ember annak értelme is szokott lenni.

A falusi iskolát elvégezve, 1826-ban ment öregem a marosvásárhelyi ref. kollegiumba, a conjunktika classisba, de ezt megelőzőleg Károly bátyja, kit egy évvel előbb vittek volt kollegiumba, elrettentette a sok diák tanulásától, úgy, hogy azzal a gondolattal foglalkozott, nem volna-e jobb, hogy egy nagy veresnyelű késsel ölné meg magát, a nagy diófa alatt?

De mikor eszébe jutott, hogy az ülés még *fájhat* is, lemondott a merényletről. Ma, szomorú dolog, már napirenden

van, hogy a tanulógyermek is öngyilkosok lesznek! Akkor az efféle sport még hírből se volt nagyon ismeretes.

Fájó szívvel ment hát a kollegiumba, elbucsúzva a korábbi pipe- s később borjúpásztország szép és emlékekben gazdag napjaitól.

Elkövetkezett 1826. szeptember hava és a kis szegény székely papfiú édesanyja kíséretében, Károly bátyjával ment a marosvásárhelyi ref. kollegiumba.

„Én Istenem — írja öregem — mily nagyszerű látvány volt e város! Nem csoda, mert addig sohasem látott még zsindeles házat sem, egynél többet. Ez egyben pedig a zsindeles Kacsó István, a falu legelső és egyetlen nadrágos embere lakott.

A többi ház akkor Selyében mind szalmával volt fődve, nem véve ki még a parochiát sem és a faluban minden ember fehér harisnyát — de nem strimpflit, hanem háznál szőtt fehér gyapjúból való ruhát — viselt.

Beérkezve Maros-Vásárhelyre, mikor a Teleky-theka és királyitábla felé közeledtek, szeme káprázni kezdett, az ablakokon volt festett redőnyzet és a magas épületek látására, és — mint írja — nem tudta: égen vagy a földön van-e?

Végre elérkeztek a Fazekas-utczába, hol Szász József nevű becsületes lakatosmesternél volt szállásuk.

Édesanyja elvitte néhai b. e. Molnár professzorhoz és elmondta, hogy mit akar vele. A jó professzor egy könyvet adott kezébe, hogy olvasson belőle.

Néhány sort olvasott. — „Jól van, fiam! tanulj szorgalmasan, viseld jól magad! Ezek voltak a biztató szavak, melyek még most is fülébe csengenek a 76 éves öregnek.

1833-ban diák lett és az akkori tanrendszer szerint subscribált.

Professzorai voltak: Antal János, históriából; Péterfi Károly, philosophiából; Bolyai Farkas, mathesisből; Bodola Sámuel, a theologiából; Dósa Elek, a jogból; Borosnyai L.

János, természetrajzból és Incze Dániel, ki előbb székelyudvarhelyi, később nagyenyedi professzor lett.

Az ellátás (modus vivendi) igen szerény volt, kivált ha azt a mostani kényes, modern ifjúság igényeivel mérjük össze.

Édesanyja küldött hetenkint a selyei fás- és szenesszé-kely atyaliaktól két barnakenyeret és néhány magyarót (pityókát); néha egy-egy darab sertéshús is jutott és nagyritkán a takaró egyik szögletébe pár garast is kötött édesanyja, de csak titokban, mert annak híját már a család többi tagjai is keservesen megérezték.

Mikor a kenyér elfogyott, vett valamit a pár garassal, s ha ez is elfogyott, pótolta *koplatálással*.

Ebbeli helyzetét eléggé illusztrálja az öregnek azon mondása, hogy iskolai életének boldog és fényes emlékeiként ragyognak lelke előtt azok a szeptemberi és októberi szép őszi reggelek, midőn jutott egy krajczár szilvára is. Ez volt ám a Lukulusi reggelizés!!

Inségfacsarta könyvek és sok nélkülözés után végre 1833-ban diák lett és az apai háztól akkor kapta kezéhez egyszerre a legnagyobb summa pénzt, melyet a diáki formaruha (magyarka) készíttetésére küldött volt mostohaatyja és a mi kerekszámban 5, mondd öt ezüstforintot tett.

A mi korunkban egy fiatal diáksüldő tánciskolai próbálja is többre kerül ennél és ha még jól is vacsorál, ki sem futja a költséget!

Hja! más világ; más emberek; más igények!!

Diákkori professzorairól, kiket immár elősoroltam, azt mondja öregem, hogy mind jóra való, derék, tanult emberek voltak!

Áldott legyen emlékezetök!!

Legkedvesebb emlékezései vannak a jó öreg Bolyai Farkas tanárról, kitől mathezist, fizikát, chemiát és astronomiát hallgatott; de míg ezen tudományágakat igazán csak hallgatta: addig „jó lélekkel mondhatom — így folytatta öregem —

Bolyaitól, e nagy természettudóstól és philosophus genitől tanultam a keresztyén dogmát és a krisztusi morált.

Néha, őszi esténként kimentek a szentmiklóscsúcsai térre vagy a vár mellé. Ott a jó öreg Bolyai néhány csillagra rámutatott, s aztán pár percz alatt Syriusba ragadta őket onnan egy merész röppenéssel az Istenhez szárnyalt, magával emelve tanítványai közül sokat, talán mindenkit. — És ekkor átszellemülve, ragyogó fekete csillagszemeit az ég végetlen tükörén végigjáratva és abba belemerülve, beszélni kezdett az Isten megmérhetetlen nagyságáról, hatalmáról, bölcseségéről, jóságáról! És az astronomiai előadás, illetve kirándulás azzal végződött, hogy a magasból ismét lehullott a nagy mester s vele együtt lehullottak a tanítványok is: mint nyomorult férgek, másztak haza, még sokáig elgondolkozva és álmodozva a csillagvilágokról, az erős és hatalmas Istenről, a kit a nagy Bolyai a *Syrius*ról oly fenségesen, szépen és híven ismertetett meg velük!

Bizony, az öreg Bolyaitól meg lehetett tanulni azt, hogy mily parányi az emberi tudás, kivált ha a *nem tudás* végtelenségével mérjük össze!! Tőle megtanulhatta a tudományával kevélykedő, hogy mi az ő valódi értéke; tőle meg lehetett tanulni az alázatosságot!!

A többi között az is szép lecke volt, — mondja öregem — a mit egy alkalommal a gyakorlati lelkésszégre és az ifjú hetykeség megszégyenítésére mondott volt a néhai tudós.

Egyik tanítványától papjukról kérdezősködvén, az ifjú kritikus ezt mondá: »Hát bizony csak olyan pap, hogy megtanult egy évre való 52 prédikációt, aztán azokat évenként ismétli, úgy, hogy már a falusi népség is mind tudja, hogy melyik következik s előre mondják egymásnak.«

A jó öreg professzor metsző és hathatósan oktató gúnynyal így válaszolt: »No, látják, az aztán a derék pap! hiszen 52 prédikációban a Jézus egész morálját, a keresztyén vallás teljes rendszerét és összes dogmáit a legszebben és a legfensé-

gesebben ki lehet fejteni! És azután ezeket oly egyszerű s éppen ezért fenséges módon adni elő, hogy azt a legegyszerűbb, tanulatlan falusi ember is megértse, ez aztán igazán derék dolog! Az ilyen derék papot meg kell ám becsülni!.

Az öreg Bolyainak még politikai elveit is valami fenséges keresztyéni, krisztusi szellem hatotta át!

Éppen öregemmel történt, hogy a szabadságharcz lezajlása után bekövetkezett vértanúságok napjaiban, mikor már pap volt, meglátogatta egyszer az öreg Bolyait, mint egykori, kedves emléktű professzorát.

Az öreg kérdezte: »no, hát hogy vagyunk falun?«

— »Hát bizony mindennap zaklatnak a mindenható pléhgalléros beamterek« — volt a felelet.

Az öreg tudós szakgatott sóhajtasok között így válaszolt: »Bizony, nagyszerű, szép jelszavak: »szabadság vagy halál!« de már most hol a szabadság, hol a halál? Igaz, hogy sokan meghaltak, de azok közül, kik e nagy szókat kimondották, igen sokan elfutottak, menekültek. Krisztus is elfuthatott volna a halál elől; megmenekülhetett volna Golgotha kínjaitól; de ő megállott rendületlenül, meghalt és véréből sarjadt a keresztyén szabadság élőfája. Ebből tehát az a tanulság, hogy a nagy embernek ha nagy szó röppen el ajakin, a mellett meg kell állani mindhalálig, krisztusi rezignációval.

Tanulságos leczke korunk gavallér politikusai számára is!!

Vallást, vallásosságot, moralitást, emberszeretetet, embermegbecsülést, az emberi és ifjúsági gyarlóságok iránt való elnézést, szelidbánást és megbocsátást, azon hittel és jóreménységgel, hogy a tévedő ifjú még mindig megtérhet: — ezeket és ilyeneket lehetett az öreg Bolyaitól tanulni és ezekből oly határozó leczkéket adott tantárgyaiktól való kitéréseiben, életében élete s példája által, hogy ezek a leczkék mély nyomokat

hagytak maguk után az ifjúság szívében és kitörülhetetlenül megmaradtak tanítványainak lelkében!

A mai világ fattyútudósai, henczegő phisikusai, chemikusai ne feledjék, hogy Bolyai európai hírvű tudós, mathematicus chemikus volt és mégis a legvallásosabb, Istenimádó, nemesszívű keresztyén is tudott lenni. Ő igazán érezte, hogy minden emberi tudásnak célja: Isten hatalmának hirdetése és végső eredménye: hogy leboruljunk és imádjuk azt, a ki mindeneket teremtett, fentart és igazgat!!

De minek e kitérés? — kérddheti valaki, — hiszen *nem* édesatyám, hanem a nagy Bolyai jellemzésébe bocsátkoztam! És minő összefüggésben van ez atyám élettörténetével?

Hát az összefüggés az, a mi a mester és tanítvány, a mester és a mű, a kertész és a csemete között lehet és — lenni szokott!

Mert azt mondja édesatyám, hogy ámbár áldott emlékü nagy mesterének, felejtethetlen tudós professzorának, a hamvadó poraiban is tiszteletreméltó Bolyainak matematikai, phisikai, chemiai és geometriai előadásaiból nem sokat tanultak és tudtak sem ő, sem többi társai, mert nyolcz osztályon keresztül úgy mentek az öreg keze alá, hogy a legegyszerűbb törtékkel való miveletekben is gyarlók voltak és így a »*Tanterem*« két vaskos kötetét, mely mint phisikai teher is számot tett, el nem bírták, pedig tanárunk egy percz alatt ugrott át előadásaiiban azon hídon, melyet ők hírből sem ismertek, s melyre rálépni se mertek, mégis sokat, igen sokat tanultak tőle azokból, a mikről fennebb megemlékeztem és a mik talán nem is annyira az *iskola*, mint inkább az *élet* számára valók!!

Bolyai nagy tudománya mellett vallásos érzelmektől áthatott, hívő lélek, igazán nemesszívű ember volt és mindezt tőle meg lehetett tanulni, el lehetett sajátítani.

1835-ben professzor dr Dósa Eleknek, akkori paedagogarchának ajánlatára hívták édesatyámat Sárpatakra, a széki gróf Teleky Elek öméltósága ma is élő Domokos és György nevű

fiai mellé nevelőnek, oktatónak. A nemes grófok azonban rendszeren bejártak, mint más tanulók, a marosvásárhelyi kollegiumba az osztályokba és így nyilvános, nem pedig házi nevelésben, oktatásban részesültek, minek jótékony hatása meg is látszik egész életükön. — A felsőbb gymn. osztályok tananyagait a gróf-fiúk később a nagyenyedi kollegiumban tanulták.

Sárpatakon, a nemes grófi család körében töltött évekre mindig édes ábrándozással gondol vissza édesatyám és — mint mondani szokta — boldogítja őt ma is ama tapasztalati tudat, hogy volt kedves tanítványai, *Domokos* és *György* grófok, kik ma már maguk is őszbecsavarodott vénülő emberek, emlékezetükbe, szíves jóindulatukba mai napig megtartották és vajdaszentiváni szerény hajlékában nem egyszer tisztelik meg nagyrabecsült látogatásukkal.

Marosvásárhelyi tanárai közül Bolyai és dr Dósa mellett még Péterfi Károlyról szokott kiváló elismeréssel és kegyelettel megemlékezni, ki mindig hévvel, nemes lelkesedéssel tanította a filosofiai tárgyakat, kinek mindig *készülni* kellett s kitől sokat lehetett tanulni.

Diákkorában egy pár nyári szünidőt Koronkában töltött, mint a gróf Toldalagi Zsigmond gazdatisztje: Molnár András fiainak tanítója.

A Molnár-fiúk közül József marosvásárhelyi tisztviselő, János ma is élő brassói ev. ref. pap, Ferencz pedig adóhivatalnok lett.

Bevégezve a theologiai tanfolyamot is, 1839—40. iskolai évben a marosvásárhelyi ev. ref. kollegiumban ellenőr (contra seriba), harmoniae praeses, literaturae praeses volt és ugyanekkor készült a papi szigorlatra is.

1841. november havában általános többséggel lett megválasztva és 1842 tavaszán költözött ki Vajda-Szent-Ivánra papnak. Ellenfele egyik iskolatársa és jóbarátja, néhai Báthori Dániel, széki pap és esperes volt.

Vámosgálfalvi zsinaton szentelték fel 1842. június 8-án, néhai Antal János püspöksége és néhai Bodola Sámuel gen. notáriussága idejében. Vajda-Szent Ivánon töltötte be papságának 50-ik esztendejét, mert sohasem leselkedett zsírosabb koncziért, hanem hívei között igyekezett hivatását betölteni; azoknak szeretetét, becsülését megérdemelni. — Nem magát prédikálta, hanem a Jézus Krisztust.

Egyébiránt, hogy félszázados papságát miként töltötte el, erről bírálatot mondani sem ő maga, sem én nem vagyunk illetékesek. A mostani apák az emlékezet könyvéből el fognak mondani utódaiknak jót, rosszat egyaránt!

A görgényi ref. egyházmegye 1844-ben székbíróvá választotta és ezen állásáról — bár több ízben lemondott — paptársai nem engedték távozni 1891-ik évig, mikor is 75 éves korára hivatkozva, véglegesen *lemondott* s ugyanakkor adta vissza egyházkerületi képviselői *mandatumát* is választókerületének, mely egyházi újabb szervezetünk legelső évében tisztelte volt meg többször megújított bizalmával.

Papi hivatalos működéséről nem jegyzek fel többet, mert élete nyitott könyv és 50 évi működése alatt megismerhették azt mind a királyi nép, szent papság, mind hivatalos pap-társai! Éppen ezért erről ők és az egyháztörténelem kell, hogy megemlékezzenek.

De édesatyám családi élettörténetének, polgári és politikai szereplésének s magánviszonyainak is voltak közérdekű és tanulságos részletei, a mint az alább következőkből künik.

1844-ben feleségül vette Budai Johannát, volt tordavármegyei alispánnak, Budai Istvánnak és Alsó Eszternek leányát.

Ez a házasság nem a legsimábban történt, mert a familia s kivált a kissé nagyralátó édesanya nem akart beleegyezni, hogy egy viczeispán leánya csak egy szegény és szerény állású kálvinista paphoz menjen férjhez, habár

a pap is hivatkozhatott volna ősi székely nemesi származására, sőt ezt czimeres, függőpecséttel ellátott kutyabőrön is ad oculás demonstrálhatta volna.

Denique drága édesanyám úri familiájának fáján kirívó eseményképpen tűnt fel a világ szeme előtt az édesatyám házassága. Minthogy azonban édesatyám és édesanyám egymás között úgy akarták és kölcsönösen úgy határozták: hát megtörtént a házasság minden baj nélkül. — Igaz, hogy néhai nagyanyám elveszettnek hitt leányához intézett utolsó szavai ezek voltak: »no, már ha a jó szó nem használ, hát menj, de se én ne lássalak, sem te ne láss engem többé«.

Érdekes epizód, habár a családi élet körében ma is gyakran történik ehhez hasonló; de még érdekesebb az, hogy az isteni gondviselés úgy akarta, a sors és a körülmények később oda változtak, hogy nagyanyám leányával és vejével nemcsak kibékült, hanem őket szerette, életének utolsó éveit házuknál töltötte, ott halt meg, 1851. június 14-én, szélütés következtében és előbb kitagadott, de később szülői kegyébe visszafogadott gyermekei helyeztették öröknyugalomba.

Első gyermekük *Albert* nevű fiú volt, ki azonban már 1846. szeptember 8-án, másfél éves korában, éppen azon perczben halt meg, midőn második gyermekük, *Eszter* nevű leányuk a világra jött! Hogy mily nehéz órák, válságos napok voltak ezek, elképzelheti, a ki rágondol, kivált ha még apa is.

Később, nyolczéves korában, ezen szép fejlődésnek indult leánygyermek — kedves testvérem — is meghalt, 1855-ben február 17-én és ez annál fájdalmasabb csapás volt, mert már özvegyen maradt édesatyámnak némi segítségére tudott lenni.

Beállott az 1848-iki viharos esztendő, mikor is az oláh és szász bujtogatók csábításaira édesatyám hívei közül Vajda-Szent-Ivánról is többen elmentek Monorba és Nászódra is és ott Urbán hirhedt oláh vezér táborában fel-

esküdven a kétfejtűsasos sárga-fekete zászló alá, ismét hazajöttek Szent-Ivánra, hol aztán működni kezdtetek a Naszód-ról hozott szellemben és az onnan nyert utasítások szerint.

Édesatyám, mint a gyülekezetnek hű lelkipásztora és mint becsületes ember s jó hazafi, értesülve megtévesztett híveinek nemzetietlen, hazafiatlan törekvéseiről, amaz izgalmas nagy napok hangulatához képest, egyik vasárnapi templomi beszédébe olyan kifejezéseket szőtt bele, melyek által az akkori politikai állapotokról is igyekezett kellő felvilágosítást nyújtani.

Ennek nyomban az a kellemetlen következése lett, hogy a templomból kijöve, a monor—naszódi eszméktől szaturált atyafiak nemcsak felzudultak hű pásztoruk, lelkiatyjuk és jó tanácsadójuk ellen, hanem a fenyegető szavak mellett néhányan tettlegességre is vetemedtek volna, ha a jobb érzelmű hallgatók nagy többsége ezen szándékuk kivitelében meg nem akadályozza.

Éppen ezen a napon, 1848 egyik őszi vasárnapján történt, hogy Balában, *Darkó* nevű szolgabíró és *Viski* alispánt a bős oláhok elfogták s Urbánhoz hurczolták, ki már ekkor Szász-Régenben volt naszódi ezredével.

Édesatyám értesülve erről s számot vetve helyzetével és a körülményekkel is: tüstént, még azon éjjel a Maroson családjával együtt átvergődven, M.-Péterlakára menekült és onnan másnap születése helyére, Selyébe érkezett.

Így siklott ki a *tribunok* körmei közül, s ha ezt az éjszakát fel nem basználja vala, valószínű, hogy másnap már minden késő lett volna.

Alig pihenhetett meg a kétségbeesés között menekült család Selyében, az édesanya és mostohaapa szerény hajlékában, midőn *Berzenczeinek* egy hatalmas kiáltványa érkezett a községbe, melynek értelmében minden mozogható és fegyverfogható férfi *halálbüntetés terhe alatt* köteles tüstént megjelenni a közsvényesremetei őrvonalon.

Édesatyám s vele együtt 62 éves öreg mostohaatyja, Kakasi György selyei pap is Köszvényesre indultak, mert — mint az öreg Kakasi mondta — *»ha, már mindenképpen meg kell halni,* hát inkább veszsenek ott, minthogy itthon felakaszszák vagy föbelőjék«.

A kitűzött helyre megérkezve, jelentkeztek az úgynevezett *»főhadiszálláson«*, hol a legelső ember egy berei Kis nevű obsitos őrmester volt, kit azonban így kellett czímezni: *»fővezér úr!«*

A fővezér úr az öreg Kakasit, mint vén embert és papot, hazabocsátotta; de édesatyámnak ott kellett maradni a fővezér hadiszállásán, mert — úgy látszik — őt, mint ifjú embert és lelkészt, kiszemelte volt tábori papnak.

Alig telt el pár nap, midőn egy este a Köhér—Oroszi felé tett czirkálásból visszatért őrző az azt jelentette, hogy az erdőből rájuk lövöldöztek az oláhok és egy közülök meg is sebesült.

A fővezér azonnal kiadta a parancsolatot, hogy másnap korán reggel az egész sereg rukkoljon ki a köszvényesi rétre. Úgy történt, a mint parancsolva volt. A fővezér reggel öltözködés közben két koncz papirosat méregetve, keresztbe a mellére alkalmazott, aztán rávette a mellényt és felsőruhát, ezt mondván: *»ez nagy védelem a golyó és lándzsaszúrás ellen is; hátul nem teszek, mert szemben akarok harczolni az ellenséggel«*. Az összegyűlt őrsereget a fővezér négyszögbe, édesatyámat pedig a közepére állította, azon meghagyással, hogy rögtönözzön buzdító beszédet és imádkoztassa a hódításra induló sereget.

Édesatyám teljesítette a parancsot és olyan beszédet meg imádságot mondott, hogy bátran indulhattak akár az ágyú torkába. És nyomban el is indultak a köhéri és orosz bércek felé, az ellenség meghódítására, mit egyetlen puska-szó nélkül sikerült elérni.

Ugyanis mikor a faluban észrevették, hogy az őrsereg

a bércekre felvonult, nyolcz vén ember, egy oláh pap vezetése mellett, templomi zászlók alatt ment a sereg felé és a midőn a közelbe értek, térdre borúlva kértek kegyelmet, mit a fővezér meg is adott, miután hódolatukat kinyilvánították és ott, a bérctetőn letették az esküt V. Ferdinánd *magyar király* és a magyar miniszterium iránt való hűségére!

Egyszersmind rendeletet adott ki az Őrsereg fővezére, hogy másnap reggel napfeljöttére a fegyvereket és lándzsákat összeszedve, szállítsák Köszvényes-Remetére.

At is szállították, de már nem volt ki átvegye, mert a vitéz őrseret a távoli tompa ágyúdörej hallatára balsejtelem lepte meg. Éjjeli 11 óráig nem tudták mire vélni ezt a dolgot, de akkor a falu végére kiállított őrség azt a rémhírt hozta, hogy az ellenség nyakukon van. E közben egy más hírnök is tudattá, hogy Maros-Vásárhely leágyúzva és hamúvá égetve hever; . . . *Gedeon* és *Puchner* a magyar serget megsemmisítették! Ezalatt még mások is érkeztek a katasztrófa színhelyéről, kik szintén bizonyosságot tettek a hír valósága felől.

Az eső megeredt, a sötét éj még zordonabbá vált és az elébb vitéz őrsereg hősei az éj sötétében menekültek, vagy elrejtőztek az erdőbe, elannyira, hogy virradatkor csak néhányan voltak még a főhadiszálláson, kik remegve virrasztották át a kínos éjszakát. — Ekkor ki-ki felvevén puskáját, tarisznyáját, ment, a merre mehetett, el se bucsúzva egymástól!

Így végződött édesatyám tényleges katonai szolgálata.

De lássuk, mi történt ezalatt V.-Szent-Ivánon? Mikor onnan holdvilágnál, a Maroson átgázolva, menekültek, akkor Urbánnak hadiszállása már Szász-Régenben volt felütve, honnan portyázó előőrsei Körtvefájáig s Gernyeszegig is el-elcsatangoltak.

A kevés, de már némileg szervezett honvédekből, székelly határőrökből és népfölkelőkből alakult magyar sereg pedig Maros-Vásárhely környékén volt összpontosítva. Ez a sereg Urbán ellen, Régen felé, egy hadimozdulatot tervezett.

A magyar sereg egyrésze a Gernyeszegi országúton vonult Régen felé; másrésze pedig Várhegy, Sárpatak, Szent-Iván felé ment; egy harmadik csapatnak, a mezőség felé kerülve, Toldalagnál kellett a Maros terére kijutni. — A Sárpatak felé indult csapat, az erdőből leereszkedve, a köhérvidéki oláhok táborára bukkant, melyet észrevétlenül meglepve, részint lekaszabolt, részint a Marosba ugrasztott, részint szétvert és tovább folytatta felvonulását V.-Szent-Iván felé.

V.-Szent-Ivánhoz érkezve, a »*Lapos*« nevű határrészen Urbán előcsapata lövésre került és egy kis csete-paté után visszavonult Szász-Régen felé, honnan Beszterczére húzódott még azon éjszakán.

Másnap reggel vonult a magyar, illetve székely tábor Sz.-Régen felé, hol Urbánnak már csak hült helyét találták s minthogy a szász polgárság nagyobbrésze is elmenekült: nem volt, ki fogadja és ellássa a tábort. — Így kezdődött aztán a rablás, itt-ott a gyűjtögetés is és lőn a városnak nagy veszedelme.

Ezen idő alatt édesatyám még mindig Selyében tartózkodott családjával együtt és onnan csak 1848 végén tért vissza. Eppen egyidőben érkezett V.-Szent-Ivánra *Bem* tábornokkal, ki Besztercze felől jött és N.-Szeben felé folytatta hadi expedícióját. Édesatyám családja — és ennek kötelékében én is, ki 1848. október 30-án születtem — Selyében maradtunk 1849 tavaszáig.

A létért való nehéz küzdés bajait, fájdalmait a magyar függetlenségi harcz egymást követett sikereibe vetett bizalom és jóreménység enyhítették.

De a reménység élénk színei hamar elhomályosultak mert 1849. augusztus elején már az orosz csordák inváziója, miatt kellett ismét menekülnünk békés otthonunkból.

Ekkor Várhegyen, Szent-Annán keresztül, Maros-Vásárhely felé menekült a család *Búzaházára*, édesanyám testvéré-

nek, K. Nagy Györgyné, született Budai Zsuzsánnának házához.

Itt lepte meg szegény sorsüldözött családunkat a *cholera*. Édesanyám másfél napi szenvedés után 1849. augusztus 6-án meghalt, de már ekkor édesatyám is oly nagymértékben kapta meg a pusztító betegséget, hogy a midőn feleszmélt, csodálkozva kérdezte, hogy hát csakugyan nem halt-e meg?

Mikor felejthetetlen jó nejét, édesanyámat be akarták zárni a koporsóba, kivezették, hogy nézze meg még egyszer.

Meg is nézte, de a súlyos betegség miatt se könye, se bánata nem volt, csak intett, hogy vigyék el; mint mondja, nem érzett semmi köteleket, mely őt e földhöz, e világhoz fűzte volna.

Harmadnapra már édesanyja is megkapta a cholérát, ki Selyéből látogatásunkra jött volt; — őt is eltemették.

Édesatyám, én és Eszter nevű leánytestvérem csodálatos módon életben maradtunk; de édesatyám a cholera utóbajai, a kimerültség és gyengeség miatt még hat hétig őrizte az ágyat.

Így lett özvegygyé öt évi boldog családi, de küzdelmes politikai és társadalmi élet után.

Én, ki akkor még csak kilenczhónapos fiú voltam és hároméves leánytestvérem, a hivatalos teendők mindvégig pontos és hű teljesítése mellett, elég gondot adtunk szegény jó atyáknak, ki velünk szemben a gyermekdajka és az édesanya minden teendőit végezte és áldott lelkű, jó atyához illő békességes türéssel hordozta a terhes, de gyönyörűséges igát; lelke, teste, szíve teljes odaadásával azon volt, nehogy valamelyikünk az ő gondatlansága miatt elveszzen!

Jóságáért meg is áldotta az Isten!

Ezután — a mint rendesen történni szokott — sokat házasították az özvegy, de még ifjúnak mondható papot. Ő azonban jóakarató tanácsadóinak rendesen azzal felelt, hogy:

»feleséget lehet kapni, szépet is, jót is, az igaz; de édesanya csak egy van a világon«.

Emellett anyagi helyzete is a forradalom dúlásai s pusztításai miatt olyan volt, hogy véteknek tartotta egy jóra való nőt a nélkülözésnek kínos helyzetében magához kötni; — tehát özvegy maradt csaknem tíz évig, míg sorsa más állapotot parancsolt.

1855. február 17-én Eszter testvérem is meghalt, nyolcz és fél éves korában; én pedig 1857-ben a marosvásárhelyi kollegiumba mentem és így édesatyám egyedül maradt. — A ki ismeri a bár nyugtalan és olykor zajos, de boldog családi életet, az tudja és érzi, mit teszen: *egyedül* maradni.

Az ötvenes évek vége felé, a dézmkárpótlás által, édesatyámnak anyagi állapota is kedvezőbb szint mutatott.

Ekkor számot vetve körülményeivel, Molnár Klárával, báró Kemény György vécsi gazdatisztjének akkor már árván maradt nemeslelkű leányával második házasságra lépett és 1858-ban született Sándor nevű fiuk, az én féltestvérem, ki most Szatmári ref. gimnáziumi tanár.

Édesatyámat az Isten ismét újabb próbára tette, mert második neje is elbetegesedett s még 1858-ban, szeptember 12-én meghalt!

Atyánk tehát ismét özvegységre jutott és mi árván maradtunk! Sándor öcsémet theával, tejjel és szópóka segítségével nevelték föl.

Özvegységének küzdelmes napjait és gyermekdajkaságának gyötrelmes éjjeleit némileg elviselhetővé tette az a körülmény, hogy a kis szópókás fiú testben és lélekben elég szépen, erőteljesen fejlődött.

1860-ban második nejének egyedül életben volt testvérével, Molnár Eszterrel harmadik házasságot is tervezett volt, de mostoha sorsa ezen tervére is keresztet vont, mert Molnár Esztert is gyorsan elragadta a halál.

Ezzel végképpen lemondott további házassági terveiről!

Kettőnk neveltetése elég gondot adott, sőt — hozzá számítva hivatali elfoglaltságát, falusi gazdasági és háztartási teendőit is — annyira elfoglalta minden erejét, idejét, hogy másra még csak gondolni sem tudott.

Ettől kezdve már édesatyánk élettörténete annyira össze van fűződve a miénkkel, hogy különválasztani alig lehetne. Minthogy pedig magunkról szólni nem akarunk, itt meg is szakíthatnók az élettörténetírást, ha nem volna még egy *tragi-komikuma* által igen érdekes és korszakjellemző *epizódja* édesatyám életének az ötvenes évekből, az önkényuralom korszakából.

Mikor az ötvenes évek elején Magyarországot az úgynevezett *•k k. Bezirks-komissáriusok•* hada árasztotta el, volt édesatyánknak is egy érdekes *bűnügyi proceszszusa*, mely ma már *komikumszám*ba mehet, de bizony akkor nagyon is *komolyan* folyt le és fele sem volt tréfa.

Történt ugyanis, hogy egy vasárnap délelőtt, midőn a templomból kijöttek, a falusi bíró, egy oláh ember, kezében a hatalmi jelvényül szolgáló magyarófpalczával és mellén kétfejűsasos vadonatúj *rézpazzurával*, édesatyám elé lépett és tudatta, hogy Ő Felsége, a császár személyese a gróf Kún L.-féle udvarba érkezett és azt parancsolta, hogy azonnal jelenjék meg előtte.

Édesatyám engedelmeskedett és úgy, a mint volt, palástosan megjelent P. főkomisszárius úr előtt.

Ő méltósága már jól reggelizhetett, mert vörös volt, mint egy sült rák és nagyobb kényelem okáért uniformisát is levetette.

Mikor atyám belépett, főbiztos úr ő méltósága fölvette zöldszinű, kétfejűsasos, fényes gomboktól csillogó, aranygalléros új kabátját; nyakig begombolkozott, kardot kötött derekára, — Stellungba vágta magát, aztán elébe lépett és azt kérdezte német nyelven, hogy mit praedikált a templomban 1848-ban, akkor, a mikor hívei megbotránkoztak?

Édesatyám azt felelte, hogy mindenik szavára és kifejezésére nem emlékszik, de annyit jólélekkel mondhat, hogy mindig azt hirdette, hogy a ki az V. Ferdinánd *magyar király* által 1848. április 11-én szentesített törvényeknek nem engedelmeskedik és az Ő Felsége által kinevezett magyar minisztereknek ellene működik, az nagy politikai vétséget követ el.

A *magyar király* kifejezésre a főbiztos úr dühbe jött, mert ő csak *osztrák császárról* tudott.

A végén elrendelte, hogy 24 óra alatt keresse elő édesatyám azt a *famózus praedikációt* és mutassa be neki.

Édesatyám hazament, íróasztala mellé ült, azon éjszakán elkészített egy praedikációt, a melyben volt *szabadság, kard és minden*, de *semmi olyan*, a mi bárkit is kellemetlenül érintett volna.

Ezt a beszédet másnap felolvasta a főbiztos és jegyző jelenlétökben a gyülekezet előtt s ez azt bizonyította, hogy *ugyanest* a beszédet mondotta volt el 1848-ban is.

Az így hitelesített szöveget a főbiztos úr elvitte magával, édesatyám pedig attól tartott, hogy valami nem várt kitüntetésben részesül.

De mit jegyezzen föl édesatyámnak örömeiről, mert eddig jóformán csak szenvedéseit, küzdelmeit ismerttettem?!

Vagy talán sohasem volt öröme, Isten kegyelméből, elég hosszú földi életében?! Oh! hiszen akkor ez a hosszú földi élet egy kinos gyötrelme lett volna reánézve, — pedig ő ezt sohase mondotta, sőt soha még egy panaszos hang sem lebent el ajkain!! Volt hát öröme is! Örömét lelte abban, ha papi kötelességeit híven elvégezhetette és e tekintetben még *félszázados papsága után* sem lankadott, mint erről hívei, paptársai és felsőbb hatóságai is tanúbizonyságot tehetnek.

Örömét lelte abban, ha látta, hogy hívei szeretettel ragaszkodnak hozzá és bizalommal közelítenek feléje!

Szerették is hívei mindig; tisztelték benne a becsületes, nyíltszívű férfit; a hű lelkipásztort; a feddhetetlen életű papot

mint atyjokat, tisztelték, becsülték, szerették, mert tudták, hogy *»álnokság ő benne nem vala!«*

Öröme volt, ha minket, gyermekeit, testben, lélekben, érzésben, szívben fejlődni látott.

De bennünk való öröme sem volt zavartalan, mert látta, hogy a midőn az életbe kiléptünk, nekünk is nehézségekkel kellett megküzdenünk; látta, hogy szenvedünk és könnyeket hullatunk szeretteink balsorsa és a rossz emberek üldözése miatt. És *»mi nekünk fájt, neki is fájt!«*

Legfőbb örömét találta a természetben s éppen ezért fordított nagy gondot falusi kis birtoka és kertje fáinak, virágainak fejlődésére, melyeknek árnyékában meg-megpihent és üde illatot szíva, új erőt nyert a munkára.

De bizony még ez a Tusculánumi öröm sem volt mindig zavartalan, mert most a vihar tépte meg gonddal ápolat fáinak lombjait, majd a tiltott gyümölcs után sóvárgó Ádám és Éva maradékai kedvetlenítették pusztításaiikkal.

* * *

Összefoglalva az elmondottakat, önként az a kérdés merül fel, hogy lehet-e hát mindezekből valamit tanulságképpen levonni?

Gondolatunk szerint édesatyánk élettörténetéből az első és legfőbb tanulság az, hogy tökéletes, zavartalan boldogságot e földön találni nem lehet s ki ilyet keresne, az csak csalódásainak számát szaporítaná, saját rovására, kárára.

Egy másik tanulság, hogy ha mégis van némi boldogság e földön, az a kötelesség hív betöltéséből származó benső nyugalom.

De azt is meg lehet tanulni a felsorolt életrajzi adatokból, hogy a mit megváltoztatni nem tudunk, azt békétlenség és zúgolódás nélkül kell eltűrni s hogy a már megtörtént baj miatt nem férfias és még kevésbé eszélyes eljárás a bánat tengerébe merülni; hanem inkább bele kell találni

magát az embernek helyzetébe; ki kell békülni saját sorsával és nyugodtan tűrni annak csapásait.

Végül — s ezt talán legelőször kellett volna mondanom — arra is megtanítani ezen életrajzi adatok, hogy Istenben kell bízni, mert *»a kik az Úrban bíznak, azoknak ereje megújul; futnak és nem fáradnak, küzdenek és nem lankadnak!«*

Figyelemre méltó az is, hogy a földi örömek kedves és tiszta forrásává válhatik annak tudása és követése, a mit *Zoroaszter* vallástana így fejezett ki: négy dolog van, a mi-ben az Istenek kiváltképpen gyönyörködnek, úgymint: *kutatásni, fát ültetni, földet művelni és jó gyermekeket nevelni!*

A ki tehát e földön boldog akar lenni, az szeresse Istent, szeresse családját és embertársait, mert szeretni és viszont szerettetni, a földi életben legnagyobb boldogság!!

Szeressük továbbá a természetet is és segítsünk a mindenható Istennek szépitni a földet s azon legyünk, hogy a haza szent földének legalább egy talpalattnyi részéről elmondhassuk: *ez az enyém!* Mert midőn a hazafiságra *appellálunk*, sohasem szabad elfeledni, *hogy a kié a föld, azé a haza!* És hogy ha magyar fajunk nélkülözni s ki-ki legalább egy parányi földet megszerezni, sajátjának nevezni, vagy bár a meglevőt megtartani nem igyekszik és nem képes: akkor a második évezredet idegen, jövevény népek fogják *jubilálni* a Tisza—Duna- és Marosmentén, azon a szép darab földön, melynek neve még ma:

Magyarország!!!

Pályám emlékezete.

Nem várt és nem is remélt kitüntetésben részesültem 1898. február 5-én, mert én csak kötelességemet teljesítettem s mert nem az én érdemem, hanem a böles isteni gondviselés különös kedvezése, hogy 25 évet, mint tanár, töltöttem s hogy a működésem negyedszázados évfordulója — vagy, ha úgy tetszik, az én jubileumom — éppen összeesett ifjú kartársaim székfoglalásával.*

Ifjú életüknek most ragyog fenn napja, — de az enyém immár delet túlhaladta. Ők programmot adtak és beköszöntek; én pedig beszámoltam.

Ifjú kartársaim tanári működésük symfoniájának *nyitányát* játszották el; én pedig már a *finalé* kezdeténél vagyok.

Ők az emberi élet tragicomoediájának csak az *első felvonásánál* vannak; míg én eljutottam a *sorsfordulatig*.

És nem tagadom, hogy azokban a pillanatokban magasztos érzés hatotta át keblemet s hozta rezgésbe szívemnek húrjait!

Oh! ha ez érzés hatásai alatt gondolatim szárnyat öltethnének, hogy a visszaemlékezés ünnepies perceiben híven tárjam fel a multat! Mert igaza van a *költőnek*, a *midőn azt mondja*, hogy: »a boldogságra kevés csak a jelen, a multon épül az s az emlékezeten.«

De talán nem is lehet nekem most más tisztem, mint-hogy megemlékezve félszázados életemnek tanári minőségben

* Fejes Á. és Szabó A. beköszöntek.

eltöltött negyedszázados örömeiről és küzdelmeiről: – megragadjam az alkalmat és *hálát adjak Istennek; köszönetet mondjak azoknak, a kikkel együtt éltem és végül megkísértsem valami tanulságot vonni a lefolyt jubiláris megemlékezésből.*

Először is tehát hálaadásra nyílnak meg remegő ajkaim a bölcs isteni gondviselés iránt az *életért*, a melyet nyertem; a *kegyelemért*, melyben részesültem; az *erőért*, melylyel munkálkodhattam és az *időért*, a melyet eltöltöttem, mint egyházam szolgája, itt, Székely-Udvarhelyen, e nemes székely anyavárosban, mely édes itthonommá vált!

És visszaemlékezem ebben a pillanatban ifjúságomnak eltűnt — s többé soha vissza nem térő ábrándos éveire, tündérmájmaira is, vissza arra a *boldog időre*, a midőn én is hévvel, lelkesen zengettem el pályám *introdukczióját*, midőn ezelőtt 25 évvel tanári széket elfoglaltam volt.

Eszembe jut az a *szép nap*, midőn édes reménynyel s ifjú lelkesedéssel, először léptem volt át, mint tanár, ezen két és egynegyed évszáz viharai után is virágzó *alma mater*-küszöbét.

Eszembe jutnak azok a *férfiak*, gondnokok, kartársak, a kik akkor körükbe fogadtak, támogattak, de ma már mind a temetőben pihennek s csak én vagyok itt egyedül, *»megfogyva bár, de törve nem!«* . . . És fölsóhajtok a költővel:

*»Hol vagytok ti régi pályatársak;
Közületek csak egyet is lássak?!«*

Eszembe jut az a *kétszázados* örömnünnep, melyet 1873-ban, egy szép nyári napon, fényes és nagy közönség jelenlétében az iskola udvarán tartottunk. Kedvező *auspiczium* volt ez; de ezen édes és boldogító emlékekkel s dicső pillanatokkal kapcsolatban eszembe jutnak azok a szomorú napok is, melyeket nyomban azután meg kellett érnünk és át kellett élnünk.

Mert 1875 tavaszán már öt rendes tanár közül kettőt (néhai Patakit és Korondit) csaknem egyszerre ragadott el a kérlelhetetlen halál.

Csak hárman maradtunk rendes tanárok, néhai Kiss F., néhai Szakács M. és én, — iskolánk falai omladoztak; pénztárunk üres volt.

Oh, bizony a *balsors* a mi *alma materiünk* élethajójának vitorláit is sokszor megtépdeste és sokat küzdöttünk, míg ide jutottunk, a hol most vagyunk.

Azóta gondnokaim és idősebb kartársaim mellőlem mind kidültek! És én fájó szívvel váltam el azoktól, a kikkel működni kezdettem és küzdöttem e rögzös, ritkán rózsás, gyakran tövises és olykor elmellőzött életpályán.

Ám! az *Úr* adta volt őket, hogy ápolnák ezt a Hargitarózsa bokrárt; az *Úr* adta és el is vette: legyen áldott szent neve érette!

De a mult régi rajzaínak nemcsak árnyéka, van fényessége is.

A következett években már a kidültek helyét új erők foglalták el, mert akkor lépett sorompóba mostani egyik, már idősebb érdemes főgondnokom, Sebesi Á. s két idősebb kartársam is, *Gönczi* és *Félegyházi*. De nem sokára iskolánk ege ismét elborúlt, mert jött az 1883. évi középiskolai 30. t.-cz. és minket készületlenül talált.

Rendes tanárok csak öten voltunk; a kamatláb alább szállott s e miatt a mi anyagi erőnk is megcsökkent; felszerelésünk félelges volt s iskolánk helyiségei se feleltek meg többé a kor követelményeinek.

És ugyanebben az időtájban megtörtént velünk még az a furcsa *casus* is, hogy évi 1000 forint rendes tanári fizetésünket — egy császármetszéssel — 900 forintra redukálták.

Végre aztán ismét virradni kezdett s ebben a pillanatban öröm és boldogság hatja át keblemet, ha arra gondolok,

hogy 1887-ben iskolánk épülete romjaiból *Phönix*ként emelkedett ki s hogy azóta gondnoki és tanári gárdánkban azok az ifjú, erős, edzett, munkabíró és kitűnő harcosok léptek, kik közül többen most is itt vannak s kik nemcsak a tanítás ügyét szolgálják teljes buzgósággal és odaadással, hanem iskolánk anyagi érdekeire is méltó gondot fordítanak; kik útbaigazítói, vezetői, sőt — mondhatni — szülőhelyettesei a gondjaikra bízott derék székelv tanulóifjúságnak, a haza ezen szép reményeinek.

És most, midőn már a magyar állam is felénk nyújtotta segítő jobbát, kollegiumunk megizmosodva, bizton néz egy új ezredév s a szebb jövő elé! Még egyszer hát legyen hála a jóságos Istennek, ki iskolánkat megtartotta; ki az én csekélységemet is fölmagasztalta és megmutatta az ő végtelen hatalmát, adván nekem nemcsak *életet*, hanem *erőt* is a munka hív elvégzéséhez.

Valóban, elsősorban Istenben vetett hitemnek köszönhettem, ha 25 évi munkám nem volt teljesen hiábavaló s hogy még a nehéz napokban, a testi gyöngélkedés és lelki megpróbáltatások idejében se estem kétségbe, hanem jó reménységgel vártam a szomorú napok elmulását!

Oh! mert bizony nekem is voltak rossz napjaim; én is sokat és sokszor aggódtam magam, szeretteim, iskolánk s tanítványaink miatt is.

Ám a jóságos Isten nem hagyott el engem, megtartotta szeretteimet, fölvirágoztatta iskolánkat és gondot viselt tanítványainkra is. Ővé legyen hát most is *elsősorban a »dicséret, dicsőség, tisztesség és hálaadás!«*

De alkalmas ez az idő, arra is, hogy megköszönjem előljáráságomnak azt a gyöngeségeim iránt tanúsított türelmes elnézést, azt a jóakarató támogatást és szeretetet, melyben mindig s olykor talán érdemeimen fölül részesítetett.

Alkalmas ez az idő arra, hogy még elenyésző poraikat is áldjam azoknak, kik egykor szíves pártfogásuk által pálya-

tért nyitottak számomra a székelyudvarhelyi kollegium körében, a nemes, jóra való, mindig virágzó és minden szép iránt fogékony lelkű székely tanulóifjúság oktatása és vezetése terén s ezenkívül a székelyudvarhelyi ref. egyházközségben és a társadalmi életben is.

Köszönetet mondok hát előljáróságomnak, kartársaimnak, e nemes székely anyaváros református hitű híveinek és mindazoknak, a kik szerettek és fölkaroltak engem s kiknek kitüntető szeretete és nagyrabecsült bizodalma ma is legdrágább kincsem, legfőbb büszkeségem!

Legyen áldás tovább is iskolánk fölött, hogy viruljon ez a rózsátó időtlen időig!

Isten tartsa meg ennek előljáróit, tanárait; oltalma lebegjen anyaszentegyházunk hívei és a nemes székely anyaváros lakosai fölött!

Uralkodjék a polgárok között béke és egyetértés s vezéreljen minket a testvéri szeretet szent lelke!

Legyen itt a polgárok családi tűzhelye az erény és becsület megszentelt oltára, melyen az igaz hazafiság lángja lobogjon kiolthatatlanul.

Én mindig kegyelettel és hálás szívvel emlékezem a Székelyföld szívére s ebben a mi iskolánkra s az egész vidékre, hol életemnek viruló reggelén és delelőjén is alkalmam nyílt a szabadság tiszta levegőjével táplálkozni és lelkem függetlenségét, életemnek ezen drága kincsét megoltalmazni.

De köszönöm végül azon régi tanítványaimnak, kik nemcsak teljeskorú férfiak lettek, hanem közülök akárhány velem együtt immár vénülni is kezdett, valamint köszönöm a mostaniaknak is az emberi gyarlóságaim iránt való türelmet és elnézést!

Meggyőződéseim szerint az én 25 évi tanári működésemről való jubiláris megemlékezésnek az lesz az első legáltalánosabb és legmaradandóbb jótékony hatása, áldást hozó gyümölcsözése — és ennyiben talán helyeselhető is a jubilálás — ha a

mult tapasztalataira való visszaemlékezésből valami *tanulságot* vonunk a *jövőre*.

Le is vonom hát eddigi működésem legfőbb tanulságául ezt a jelszót: *szeretni*.

Igen, mert én szeretem az *Istent*, tudván azt, hogy: *•a kik őt szeretik, azoknak mindenen egyaránt javokra vannak•*.

De Isten iránt való szeretetünk abban nyilvánul, ha az *igazság* ösvényén haladunk.

Hát legyünk *igazságosak*.

Én — gyöngé erőmmel — erre törekedtem s ígérés vagy fenyegetés még eddig nem is tántorítottak el soha!

Szeressük a *hazát*, melynek édes anyafölde ápoltt, levegője éltet s melynek megszentelt hantjai fognak egykor eltakarni.

Anyagi érdek, hízkelkedő szó, hiúság vagy dúrva erőszak ne tántorítsanak és ne térítsenek le közülünk senkit a polgári becsület és hazafiúi kötelesség ritkán virágos, gyakran tövises, de mindig igaz útjáról! Lelkiismeretünket, meggyőződésünket áruba ne bocsássuk soha.

Szívünk mélyéből s lelkünk egész hevével szeressük hát a *hazát* is, végső lehetetünkig.

Szeressük *embertársainkat*, mert ez meg fog óvni az irigységtől és gyűlölködéstől.

Végül szeressük *önmagunkat* és az *életet* is.

De nem úgy értem én ezt, hogy önzők legyünk s hogy kezeink mindig csak magunk felé hajoljanak.

Távol legyen tőlem!

Én csak az *önbecsülést* sürgetem és ez valódi értékünk helyes megismerésében áll s mint ilyen, nélkülözhetetlen.

És ismét, a midőn azt ajánlom, hogy szeressük az életet, ezt ne úgy értsük, hogy merüljünk bele az élet muló örömeibe és mohó vágygyal szakgassuk annak minden szépségét, mint midőn a rossz gyermek kiméletlenül tépdesi, tarolja le a mező virágait!

Csupán arra ügyeljünk, hogy ha nehéz megpróbáltatás vár reánk, ha őszt fűrtökkel, görnyedő vállakkal, súlyos keresztet kell emelnünk és ha látni, tapasztalni fogjuk, hogy hív munkásságunknak és önzetlen törekvéseinknek se lesz jó jutalma, — azért még ne essünk mindjárt kétségbe, ne gyűlöljük meg emberi nemünket és az életet, hanem gondosan, kutató szemekkel fürkészszük ki a sikerrel bízató reménynek bár egyetlen sugárszálát és annak fényénél haladjunk tovább a kitűzött nemes cél felé, mert *nincs veszve bármi vesz között, ki el nem csüggedt!*

Elmondom még röviden s tanulságul azt is, hogy minő elvek vezéreltek negyedszázados tanári pályámon és mikkel foglalkoztam?

Sohase kicsinyeltem a tanulóifjúságot, mert tudtam, hogy ők a szülőknek legdrágább kincsei s a haza reményei.

Mindig arra törekedtem, hogy ne csak tanítója, hanem jóakarató támogatója legyek növendékeinknek, mert meggyőződésem szerint nem elég, hogy a tanárnak *esze s szak-képzettsége*, — hanem szükséges, hogy legyen *eszélyessége és szíve* is.

Elismerem, hogy tanítványaimat sokszor intettem, olykor dorgáltam is, de ez mindig jóakarathból történt, mert sajnáltam, ha veszni indultak a könnyelműek és nem tudtam közönyös lenni sorsuk iránt.

Érzem, tudom, hogy nem tettem eleget tanítványaimért, de az akarat mindig megvolt s talán csak alkalom és erő hiányzott, vagy a körülmények akadályoztak meg olykor buzgóságomban.

Lélekismeretem tehát e tekintetben sem vádol, sőt megnyugt engem.

Kiváló előszeretettel foglalkoztam az ifjúsági önképző-kör ügyeivel, melyet 23 évig vezettem és hazafias önérettel mondhatom, hogy *városunkban* a márczius 15-iki ünnepélyek rendezését a vezetésem alatt állott ifjúsági önképzőkör kez-

dette meg ezelőtt 14 évvel. És itt hálásan ismerem el azt is, hogy a kezdeményezésben Solymosi Endre kartársamnak kiváló érdeme volt.

És az ifjúsági önképzőkör működésének lett is sikere, mert teljes számmal vannak neves férfiak és számottevő irodalmi harczosok, kik lehetnek ugyan bárminő véleménynyel fölöttünk, — de azt az egyet el nem tagadhatják, hogy első szárnypróbálgatásuk a mi önképzőkörünkben történt s hogy itt nyerték a legelső impulzust.

Időnkint részt vettem iskoláink igazgatásában is, mert a helvenes években voltam jegyző és tanvezető, — a nyolczvanas években pedig néhány évig igazgató is.

De voltak ezeken kívül díjtalan mellékfoglalkozásaim is. Így a helybeli ref. egyházközségnek vagyoni ügyei rendezése körül szolgálni kívántam, sőt egy évig mind a két r. lelkész halála után, püspöki megbízásból, *administrans* lelkész is voltam.

Koronkint részt vettem a város és vármegye ügyeinek intézésében is.

Több iskolaszéknek tagja, — nő- és dalegyesületnek titkara, utóbbinak elnöke is voltam.

Volt egy tiszteletdíjas mellékfoglalkozásom is a Székelyegyleti első takarékpénztárnál, mely intézetnek 22 évig igazgatója voltam, — de öt évig ott is ingyen szolgáltam.

Íme! ilyen elveket vallottam, hirdettem, ezekkel foglalkoztam, így éltem s igyekeztem, a mennyire emberi gyarlóságom engedte, életelveimet követni is, mert a becsületes munkától sohase féltem.

Így kívánok élni és ilyen elveknek óhajtók igénytelen hirdetője, szerény munkása maradni ezután is, tanári működésemnek még hátralévő idejében s földi életemnek az isteni gondviselés által kimért végső határáig.

És most csak tanítványaimhoz van pár szó! A visszalelékezésnek szép pillanatai az által fognak leginkább meg-

szentelődni, ha ők is, kik a jövő reményei, a haza virágai s kik egykor intézni fogják ennek sorsát, szeretni fogják az Istent, az igazságot, a hazát, embertársaikat, az életet, önmagukat és a becsületes munkát, mert magyar fajunk csak úgy maradhat fenn és a második ezerévet utódaink csak akkor ünnepelhetik meg, ha szorgalmasak és összetartók leszünk, ha a testvéri szeretetet megőrizzük koporsónk bezártáig s szent örökségképpen hagyjuk utódainkra is!!

Örködjék hát majdan mindenki a maga helyén híven, igazán, nehogy idegen faj foglalja el ezt az annyi könny-nyel áztatott és honfi-vérrel megszentelt drága földet, melynek neve: *Magyarország.*

És most szerencse föl! Isten velünk!!

Éljen a haza!
